T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

EMANULLAH DÖNEMİ AFGANİSTAN MODERNLEŞMESİNDE DEVLET VE DEVLET YAPILANMASI

Yüksek Lisans Tezi

KHOSHBOO ANWARI

Danışman
Prof. Dr. Şenol DURGUN

İstanbul – 2025

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Khoshboo ANWARI

Tezin Dili **:** Türkçe

Tezin Adı **:** Emanullah Döneminde Afganistan'ın Modernleşmesinde Devlet ve Devlet Yapısı

Enstitü **:** İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı **:** Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tezin Türü **:** Yüksek Lisans

Tezin Tarihi **:** 11.12.2025

Sayfa Sayısı **:** 99

Tez Danışmanlar : Prof. Dr. Şenol DURGUN

Dizin Terimleri **:** Emanullah Han, Afganistan, Modernleşme, Devlet Yapısı, Reformlar, Siyasal Tarih

Türkçe Özet **:** Bu çalışma, 1919–1929 yıllarında Emanullah Han yönetiminde Afganistan'daki modernleşme girişimlerini ele alır. Devletin merkezi yapısının güçlendirilmesi, anayasal ve idari düzenlemeler ile yeni kurumların oluşturulması incelenmiştir. Reformlar geleneksel yapılarla çelişse de, Afganistan'ın modernleşme sürecinde önemli bir dönemeç oluşturmuştur.

Dağıtım Listesi **:** 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne

2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Khoshboo ANWARI

T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

EMANULLAH DÖNEMİ AFGANİSTAN MODERNLEŞMESİNDE DEVLET VE DEVLET YAPILANMASI

Yüksek Lisans Tezi

KHOSHBOO ANWARI

Danışman
Prof. Dr. Şenol DURGUN

İstanbul – 2025

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Khoshboo ANWARI
…/…/2026

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Khoshboo ANWARI' nın "Emanullah Döneminde Afganistan'ın Modernleşmesinde Devlet ve Devlet Yapısı" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi anabilim dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan *Prof. Dr. Şenol DURGUN*
(Danışman)

Üye *Doç. Dr. Fatma Gül GEDİKKAYA*

Üye *Doç. Dr. Gökberk YÜCEL*

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
... / ... / 2025

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Afganistan, 1919 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, Emanullah Han liderliğinde modern bir ulus-devlet inşa etme hedefiyle köklü reformlara yönelmiştir. Bu reform süreci, dönemin modernleşme idealleri ve anayasal yönetim anlayışından etkilenmiştir. Emanullah Han'ın temel amacı, geleneksel yapıları aşarak merkezi ve çağdaş bir devlet modeli kurmaktı.

Bu doğrultuda, 1923 yılında yürürlüğe giren anayasa ile yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkileri netleştirilmiş; devletin idari yapısı yeniden şekillendirilmiştir. Bakanlık sisteminin kurulmasıyla bürokratik yapılanma daha sistematik hâle getirilmiş ve kamu yönetimi çağdaş normlara göre düzenlenmiştir.

Kurumsal yeniden yapılanmanın yanı sıra ordu, vergi sistemi ve yerel yönetim yapıları da modernleştirilmiş; aşiret sisteminin etkisi azaltılarak merkezi otoritenin taşrada da etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, geleneksel yerel liderlerin yerine merkezi hükümete bağlı valiler görevlendirilmiştir.

Ancak reformların kapsamı ve hızının toplumun geleneksel yapılarıyla örtüşmemesi, geniş kesimlerde dirençle karşılaşmıştır. Toplumsal yapıdaki bu tepkiler, reform sürecinin sekteye uğramasına ve nihayetinde Emanullah Han'ın iktidardan çekilmesine yol açmıştır. Reform girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması, Afganistan'daki modernleşme çabalarının sonraki dönemlerde de çeşitli zorluklarla karşılaşmasına zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Emanullah Han, Afganistan, Modernleşme, Devlet Yapısı, Reformlar, Siyasal Tarih

SUMMARY

After gaining independence in 1919, Afghanistan, under the leadership of Emanullah Khan, embarked on a series of fundamental reforms aimed at building a modern and national state. These reform efforts were inspired by the modernization ideals of the era and the principles of the rule of law. Emanullah Khan's main goal was to eliminate traditional power structures and establish a centralized and contemporary system of governance.

In this context, the Constitution was adopted in 1923, clearly defining the authorities and responsibilities of the legislative, executive, and judicial branches. The state's administrative structure was reorganized, and the creation of ministries helped to systematize the bureaucracy according to modern standards. Alongside institutional restructuring, the military, tax system, and local administrations were also reformed. Tribal powers were reduced in favor of strengthening central authority throughout the country; instead of traditional local leaders, governors loyal to the central government were appointed.

However, the broad and rapid implementation of these reforms, which clashed with the traditional structure of Afghan society, sparked strong reactions from many segments of the population. These oppositions hindered the progress of reform and ultimately led to Emanullah Khan's abdication. The failure of these reforms demonstrated that modernization efforts in Afghanistan require alignment with social realities and broader public acceptance — a lesson that continued to influence the country's modernization attempts in later periods.

Keywords: Emanullah Khan, Afghanistan, Modernization, State Structure, Reforms, Political History

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
SUMMARY ..... **ii**
İÇİNDEKİLER ..... **iii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
MODERNİTE VE MODERNLEŞME: KAVRAMSAL VE TOPLUMSAL BOYUTLAR

1.1. Modernite Kavramı 4
1.2. Modernizm Kavramı 8
1.3. Modernleşme Kavramı 13
1.4. Modernite ile Beraber Değişen Siyasal ve Toplumsal Alan 15

İKİNCİ BÖLÜM
EMANULLAH HAN ÖNCESI AFGANİSTAN 'DA MODERNLEŞME

2.1. Ahmed Şah Durrani Döneminde Modernleşme (1747–1772) 18
2.1.1. Siyasal Yapı ve Hükümet Sistemi 18
2.1.2. Ahmed Şah Durrani Döneminde Askeri Modernleşme 19
2.1.3. Ahmed Şah Durrani Döneminde Ekonomik ve Ticari Reformlar 21
2.1.4. Ahmed Şah Durrani Döneminde Sosyal ve Kültürel Modernleşme 21
2.2. Timur Şah Durrani Döneminde Modernleşme 22
2.2.1. Siyasi Yapı ve Merkeziyetçilik 23
2.2.2. Askeri Reformlar ve Modern Ordu Yapısı 23
2.2.3. Ekonomik Yapı ve Mali Reformlar 23
2.2.4. Sosyal Yapı ve Eğitim 23
2.2.5. Ekonomik Reformlar, Sosyal Yapı ve Dış Politika 24
2.3. Dost Muhammed Han Döneminde Modernleşme 24
2.3.1. Siyasi Reformlar ve Askeri Yenilikler, Modern Ordu Yapısı 25
2.3.2. Ekonomik Reformlar ve Ticaretin Geliştirilmesi, Sosyal Yapı ve Eğitim Reformları 26
2.4. Emir Şir Ali Han Döneminde Modernleşme 26
2.4.1. Askeri, Ekonomik ve Toplumsal Reformlar 26
2.5. Emir Abdülrahman Han Döneminde Modernleşme 28
2.5.1. Askeri Reformlar ve Ordu Yapısının Güçlendirilmesi 30
2.5.2. Toplumsal Yapı ve Eğitim Reformları, Dış Politika ve Diplomatik İlişkiler 30
2.6. Hibibullah Han Döneminde Modernleşme 31
2.6.1. Sosyal Reformlar ve Eğitim, Ekonomik Reformlar ve Kalkınma Çabaları 32
2.6.2. Siyasi Yapı ve Yönetim Reformları 33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EMANULLAH HAN DÖNEMİNDE MODERNLEŞME

3.1. Emanullah Han'ın Reformlarının Tarihsel Arka Planı 37
3.2. Modernleşme Siyasetinin Temel Hedefleri ve Motivasyonları 39
3.3. Emanullah Han Döneminde Devlet ve Dış Politika Reformları 41
3.4. Sosyal ve Kültürel Reformlar 45
3.5. Ekonomik Reformlar ve Dış Politika Reformları 48
3.6. Anayasa ve Hukuk Reformları (1923 Anayasası ve Yeni Yasal Düzenlemeler) 52
3.7. Kadın Hakları, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kültürel Modernleşme 55
3.8. Erkek Giyiminde Reform Girişimleri 60
3.9. Bürokratik Reformlar ve Devlet Kurumlarının Yeniden Yapılandırılması 63
3.10. Ekonomik Modernleşme Sürecinde Altyapı Yatırımları ve Sanayileşme Temelli Kalkınma Girişimleri 63
3.11. Modernleşme Reformlarına Geleneksel Toplumun Tepkisi: Muhalefet Hareketleri, 1929 İsyanı ve Emanullah Han'ın Devrilişi 67
3.12. Modernleşme Politikalarının Karşılaştığı Zorluklar ve Toplumsal Tepkiler 72
3.13. Geleneksel Toplumun Modernleşme Reformlarına Tepkisi: Muhalif Hareketler, 1929 Ayaklanması ve Emanullah Han'ın Devrilişi 73
3.14. Emanullah Han Döneminde Modernleşme Politikaları ve Uygulama Sürecindeki Zorluklar 77

SONUÇ 80
KAYNAKÇA 84

GİRİŞ

Afganistan tarih boyunca gelenek ve değişim arasında sürekli bir denge arayışı içinde olmuştur. Ülkenin Asya'nın kalbinde yer alması ve önemli ticaret ile siyaset yolları üzerinde bulunması, tarih boyunca dış güçlerin ilgisini çekmiştir. Bu jeopolitik konum, özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Afganistan'ı İngiltere ve Rusya arasındaki rekabetin merkezi haline getirmiş ve devletin reformlarını özgürce uygulamasını zorlaştırmıştır. 20. yüzyılın başlarında dünya genelinde modernleşme ve reform hareketleri ivme kazanmıştır. Türkiye'de Atatürk'ün reformları, İran'da Meşrutiyet hareketi ve Arap ülkelerindeki dönüşümler bu sürecin önemli örnekleridir. Afganistan da bu değişim dalgasından etkilenmiş; 1919'da bağımsızlığın kazanılmasının ardından Emir Emanullah Han, ülkeyi geleneksel ve kabile temelli yapıdan çıkararak modernleşme yoluna sokmayı amaçlamıştır.

Emanullah Han dönemi, güçlü ve merkezi bir devlet inşa etme çabaları bakımından dikkat çekicidir. Daha önce siyasal güç büyük ölçüde kabile liderlerinin elindeydi ve devletin etkisi yalnızca başkent ile birkaç büyük şehirle sınırlıydı. Han'ın reformları ise siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda kapsamlı bir dönüşümü hedeflemiştir. Yeni bir anayasanın hazırlanması, modern eğitim sisteminin kurulması, ekonominin düzenlenmesi ve kadınların toplumsal konumunun güçlendirilmesi bu reformların öncelikli amaçları arasında yer almıştır. Bu reformlar, Afganistan'ın geleneksel yapısından daha modern bir ulus-devlete geçiş sürecinin başlangıcını oluşturmuştur.

Bununla birlikte söz konusu reformlar geniş bir muhalefetle karşılaşmıştır. Dini liderler, güçlü kabileler ve geleneksel toplumsal kesimler bu değişiklikleri kendi değerlerine ve çıkarlarına aykırı görmüşlerdir. Toplumsal yapının derin kabile bağlarına dayanması, merkezî otoritenin zayıflığı ve modernleşmenin çok hızlı ilerlemesi tepkileri daha da artırmıştır. Bu tepkilerin sonucunda Emanullah Han 1929'da iktidardan düşmüş ve reformların büyük bölümü yarım kalmıştır.

Bu çalışmanın temel problemi, Emanullah Han'ın kapsamlı ve öncü reformlarının neden kalıcı olamadığını ve büyük ölçüde yarım kaldığını anlamaktır. Buradaki temel soru, başarısızlığın reform programlarının içeriğinden mi yoksa toplumsal koşullar ve geleneksel direnişten mi kaynaklandığıdır. Çalışma, Han'ın hangi reformları

gerçekleştirdiğini, bunların Afganistan'daki devletleşme sürecine etkilerini ve başarısızlık nedenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu reformların Afganistan'ın siyasi ve sosyal geleceğine uzun vadede nasıl yansıdığını da değerlendirmektedir.

Emanullah Han dönemi, Afganistan'ın modernleşme sürecinin başlangıcı olması açısından tarihsel bir dönüm noktasıdır. Bugün Afganistan'da görülen merkezi devletin zayıflığı, gelenek ile modernite arasındaki çatışmalar ve kabilelerin siyasetteki etkisi gibi sorunların kökeni büyük ölçüde bu döneme dayanmaktadır. Reformların ayrıntılı biçimde incelenmesi, geçmişin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı gibi geleceğe yönelik dersler çıkarılmasına da imkân sunmaktadır.

Bu çalışma modernleşme ve devletleşme teorileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Modernleşme teorisi, bir toplumun ilerlemesi için siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarının dönüşmesi gerektiğini vurgularken; devletleşme teorisi güçlü bir merkezi otorite olmadan bu değişimlerin kalıcı olamayacağını savunmaktadır. Emanullah Han'ın reformları, bu teoriler ışığında Afganistan bağlamında değerlendirilecektir. Bu bakış açısı, reformların yalnızca içerik olarak değil, aynı zamanda yapısal koşullar açısından da anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Araştırma şu varsayımlara dayanmaktadır: Emanullah Han'ın reformları tam olarak uygulanamamış olsa da Afganistan'da modernleşme sürecini başlatmıştır; reformların başarısızlığı esasen toplumsal koşullar ve geleneksel dirençten kaynaklanmıştır; ve bu reformlar Afganistan'ın devlet yapısı ile siyasal gelişmelerinde uzun vadeli etkiler bırakmıştır.

Bununla birlikte araştırmanın bazı sınırlılıkları vardır. En önemli sınırlılık, güvenilir ve eksiksiz tarihsel kaynakların yetersizliğidir. Bazı belgeler günümüze ulaşmamış, bazı kaynaklar ise yazarlarının kişisel veya siyasi bakış açıları doğrultusunda kaleme alınmıştır. Bu nedenle araştırma sonuçları konunun tüm boyutlarını tam anlamıyla yansıtmayabilir. Ayrıca Afganistan'ın uzun süredir devam eden çatışma ortamı, tarihsel verilerin bütüncül biçimde değerlendirilebilmesini zorlaştırmaktadır.

Araştırmada kullanılan temel yöntem kütüphane çalışması ve nitel analizdir. Veriler kitaplar, bilimsel makaleler, tezler ve tarihsel belgelerden derlenmiş; elde edilen

bilgiler analiz edilmiş, karşılaştırılmış ve sistematik olarak değerlendirilmiştir. Amaç, Emanullah Han'ın reformlarının Afganistan'daki devletleşme sürecine etkilerini açık ve bütüncül bir biçimde ortaya koymaktır. Bu kapsamda ilk olarak modernite ve modernleşme; Emanullah Han dönemi öncesi gelişmeler ve son olarak Emanullah dönemi reformları açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNİTE VE MODERNLEŞME: KAVRAMSAL VE TOPLUMSAL BOYUTLAR

1.1. Modernite Kavramı

Modern kavramı, kökeni Latince modernus ve modo sözcüklerine dayanan, tarihsel olarak Hristiyanlıkla paganizmin ayrıştığı V. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Başlangıçta Hristiyan kimliğiyle özdeşleşen bu kavram, zamanla Orta Çağ'ın dini merkezli yapısından uzaklaşan Batı insanının kendini merkeze koyma sürecinde sekülerleşme ve pozitivizm gibi düşüncelerle desteklenmiştir. Rönesans, Reform ve Aydınlanma Çağı gibi dönemler modern düşüncenin gelişimine önemli katkılar sağlamış; özellikle Rönesans entelektüelleri bu kavrama evrensel bir anlam yükleyerek Batı toplumunu "modern", diğerlerini ise "ilkel" ya da "barbar" olarak sınıflandırmıştır. Bu bağlamda modernlik; bireycilik, akılcılık, bilimsel düşünce ve insan hakları gibi değerlerle şekillenen, tarihsel bir sürecin ürünü olarak tanımlanmıştır (Hatipler, 2019:410).

Modernite, 17. yüzyıldan itibaren aydınlanma düşüncesiyle şekillenmiş, toplumsal yapının köklü dönüşümünü ifade eden bir kavramdır. Geleneksel yapılarla olan bağını koparan bu süreç; bilimsel bilgiye, rasyonaliteye, endüstriyel üretime ve kentleşmeye dayalı yeni bir yaşam biçimi ortaya koymuştur. Modernleşme, özellikle Batılı olmayan toplumların geleneksel yapıdan uzaklaşarak bu modele uyum sağlama çabasını temsil ederken, sanayi devrimiyle birlikte modernitenin etkisi tüm dünyaya yayılmıştır. Ancak modernitenin insana daha iyi bir gelecek sunma iddiası, dünya savaşlarının yıkıcı sonuçlarıyla sorgulanmaya başlamış ve bu eleştiriler postmodernizm düşüncesinin temelini oluşturmuştur (Turan ve Aydilek, 2017:281-283).

Modernite, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve zamanla tüm dünyayı etkisi altına alan bir toplumsal dönüşüm sürecini ifade eder. Bu süreç, düşünsel, toplumsal, siyasal ve kültürel alanlardaki köklü değişimlerle şekillendi. Modernite, bilimin, teknolojinin, endüstrinin ve siyasetin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan yeni bir yaşam biçimi ve düzen anlayışıdır. Özellikle Fransız Devrimi, modernitenin temel taşlarından biri olarak kabul edilir ve bireysel özgürlüklerin, eşitliğin ve halkın egemenliğinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu dönemde bilim, Tanrı'nın mutlak gücünü sorgulamış, yerine

insan aklının öne çıkmasını teşvik etmiştir. Aynı şekilde siyasal yapılar da Tanrı'nın iradesi yerine halkın iradesine dayalı olarak şekillenmiştir (Bektaş ve Bakacak, 2009:38).

Modernitenin en önemli özelliklerinden biri, toplumsal düzeni sağlamak amacıyla devletin güçlü bir yapı olarak ortaya çıkmasıdır. Devlet, sosyal kontrolü sağlayabilmek için bireylerin davranışlarını denetleme ve belirli normlara uygun şekilde düzenlemeler yapma yetkisine sahip olmuştur. Bu süreçte bireyler, toplumun normlarına uymadıkları takdirde dışlanmış ya da "öteki" olarak etiketlenmişlerdir. Modernite, bireylerin özgürlüklerini genişletirken, aynı zamanda onları toplumsal normlar çerçevesinde sınırlamıştır. Bu iki yönlü yaklaşım, modern toplumların nasıl şekillendiğini ve bireylerin toplumsal yapılar içindeki yerlerini nasıl bulduğunu anlamamıza yardımcı olur (Bektaş ve Bakacak, 2009:40).

Touraine'e göre modernlik, geleneksel toplumsal bağların, duyguların, göreneklerin ve inançların yıkımını zorunlu kılan bir akılcılık anlayışına dayanır. Ona göre modernleşmenin taşıyıcısı belirli bir sınıf değil, doğrudan aklın kendisidir. Bu süreçte birey ve kutsal olan, kendi kendini üreten ve denetleyen modern toplumsal sistem içinde yok edilmekte; böylece öznenin ölümü gerçekleşmektedir. Modernite, bireyi kitle kültürüne sürükleyerek çözülmeye sebep olur, Tanrı'nın yerini devlet alır ve totaliter bir yapıya dönüşme tehlikesi taşır. Touraine, modernliğin vadettiği refah, özgürlük ve mutluluk iddialarının tarihsel olarak boşa çıktığını ve bunun bir ideoloji olduğunu belirtir. Kapitalist modernite, toplumu piyasaya indirgemiş, eşitsizlik ve çevre tahribatını beraberinde getirmiştir. Entelektüellerin de artık modernliğe karşı durmasının temel sebebi, modernliğin kitle üretimi ve tüketimine indirgenmiş olmasıdır (İnce, 2016:6).

Giddens ise moderniteyi değişim temelli bir yapı olarak ele alır. Ona göre modernlik; kapitalizm, endüstriyalizm, askeri iktidar ve gözetleme üzerine kurulur. Bu sistemin temelinde ulus-devlet bulunur ve modern toplumun doğası gereği istikrarsız ve huzursuzdur. Giddens, güveni modern toplumda soyut sistemlere (özellikle uzman sistemlere) duyulan inançla açıklar. Modern birey bu sistemlerin dışına çıkamaz ve bilgiye ulaşamasa da sisteme güven duyar. Modern risk kavramı ise geleneksel risklerden farklı olarak artık bilimsel ilerlemelerden ve teknolojiden doğan tehditleri içerir. Nükleer savaş, ekolojik krizler, ekonomik çöküş ve totaliter devletler gibi büyük

ölçekli riskler, geç modern çağın belirgin tehlikeleri arasındadır. Giddens, modernitenin düşünümcülüğünün bu riskleri daha da görünür kıldığını savunur (Çötok, 2017:192).

Modernite, insanların farklı biçimlerde algıladığı ve yorumladığı bir kavram olup, zaman içinde sürekli değişim göstermektedir. Bu değişim, bazen olumlu, bazen olumsuz, bazen açık, bazen ise kapalı bir şekilde kendini gösterir. Marshall Berman, "Kati Olan Her Şey Buharlasıyor" adlı eserinde modernitenin dinamik ve değişken yapısını vurgulamaktadır. 19. yüzyıldaki modernite tartışmalarını yaratıcı ve özgür bir anlayışla ele alırken, 20. yüzyılda bu yaklaşım daha çok statik, kapalı ve katı kutupsallıklara dönüşmüştür. Bu dönüşüm, modern düşüncenin canlılığını yitirdiğini ve toplumsal hayatın anlamını kaybettiğini savunan Berman, aynı zamanda Marx ve Nietzsche'den bu yana modernizmin evrim geçirdiğini ifade etmektedir. Horkheimer ve Touraine de moderniteyi eleştirerek, öznel aklın egemenliği ve kapitalizmin etkileriyle modern düşüncenin ve pratiğinin işlevselliğini kaybettiğini belirtmektedir (Yıldırım, 2007:5-7).

Bu değişim mimarlık alanında da kendini göstermektedir. 20. yüzyıl başındaki modern mimarlık akımları, yenilikçi ve radikal bir yaklaşımı yansıtırken, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında modern mimarlığın yaratıcı yönü gerilemiştir. Art Nouveau, Ekspresyonizm, Futurizm ve Fonksiyonalizm gibi akımlar, modernitenin dinamik ve deneysel doğasını gösteren farklı estetik yaklaşımlar ortaya koymuştur. Ancak zamanla bu yaklaşımlar tekrar edilerek sıradanlaşmış ve özgünlükten uzaklaşmıştır. Kapitalizmin küresel hakimiyeti ile modernizm, sadece ekonomik talepleri karşılamak amacıyla şekillenen bir sistem haline gelmiştir. Bu dönüşüm, mimarlıkta da ideolojik bir boşluk yaratmış, toplumsal yarar için yapılan beklentilerin zayıflamasına neden olmuştur. Modernitenin zamanla daralan tanımları, kavramın zenginleşme ve farklı coğrafyalarda farklı kültürel izler bırakma potansiyelini azaltmıştır (Yıldırım, 2007:5-7).

Modernitenin oluşum süreci, özellikle Aydınlanma dönemiyle birlikte şekillenen tarihsel dönüşümlerle yakından ilişkilidir. Bu dönemde bireylerin kendi tarihlerini yapabilecekleri fikri, Tanrı merkezli geleneksel düşünceden kopuşu temsil etmektedir. Akıl, dini öğretilerle uzlaştırılmaya çalışılan yorumların yerine, toplumsal ve doğal bilimlerin gelişmesiyle birlikte insan davranışlarını nesnel yasalarla açıklama çabasına yönelmiştir. Aydınlanma düşüncesi, bireyin özgürlüğünü, hukuki eşitliğini ve mülkiyet hakkını temel alan yeni bir toplumsal düzen önerirken, bu sistemin temelini piyasaya

dayandırmıştır. Ancak bu özgürlük ve eşitlik anlayışı, kapitalist düzenin gerektirdiği sınırlar içinde tanımlanmış ve bu nedenle eşitsizlikleri meşrulaştıran bir işleyişe dönüşmüştür. Aydınlanmacı akıl, bireyi özgürleştirme iddiası taşırken, bu sürecin beraberinde getirdiği etik sorumlulukları da göz ardı etmemiştir. Ne var ki, özellikle mülkiyetin eşitsiz dağılımını meşrulaştıran burjuva ideolojisi, eşitlik ilkesini zayıflatmış ve özgürlük-mülkiyet ikilisini öne çıkaran sağ liberal düşünceler, etik değerlere dayalı bir toplum tasavvurunu imkânsızlaştırmıştır. Günümüzde "eşitlikçi liberalizm" gibi söylemler gerçek çözümler sunmak yerine, kapitalizmin doğurduğu yapısal eşitsizlikleri ideolojik olarak örtmeye hizmet etmektedir. Bu çerçevede, Aydınlanma düşüncesinden türeyen özgürlük ve eşitlik ideallerinin, modern toplumda nasıl araçsallaştırıldığı ve boş bir retoriğe dönüştüğü açıkça görülmektedir (Kumar, 2018:15-19).

Modernleşme süreci, Aydınlanma düşüncesiyle şekillenmiş, bireyi hakikatin merkezine alan ve bilim ile teknolojiyi temel alan toplumsal bir dönüşüm hareketidir. Bu süreç sadece bilimsel ve teknolojik alanlarla sınırlı kalmayıp, siyasal, kültürel, sosyal ve psikolojik boyutları da kapsayan çok yönlü bir değişimi ifade eder. Batı'da başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan bu dönüşüm, geleneksel toplum yapılarının yerini, daha karmaşık ve merkezileşmiş modern yapılara bırakmasına neden olmuştur. Modernleşmenin zorlayıcı bir yönü bulunmakta; bu yön, özellikle Batı dışındaki toplumlarda kendi iç dinamiklerinden ziyade dış etkilerle gelişen, çoğu zaman da Batı'yı taklit eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik, 2019:298).

Modernleşmenin ideolojik boyutu ise "modernizm" olarak tanımlanır ve her yeniliği olumlu gören bir anlayışı temsil eder. Modernite ise modernleşme sürecinin belirli bir zaman ve mekândaki kesitini ifade eder. Türkiye örneğinde olduğu gibi, modernleşme süreci genellikle seçkinci bir elit tarafından yönlendirilmiş, halkın yaşam tarzı bu doğrultuda dönüştürülmeye çalışılmıştır. Modernleşmenin etkileri sadece kurumlarla sınırlı kalmamış; bireysel değerlerden tarihsel hafızaya kadar pek çok alanda geleneksel yapılar zayıflamış ya da dönüşmüştür. Modernleşme, aynı zamanda geçmişe duyulan güvenin sarsılması ve yeni bir dünya kurma arzusunu da içinde barındıran çok katmanlı bir süreçtir (Çelik, 2019:302).

Postmodernite, modernitenin mutlak doğrularına ve tek tipçi yapısına karşı geliştirilmiş eleştirel bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirginleşen bu düşünce; üretimden tüketime, gerçeklikten imaja geçişi

simgelerken, çoğulculuk, yerellik ve bireysel farklılıklar gibi kavramları ön plana çıkarmıştır (Turan ve Aydilek, 2017:281). Postmodernizm, modernitenin baskıcı ve indirgemeci üst anlatılarını reddederken, toplumu daha parçalı, esnek ve çok yönlü biçimlerde anlamlandırmayı amaçlar. Ancak bu eleştiriler çözüm üretme amacı taşımaz; daha çok modernitenin insanı nesneleştiren, mekanik ve katı yapısını sorgulamayı hedefler. Bu nedenle, günümüzde modernitenin insanlık için evrensel bir model oluşturma iddiası ciddi biçimde tartışmaya açılmıştır (Turan ve Aydilek, 2017:283).

1.2. Modernizm Kavramı

Modernizm kavramı, ilk olarak Nikaragualı şair Rubén Darío tarafından ortaya atılmış ve İspanyolca'da erken bir dönemde yaygınlaşmıştır. Aydınlanma felsefesiyle temellenen modernizm, Kant'ın insan aklını ön plana çıkaran eleştirel felsefesiyle başlamış, Comte ve Durkheim gibi düşünürler tarafından akıl ve bilimin rehberliğinde şekillendirilmiştir. Bu yaklaşım, kilisenin dogmatik otoritesine karşı çıkmış; Galileo gibi bilim insanları, doğayı hurafelerden arındırarak bilimsel yöntemlerle açıklamışlardır. Modernizmin düşünsel temelleri Rönesans'ta atılmış, teknolojik gelişmelerle Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi gibi önemli tarihsel olaylarla somutlaşmıştır. Bu süreçte devlet, kilisenin yerini almış, demokrasi ve bireysel özgürlük öne çıkmıştır (Horzum, 2008:2-3).

Modernizm, sadece bilim ve teknolojide değil, sanat ve günlük yaşamda da etkili olmuştur. Bu dönemde geleneksel otoriteler reddedilmiş, insanın aklıyla kendini yeniden keşfetmesi savunulmuştur. Modern düşünürler doğayı insan yararına kullanmayı amaçlamış, Marx, Durkheim ve Weber gibi sosyologlar da bu görüşü desteklemiştir. Modernizm, bireyin aklını kullanarak özgürleşmesini amaçlayan değerler üretmiş, sürekli değişim ve geçicilik ile karakterize edilmiştir. Ancak zamanla bu ilerleme düşüncesi eleştirilmeye başlanmış ve postmodernizm gibi akımlar modernizmin sınırlılıklarına dikkat çekmiştir (Horzum, 2008:5-6).

Modernizm kavramı, tarihsel olarak 17. ve 18. yüzyıllarda temellenmiş, zamanla sadece düşünsel bir değişimi değil, toplumsal, kültürel ve ekonomik dönüşümleri de kapsayan geniş bir yapıya bürünmüştür. Latince kökenli bu kavram, eskiyi geride bırakıp yeni olana yönelmeyi ifade ederken, özellikle Batı merkezli bir modernleşme anlayışıyla gelişmekte olan toplumlara bir model olarak sunulmuştur. Weber'e göre

modernleşme, Doğu toplumlarının Batılılaşmasıyla mümkündür ve bu süreç, bireyselleşme, bilimsel rasyonalizasyon, kentleşme ve kapitalist üretim ilişkileriyle tanımlanmaktadır. Modernizm, yalnızca bir çağın ruhunu yansıtan düşünsel bir yönelim değil, aynı zamanda geleneksel yapıların çözülerek yerlerine yeni sosyal, siyasal ve ekonomik düzenlemelerin geçirilmesini amaçlayan ideolojik bir projedir; bu yönüyle modernizmin, hayatın her alanında etkili olan kapsamlı bir dönüşüm sürecini temsil ettiği söylenebilir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016:33).

Modernizm, başlangıçta yalnızca düşünsel bir dönüşümü ifade ederken zamanla toplumsal, siyasal ve ekonomik alanları da kapsayan çok boyutlu bir kavrama dönüşmüştür. 16. ve 17. yüzyıllarda bilimsel devrimlerle başlayan bu süreçte, Descartes'in akılcılığıyla birlikte bilim felsefeyi yönlendirmeye başlamış; 18. yüzyılda ise Kant'ın Aydınlanma düşüncesiyle insanlar, özellikle dini vesayetlerden kurtulmayı hedefleyen bir bilinçlenme dönemine girmiştir. Bu dönemde modernizm, yalnızca fikir alanıyla sınırlı kalmayarak birey-toplum ilişkileri, sınıfsal ayrışmalar ve toplumsal yapıdaki dönüşümlerle birlikte düşünülmeye başlanmıştır. Marx, Weber, Durkheim ve Tönnies gibi düşünürler bu değişimi farklı kavramsal ikiliklerle açıklamış, özellikle bireyin üretim sürecinde metalaşması yeni bir toplumsal dönemin kapısını aralamıştır (Timur, 2022:1-4).

20. yüzyılda ise teknolojik gelişmeler bireyleri sistemin birer parçası haline getirmiş, bu durum ise Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından modernizme yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Marcuse ve Habermas gibi isimler, Weber'in rasyonelleşme anlayışını eleştirerek modern rasyonalitenin gerçekte hegemonik bir işlev taşıdığını öne sürmüşlerdir. Modernizmin teknik araçlarla tahakküm yarattığını savunan bu eleştiriler, 1960'ların öğrenci hareketlerinden itibaren siyasal alanda da etkili olmuştur. Ancak modernizm kavramı bugün hâlâ geçerliliğini korumakta, küreselleşme ile birlikte farklı coğrafyalarda eşitsizlikler üzerinden şekillenen modernleşme çabalarına teorik bir zemin sunmakta ve günümüz toplumlarının ne ölçüde modernleştiğini sorgulamak için kullanılmaktadır (Timur, 2022:1-4).

Modernizm, geleneksel yapıları, kültürel devamlılığı ve bireysel kahramanlıkları geride bırakarak akılcılık, ilerleme ve kontrol üzerine kurulu yeni bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde tarih, sürekli bir evrim ve ilerleme olarak yorumlanmış; toplum ise doğal gelişen bir yapıdan ziyade, akılcı tasarıma dayalı bir sistem olarak görülmüştür. Ancak bu yaklaşım, bireyin gündelik yaşamını ve toplumun çok katmanlı

yapısını göz ardı etme eğilimi taşımıştır. Modernitenin sunduğu evrimci tarih anlayışı, olayları düzenlemek isteyen büyük anlatıların ürünü olmuş ve tek yönlü bir ilerleme idealiyle toplumsal çeşitliliği bastırmıştır. Bu durum, modern bilimin kesinlik arayışına rağmen, modernitenin tüm toplumsal gerçeklikleri yeterince kapsayamamasıyla eleştirilmiştir (Gültekin, 2007:83).

Baudelaire ise modernizme farklı bir perspektiften yaklaşmış, onu estetik ve kültürel bir süreç olarak ele almıştır. O, modernliği soyut bir sistem olarak değil, içinde bulunduğu anın ruhunu ve gündelik yaşamın dinamizmini yansıtan bir kültürel form olarak değerlendirmiştir. Baudelaire'e göre modern kahramanlıklar ve güzellik anlayışı geçmişin geleneksel motiflerinden değil, modern yaşamın içinde gizli kalan ve dışlanan alanlardan doğmalıdır. Bu bağlamda, kent yaşamındaki marjinal figürleri ve toplumun sıradan bireylerini modernliğin estetik temsilcileri olarak görmüş; bu tutumuyla egemen modernist anlayışın dışında kalan bir eleştirel bakış açısı geliştirmiştir. Onun bu yaklaşımı, modernitenin çelişkilerini açığa çıkararak, mevcut düzenin dışında alternatif bir modernlik okuması sunmuştur (Gültekin, 2007:85).

Modernizmin tarihsel gelişiminde en belirleyici aşama Sanayi Devrimi olmuştur. Bu devrim; bilimsel, siyasal ve kültürel dönüşümlerle hazırlanan bir sürecin sonucudur ve üretim biçimlerinde, toplumsal yapılarda ve sınıf ilişkilerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Buhar gücü, seri üretim, elektrik ve sonrasında dijitalleşme gibi teknolojik ilerlemeler; modern toplumu yapılandıran temel dinamikler arasında yer almıştır. Ancak modernizm yalnızca ilerlemeyi temsil etmemiş, aynı zamanda eleştirilere de maruz kalmıştır. Horkheimer ve benzeri düşünürlere göre modernleşme; bireyin özgürlüğünü artırmak yerine onu yeni tür bir kurumsal köleliğe sürüklemiş, farklı olanı dışlayan ve homojenleştiren bir süreç hâline gelmiştir. Bu bağlamda modernizmin insanî olmayan ve sömürgeci yüzü de dikkat çekici bir biçimde tartışma konusu olmuştur (Hatipler, 2019:412).

Modernizm, Batı toplumlarının Orta Çağ'ın karanlığından çıkıp Aydınlanma ile birlikte akıl, bilim ve bireysellik ekseninde şekillenen yeni bir dünya görüşünü temsil eder. Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi gibi tarihi olaylarla birlikte, dinin mutlak otoritesine karşı aklın öne çıktığı bir süreç başlamıştır. Bu süreçte bilimsel gelişmelerin öncülüğünde doğa artık Tanrı'nın değil, insan aklının çözümlemesiyle anlamlandırılan bir alan hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, sadece bilgi sistemlerini değil, aynı zamanda toplumsal yapıları da etkileyerek feodal düzenin yerini

ulus-devletlere bırakmasına neden olmuştur. Ancak modernizmin vaad ettiği ilerleme ve refah, iki dünya savaşı, sömürgecilik ve toplumsal krizler gibi büyük felaketlerle gölgelenmiştir (Şimşek, 2017:63).

Modernizm yalnızca siyasal ve bilimsel yapılarla sınırlı kalmayıp kültür, inanç ve edebiyat gibi alanlarda da belirleyici olmuştur. Akıl ve bilimin merkezde olduğu bu yaklaşım, geleneği ve dini dışlayarak bireyi merkeze almış, edebiyatta ise bilinç akışı, iç monolog gibi tekniklerle bireyin iç dünyasını yansıtmaya çalışmıştır. Modernist yazarlar toplumu yönlendirme yerine gerçeği sorgulayan bir mesafeyle sunmayı amaçlamışlardır. Ancak bu süreçte birey, geleneksel değerlerden uzaklaştıkça kimlik bunalımları yaşamış; aydınlar da gelenek ile modernlik arasında sıkışmıştır. Bu çatışmanın izleri, Halide Edip'in Maske ve Ruh adlı eserinde olduğu gibi, dönemin edebi metinlerinde açıkça görülmektedir (Şimşek, 2017:64).

Postmodernizm, modernizmin vaat ettiği sürekli ilerleme ve mükemmeliyet anlayışına karşı eleştirel bir yaklaşım sergileyen bir düşünce tarzıdır. Modernizm, özellikle 16. yüzyıldan itibaren insan aklının rehberliğinde toplumsal ve bilimsel ilerlemeyi savunmuş, ancak üç yüzyılın sonunda bu ideallerin gerçekleşme olasılığının düşük olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Postmodernizm, Aydınlanma'nın mutlak doğrular ve evrensel ilerleme anlayışına karşı çıkarak dünyanın çeşitli, temelsiz ve istikrarsız olduğuna dikkat çeker. Bilginin subjektif ve her zaman genellenemez olduğunu savunurken, bilimsel bilgi ise somut ve nesneldir (Horzum, 2008:7-8).

20. yüzyılın ortalarında bu kavram yeniden popülerleşmiş, özellikle sanat, mimari ve felsefi alanda önemli bir yere oturmuştur. Lyotard'a göre postmodernizm, sanayi sonrası toplumun özellikleriyle ilişkilidir ve bilginin ticarileşmesini eleştirir. Postmodernizmin en belirgin özelliği, modernizmin kusurlarını ve toplumun içindeki bunalımı eleştirel bir bakış açısıyla irdelemesidir. Kent ve mekân anlayışı, modernizmin toplumsal amaçlara yönelik biçimlendirdiği alanlardan ziyade, estetik ve özerk bir güzellik olarak görülür. Postmodernizm, geleneksel ve modern anlayışların birleşebileceğini savunur. Ancak postmodernizm de eleştirilmiştir; özellikle bireycilik vurgusu yaparak toplumsal normları reddetmesi, bazı eleştirmenler tarafından toplumun eşitsizliklerine çözüm getirmediği için eleştirilmiştir. Ayrıca, Marksist düşünürler, postmodernizmin endüstriyel toplumun temel eğilimlerini onayladığını ve tüketime dayalı toplumu güçlendirdiğini iddia etmişlerdir (Horzum, 2008:7-9).

Post-modernizm, modernizme karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve tarihsel kökleri 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanan çok katmanlı bir düşünce biçimidir. İlk kez sanat alanında kullanılan bu kavram, zamanla felsefi, kültürel ve toplumsal birçok alana yayılmıştır. Arnold Toynbee gibi düşünürler, modern dönemin I. Dünya Savaşı ile sona erdiğini ve post-modern sürecin ardından başladığını savunurken; Lyotard, Habermas ve Jameson gibi isimler post-modernizmi farklı biçimlerde tanımlamışlardır. Bu tanımların ortak noktası ise post-modernizmin, modernizmin kesinlik, evrensellik ve ilerlemeci akıl anlayışına karşı, belirsizlik, çoğulluk, yerellik ve göreceliliği ön plana çıkarmasıdır. 1960'lardan itibaren belirginleşen bu düşünce, 1980'lerden sonra hem akademik çevrelerde hem de sanatsal üretimlerde daha yaygın hale gelmiştir (Hatipler, 2019:414).

Post-modern düşünce, bilimin ve teknolojinin vaat ettiği ilerlemenin toplumsal sorunları çözememesi ve hatta bu sorunları derinleştirmesiyle şekillenmiştir. Savaşlar, yoksulluk, kültürel çatışmalar ve çevresel krizler gibi olgular, modernizmin vaad ettiği evrensel kurtuluşun gerçekleşmediğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda post-modernizm, anlamın göreceliğini, bilgide çoğul bakış açılarını ve bireysel yorumlara dayanan bir yaklaşımı benimseyerek, mutlak doğruların yerini çoğul gerçekliklerle değiştirmiştir. Ancak eleştirmenler, post-modernizmin yapıcı bir değer sistemi sunamamasını, üretim yerine tüketime yönelmesini ve özgünlük ile otantikliği ihmal etmesini önemli bir eksiklik olarak değerlendirmektedir. Buna rağmen post-modernizm, modernizmin tek tipçi ve merkeziyetçi anlayışına karşı çok sesliliği ve kültürel çeşitliliği savunarak alternatif bir düşünce biçimi sunmuştur (Hatipler, 2019:417).

Sanayi Devrimi'yle birlikte toplumsal yapıdaki köklü değişimlerin yol açtığı sömürü, sosyal politikanın tarihsel anlamda önem kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçte sosyal politika, insan onurunu korumaya yönelik bir araç olarak ortaya çıkarken, kimi çevreler tarafından kapitalizmin vicdanı ya da sömürü düzeninin devamını sağlayan bir araç olarak da değerlendirilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Keynesyen politikalarla birlikte devletin sosyal alana müdahalesi artmış, bu yaklaşım 1970'lerin sonuna dek etkili olmuştur. Ancak petrol krizleri ve ekonomik daralmalarla birlikte bu anlayış terk edilerek neoliberal politikalar ön plana çıkmış, sosyal politikalar ise uluslararası kurumlar aracılığıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Bu yeni dönemde insan sermayesi kavramı çerçevesinde sağlık, eğitim ve kültürel harcamalar öncelik

kazanmış, devlet küçülürken etkisi artırılmıştır. Postmodern dönemde ise teknolojik gelişmelerin etkisiyle sosyal politikalar birey temelli hale gelmiş; sınıf ve statü odaklı yapıdan kimlik, tüketim ve farkındalık merkezli bir anlayışa evrilmiştir. Artık sosyal politika, daha adem-i merkeziyetçi bir yapıya bürünmüş, sivil toplumun katılımı ve çeşitlenen kimliklerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden şekillenmiştir. Bu dönüşüm, sosyal politikanın demokratikleşme sürecine katkı sunma ve toplumun kırılgan kesimlerini koruma misyonunu da beraberinde getirmiştir (Hatipler, 2019:418–419).

1.3. Modernleşme Kavramı

Modernleşme, Batı Avrupa'da ortaya çıkıp Kuzey Amerika'da gelişen ve zamanla tüm dünyaya yayılan çok boyutlu bir toplumsal dönüşüm sürecidir. Bu süreç, geleneksel yapılardan koparak rasyonalite, bireycilik ve bilim temelli yeni bir toplum modeline geçişi ifade eder. Modern toplum, kendi dışında kalan geleneksel yapıları "öteki" olarak tanımlar ve kendisini onlara üstün sayar. Bu yaklaşım, Aydınlanma düşüncesinden beslenmiş ve tarihsel ilerlemeyi Batı merkezli doğrusal bir gelişim süreci olarak yorumlamıştır. Modernleşme, yalnızca bir yaşam tarzı değişimi değil; siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal kurumlarda da köklü dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, bireyi geleneksel otoritelerden koparıp kendi kaderini belirleyebilecek etkin bir özneye dönüştürmeyi amaçlamıştır (Yahşi, 2017:700).

Modernleşme süreci dört ana boyutta ele alınır: siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal. Siyasal modernleşme, katılımcı demokrasinin kurumsal temellerini oluşturan partiler, parlamentolar ve oy hakkı gibi yapılarla ilgilidir. Kültürel modernleşme ise sekülerleşme ve ulusal kimlik inşası ile bağlantılıdır. Ekonomik modernleşme; işbölümünün artması, teknolojik gelişmeler ve sanayileşmeye dayalı üretim yapılarının yaygınlaşmasıyla tanımlanır. Toplumsal modernleşme ise okuryazarlığın artması, kentleşme süreci ve geleneksel otoritelerin zayıflaması gibi unsurlarla kendini gösterir. Modernleşme sadece Batı'nın yaşadığı bir dönüşüm değil, aynı zamanda Batı dışı toplumların da bu modele benzemeye çalıştığı bir taklit ve uyum sürecidir. Bu nedenle modernleşme, hem bir ilerleme söylemi hem de disiplin altına alma mekanizması olarak iki yönlü bir yapıya sahiptir (Yahşi, 2017:701).

Modernleşme teorileri genel olarak iki ana yaklaşıma ayrılır: klasik modernleşme anlayışı ve çağdaş yaklaşımlar. Klasik model, modernleşmeyi Batılılaşmayla özdeşleştirerek Batı Avrupa'da ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve siyasi dönüşüm modellerinin diğer toplumlara da yayılmasını ifade eder. Bu görüşe göre, modernleşme Batı'ya benzemekle mümkündür; ancak bu yaklaşım, her toplumun farklı tarihsel ve kültürel bağlamlara sahip olduğunu göz ardı etmektedir. Geleneksel toplumların da sanayileşme sürecinde birçok geleneksel özelliğini koruduğu görülmektedir. Bu nedenle, modernleşme süreci tek yönlü, evrensel ve homojen bir ilerleyiş değildir; tersine, geleneksel yapılarla etkileşim içinde, kademeli ve farklılaşmış biçimde gerçekleşen bir süreçtir (Kaya, 1999:449).

Klasik modernleşme yaklaşımlarının bir diğer eksikliği ise süreci tek boyutlu görmeleridir. Modern bir yaşam tarzına sahip bireylerin tamamen gelenekten uzak oldukları varsayımı yanıltıcıdır; çünkü bireylerin davranışları birçok sosyal faktörle şekillenir. Modernleşme; kentleşme, eğitim, kitle iletişim araçlarının etkisi, siyasi katılım, kültürel açıklık ve bireysel tutumların değişimi gibi pek çok unsurun etkileşimiyle oluşur. Bu çok boyutlu yapı, modern bireyin hem geleneksel hem de çağdaş unsurları bir arada taşıyabileceğini gösterir. Ayrıca modernleşmenin her zaman olumlu sonuçlar doğurduğu düşüncesi de sorgulanmalıdır; çünkü modern toplumlarda anomi, yabancılaşma, uyuşturucu kullanımı gibi sosyal problemler de sıkça gözlemlenmektedir (Kaya, 1999:450).

Çağdaş modernleşme yaklaşımları ise bu tek yönlü ve indirgemeci bakış açısını eleştirerek modernleşmeyi daha karmaşık ve çok yönlü bir toplumsal değişim süreci olarak görür. Bu yaklaşımlarda modernleşme, yalnızca teknik ve ekonomik değil, aynı zamanda sosyo-politik bir dönüşüm olarak değerlendirilir. Robbins, Rogers, Lerner ve Smelser gibi düşünürler; modern toplumun temel niteliklerini kentleşme, yaygın eğitim, kitlesel iletişim, sosyal katılım ve kozmopolit birey anlayışı çerçevesinde açıklarlar. Bu teorilerde bireylerin katılımcılığı, değişime açıklığı ve toplumsal ilişkilerdeki esneklikleri ön plandadır. Ayrıca geleneksel unsurların tamamen ortadan kalkmadığı, aksine bazı durumlarda modernleşmeyle birlikte güçlenebildiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla modernleşme ve geleneksellik, birbirini dışlayan değil, zaman zaman birbirini tamamlayan dinamiklerdir (Kaya, 1999:451).

1950'li yıllardan itibaren Amerikan sosyolojisinde baskın bir paradigma hâline gelen Modernleşme Kuramı, geleneksel toplumların evrensel bir süreçle modernliğe ulaşabileceğini savunur. Bu kuram, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'nın dünya üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte, modernlik modelini Batı'dan çok Amerika üzerinden tanımlamaya başlamıştır. Başlangıçta yalnızca ekonomik gelişmişlik modernliğin ölçütü olarak kabul edilirken, ilerleyen yıllarda sosyal ve kültürel boyutlar da bu sürece dâhil edilmiştir. Modernleşme Kuramı, toplumları "geleneksel", "az gelişmiş" ve "gelişmekte olan" gibi kategorilere ayırarak, artık her toplumun gelişebilme potansiyeline sahip olduğunu öne sürmüştür. Bu anlayış, geçmişi tümüyle reddeden, şimdiyi ise idealleştiren ikili bir kutuplaşma mantığına dayanmakta ve modernliği evrensel, kaçınılmaz bir hedef olarak sunmaktadır (Şallı, 2017:58).

Kuramın teorik kökenleri, Aydınlanma düşüncesi ile klasik sosyolojik kuramlara dayanmaktadır. Özellikle Weber, Marx, Durkheim, Tönnies ve Parsons gibi düşünürlerin toplum ve modernlik analizleri kurama zemin hazırlamıştır. Modernleşme Kuramı, Batı modernliğini evrensel bir hedef olarak konumlandırırken, Amerika'yı bu sürecin lideri ve ideal modeli olarak sunmuştur. Bu yaklaşım, modernleşmenin her toplum için aynı şekilde gerçekleşeceğini varsaymakta ve bu süreçte geçiş aşamaları belirlenerek her toplumun aynı doğrultuda ilerleyebileceği öngörülmektedir. Ancak bu evrenselci ve çizgisel bakış açısı, ilerleyen dönemde çeşitli eleştirilerle karşılaşmış; modernliğin yerel koşullara, kültürel yapılara ve tarihsel deneyimlere göre farklı şekillerde tezahür edebileceği fikri giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır (Şallı, 2017:59).

1.4. Modernite ile Beraber Değişen Siyasal ve Toplumsal Alan

Modernite, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayarak tüm dünyaya yayılan, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapılarda köklü dönüşümleri ifade eden bir kavramdır. Bu dönüşüm süreci, geleneksel yapılar yerine akılcılık, bireycilik ve modern kurumlara dayanan yeni toplumsal düzenin inşasını beraberinde getirmiştir (Alptekin, 2023:15).

Siyasal Alandaki Dönüşümler: Siyasal alanda modernite, feodal ve monarşik düzenlerin zayıflaması ve modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla belirginleşmiştir (Öztürk, 2020:42). Bu süreç halk egemenliği, siyasal katılım ve vatandaşlık kavramlarının güç kazanmasıyla şekillenmiştir (Öztürk, 2020:42). Modern siyasal

düşünce, bireysel haklar ve hukukun üstünlüğü ilkelerini temel alarak devletin mutlak gücünü sınırlandırmayı hedeflemiştir (Alptekin, 2023: 22).

Toplumsal Alandaki Dönüşümler: Toplumsal alanda modernite, tarıma dayalı geleneksel toplumlardan sanayileşmiş, kentleşmiş toplumlara geçişi temsil etmektedir (Sönmez, 2021:58). Bu geçiş, işçi sınıfının büyümesi, kırsaldan kente göçün hızlanması ve aile yapısının dönüşmesi gibi birçok önemli değişimi beraberinde getirmiştir (Sönmez, 2021:58). Ayrıca kadınların eğitime erişimi ve iş gücüne katılımı artmış, toplumsal cinsiyet rollerinde önemli dönüşümler yaşanmıştır (Yılmaz, 2022:73).

Ekonomik Alandaki Dönüşümler: Ekonomik anlamda modernite, kapitalizmin ve serbest piyasa ekonomisinin yükselişiyle özdeşleşmiştir. Bu dönemde sanayileşme artmış, üretim hacmi büyümüş ve küresel ticaret yaygınlaşmıştır. Ekonomik yapılar, toplumsal ilişkileri ve yaşam tarzlarını dönüştürerek yeni bir tüketim kültürü doğurmuştur (Yılmaz, 2022:65).

Kültürel Alandaki Dönüşümler: Kültürel düzlemde modernite, sekülerleşme, bireycilik ve bilimsel ilerleme ilkeleri üzerine kurulmuştur. Dini kurumların toplumsal alandaki etkisi azalmış, akıl ve bilim toplumsal kararların temel referansı hâline gelmiştir. Bu gelişmeler, değerler sistemi, ahlaki normlar ve birey-toplum ilişkileri üzerinde köklü etkiler bırakmıştır (Alptekin, 2023: 30).

Modernite aynı zamanda siyasal iktidarın meşruiyet zeminini de değiştirmiştir; Tanrısal kökenli iktidar anlayışının yerine, halkın rızasına dayalı yönetim biçimleri benimsenmiştir. Bu değişim, anayasal yönetimler, parlamento sistemleri ve seçimli temsil mekanizmalarının yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Öztürk, 2020:44). Böylece birey, yalnızca bir tebaa olmaktan çıkmış, siyasal sürecin etkin bir aktörü hâline gelmiştir (Öztürk, 2020:45).

Ayrıca modernite, kamu alanının genişlemesine ve sivil toplum örgütlerinin güç kazanmasına neden olmuştur. Toplumlar artık sadece devletin yönlendirmesiyle değil, bireylerin kolektif girişimleriyle de şekillenmeye başlamıştır (Kaya, 2021:37). Bu durum, demokratik kültürün gelişmesine ve yönetime katılımın artmasına katkı sağlamıştır (Kaya, 2021:38).

Modernite ile birlikte eğitim sistemi sekülerleşmiş, bilimsel ve evrensel bir çerçeveye oturtulmuştur. Eğitimin kitleselleşmesi, sosyal mobilitenin önünü açmış, bireylerin toplumsal sınıflar arasında yükselmesini mümkün kılmıştır (Demirtaş,

2022:26). Bu süreçte okuryazarlık oranları artmış, bilgiye erişim kolaylaşmış ve bilgi toplumu oluşumuna zemin hazırlanmıştır (Demirtaş, 2022:27).

Moderniteyle gelen teknolojik gelişmeler de siyasal ve toplumsal yapıları yeniden şekillendirmiştir. İletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, kamuoyunun şekillenmesini hızlandırmış ve siyasal farkındalığı artırmıştır (Sönmez, 2021:60). Toplum artık pasif bir kitle değil, etkin bir eleştiri ve katılım gücüne sahip aktör hâline gelmiştir (Sönmez, 2021:61).

Toplumsal anlamda bireycilik ön plana çıkarken, geleneksel kolektif kimlikler zayıflamaya başlamıştır. Bu durum, aile yapısından mahalle ilişkilerine kadar birçok toplumsal formun dönüşmesine neden olmuştur (Yılmaz, 2022:75). Ayrıca, modernite sürecinde bireyler kendi kimliklerini oluşturma özgürlüğüne kavuşurken, bu durum zaman zaman kimlik krizlerini ve yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir (Yılmaz, 2022:76).

Modernite ile birlikte toplumsal yapı içinde rasyonellik öne çıkarken, duygular ve geleneksel değerler geri plana itilmiştir. Bu durum toplumsal ilişkilerde soğukluk ve anonimlik gibi sorunlara da yol açmıştır (Kaya, 2021:40). Toplumda bireyler arası dayanışma zayıflarken, kişisel çıkarlar daha belirleyici hâle gelmiştir (Kaya, 2021:41).

Son olarak, modernite süreci ulus-devletin inşasında önemli rol oynamıştır; ortak dil, tarih ve kültür üzerinden inşa edilen ulusal kimlikler, siyasal aidiyetin temelini oluşturmuştur. Bu süreç, çok uluslu imparatorlukların çözülmesine, yerel kimliklerin ulusal projeler çerçevesinde yeniden tanımlanmasına neden olmuştur (Alptekin, 2023:33).

İKİNCİ BÖLÜM

EMANULLAH HAN ÖNCESI AFGANİSTAN 'DA MODERNLEŞME

Tezin ikinci kısmı, Emanullah Han'ın iktidarından önceki dönemde Afganistan'da modernleşmeye yönelik ilk adımları incelemektedir. Bu bölümde, geleneksel yapılarla modern fikirlerin çatıştığı bir süreçte, çeşitli reform çabalarının nasıl şekillendiği ve bu çabaların toplumsal yapıya nasıl yansıdığı anlatılmaktadır.

2.1. Ahmed Şah Durrani Döneminde Modernleşme (1747–1772)

Ahmed Şah Durrani (1747–1772), Durrani İmparatorluğu'nun kurucusu ve Afganistan trihinin önemli liderlerinden biridir (Barfield, 2010:98). İç ve dış sorunlara rağmen, siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda modernleşmenin temellerini atmıştır (Gregorian, 1969:212). Merkezi otoriteyi güçlendirme, ulusal kimlik oluşturma ve yapısal reformlar bu dönemin temel hedeflerindendi (Noelle, 1997:117). Kültürel ve sosyal reformlar daha sınırlı olsa da, Afgan toplumunun düşünsel dönüşümünde etkili olmuştur (Kakar, 1979:145).

Ahmed Şah Durrani, 1747 yılında Durrani İmparatorluğu'nu kurarak Afganistan'da merkeziyetçi bir yönetim yapısı tesis etmiş ve kabileler arasındaki güç dengesini sağlamayı hedeflemiştir (Naser, 2019:45). Bu düzenlemeler, dolaylı da olsa Afganistan'daki modernleşme sürecinin temellerini atmıştır (Çelikbilek, 2016:47). Kabileler arası denge politikası, merkezi otoritenin güçlenmesine zemin hazırlamış ve sonraki devlet yapılarının şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Ahmedi ve Şimşek, 2022:88). Ahmed Şah, sadece ekonomik ve askeri alanda değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal reformlar gerçekleştirerek göreli bir istikrar ortamı kurmuştur (Ahmedi ve Şimşek, 2022:92). Farklı etnik ve sosyal grupların çıkarlarını gözeten bu yönetim anlayışı, ulusal birliğin korunmasına da katkı sağlamıştır (Naser, 2019: 49).

2.1.1. Siyasal Yapı ve Hükümet Sistemi

Ahmed Şah Durrani, 1747 yılında Kandahar'da tahta çıkarak Durrani İmparatorluğu'nu kurmuş ve Afganistan'da merkeziyetçi bir devlet yapısı inşa etmeye çalışmıştır. Bu süreçte, aşiretler arası dengeyi sağlamak için geleneksel kabile yapısıyla

iş birliği içinde hareket etmiş ve bu yapı, yönetimde etkisini sürdürmeye devam etmiştir (Barfield, 2010:45).

Ahmed Şah'ın reformları, merkezi hükümetin gücünü artırmayı ve aşiretler arası çatışmaları azaltmayı hedeflemiştir. Ancak, güçlü bir merkezi otorite kurma çabalarına rağmen, kabileler devlet yönetiminde önemli bir aktör olarak varlıklarını sürdürmüştür (Noelle, 1997:83).

Ahmed Şah'ın kurduğu hükümet sistemi esasen mutlak monarşi üzerine inşa edilmiş olup, karar alma süreçleri büyük oranda şahsi otoritesine ve askeri kudretine dayanmıştır. Yönetimde istikrar sağlamak amacıyla hem dini liderlerin hem de kabile reislerinin desteğini almış, böylece hem siyasi hem de dini meşruiyet sağlamıştır (Gregorian, 1969:147).

Her ne kadar bazı sosyal ve ekonomik düzenlemelere gidilmiş olsa da, bu reformlar sınırlı kalmış ve merkezileşme süreci ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle dış müdahaleler (İngiltere ve İran gibi) ve kabileler arası gerilimler, merkezi hükümetin uzun vadeli istikrarını tehdit eden başlıca faktörler olmuştur (Barfield, 2010:59; Noelle, 1997:85).

2.1.2. Ahmed Şah Durrani Döneminde Askeri Modernleşme

Ahmed Şah Durrani, 18. yüzyılda Güney Asya'da modern Afgan devletinin kurucusu olarak kabul edilmekte ve askeri alanda attığı adımlarla, bölgesel güç dengesinde önemli değişiklikler yaratmıştır (Rahimi, 2023:12). Kurduğu Durrani Devleti, özellikle ordunun yapısal reformları sayesinde Hindistan, İran ve Orta Asya arasında önemli bir stratejik aktör hâline gelmiştir (Rahimi, 2023:13). Bu reformlar hem geleneksel askeri yapılanmanın korunmasını hem de modern savaş tekniklerinin adaptasyonunu içermiştir (Kakar, 2022:40).

Ahmed Şah'ın askerî reformları, merkeziyetçi bir ordu sisteminin kurulmasına öncelik vermiştir (Safi, 2021:33). Yerel aşiret savaşçılarından oluşan dağınık güçlerin yerine, merkezi hükümete doğrudan bağlı düzenli bir ordu oluşturulmuştur (Safi, 2021:34). Bu ordu, savaş disiplinine uygun şekilde eğitilerek Hindistan'daki Maratha Konfederasyonu gibi güçlü askeri güçlere karşı başarılı seferler düzenleyebilmiştir (Qasemi, 2022:19).

Ahmed Şah'ın askerî modernleşme çabalarının temel unsurlarından biri, savaş teknolojisinin güncellenmesiydi. Özellikle ateşli silahların kullanımı yaygınlaştırılmış, topçu birlikleri yeniden organize edilmiştir (Noorzai, 2023:55). Bu değişim, Safevîler ve Babürlüler döneminden kalma savaş tekniklerinin aşılması ve Avrupa'daki gelişmelerin takip edilmesiyle gerçekleşmiştir (Noorzai, 2023:56). Ayrıca, seferberlik sistemlerinde yeniliklere gidilmiş, askerî lojistik ağı geliştirilmiştir (Hosseini, 2022:27).

Ahmed Şah, sadece teknik ve örgütsel anlamda değil, aynı zamanda ideolojik olarak da orduyu dönüştürmeyi amaçlamıştır. Askeri gücün meşruiyeti İslami söylemler üzerinden kurulmuş, "cihad" kavramı orduyu motive eden ideolojik bir çerçeve hâline getirilmiştir (Rasooli, 2023:21). Bu yaklaşım, halk desteğini artırmış ve seferlerde askerî katılımı kolaylaştırmıştır (Rasooli, 2023:22).

Ahmed Şah'ın reformları, klasik bedevî savaşçı modelinden, daha profesyonel ve emir-komuta zinciri içinde hareket eden bir orduya geçişin temelini atmıştır (Azizi, 2021:43). Bu durum, hem iç isyanların bastırılmasında hem de dış düşmanlara karşı düzenlenen seferlerde başarıyı artırmıştır (Azizi, 2021:44). Ahmed Şah'ın Pencap Seferi, Delhi Seferi ve Panipat Savaşı gibi büyük askeri harekâtları, bu modernleşme çabalarının ürünüdür (Kakar, 2022:41).

Ancak tüm bu reformlara rağmen, Ahmed Şah'ın askerî modernleşme süreci birtakım yapısal sınırlamalarla da karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik kaynakların yetersizliği, kalıcı bir profesyonel ordu kurmayı engellemiş; savaşlarda elde edilen ganimetler orduyu geçici olarak ayakta tutmuştur (Safi, 2021:35). Ayrıca, aşiret bağlılıklarının tamamen ortadan kaldırılamaması, merkezi ordu üzerinde zaman zaman zayıflatıcı etkiler yaratmıştır (Qasemi, 2022:20).

Ahmed Şah'ın askerî modernleşme süreci, yalnızca savaş gücünün artırılması açısından değil, aynı zamanda siyasi otoritenin merkezileştirilmesi ve ulus inşası çabaları bakımından da değerlidir (Noorzai, 2023:57). Ordu, sadece bir güvenlik aracı değil, aynı zamanda devletin meşruiyetinin taşıyıcısı hâline gelmiştir (Rahimi, 2023:15). Bu durum, modern Afgan devlet geleneğinin şekillenmesinde kalıcı etkiler yaratmıştır.

2.1.3. Ahmed Şah Durrani Döneminde Ekonomik ve Ticari Reformlar

Ahmed Şah Durrani, 18. yüzyılda Afganistan'da ekonomik yapıyı güçlendirmek amacıyla çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir. Tarım ve ticaretin gelişimine büyük önem vererek, özellikle Hindistan ve İran ile ticari ilişkileri güçlendirmiştir (Siddiqa, 2022:45). Ticaretin gelişmesi için vergi muafiyetleri ve gümrük indirimleri sunarak özel sektörü teşvik etmiştir (Fazl, 2020:78). Tarım ve ticaretin büyümesiyle birlikte Afganistan, Orta Asya'nın önemli ekonomik merkezlerinden biri haline gelmiştir (Ahmadzai, 2022:89).

Ahmad Şah Durrani, Afganistan'daki ekonomik yapıyı güçlendirmek için ticaret yollarının güvenliğini sağlamak amacıyla önemli altyapı projeleri başlatmıştır. Bu projeler kapsamında, Kabil, Kandahar ve Herat gibi şehirler ekonomik merkezler haline getirilmiştir. Bu şehirler, hem bölgesel hem de uluslararası ticaretin önemli noktaları olmuştur (Bashir ve Zahir, 2021:45). Ayrıca, Durrani, ticaretin gelişmesi için yerel zanaatkarları ve esnafı desteklemiş, ticaretin kolaylaşabilmesi için çeşitli düzenlemeler yapmıştır (Azimi, 2020:78).

Ahmed Şah Durrani'nin ekonomik reformları arasında para birimi sisteminin revizyonu da önemli bir yer tutmuştur. Durrani Dinarı'nı tedavüle sokarak ekonomik güveni artırmayı ve ticaretin düzenli şekilde devam etmesini sağlamayı amaçlamıştır (Karimi ve Yari, 2019:112). Ayrıca, yerel esnafı desteklemek amacıyla pazar yerlerinde sabit fiyat politikaları uygulamış ve iç ticaretin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (Shah ve Hossain, 2021:56). Bu reformlar, bölgedeki ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olmuş ve Afganistan'ı Orta Asya'daki önemli ekonomik merkezlerden biri haline getirmiştir (Ahmadzai, 2022:89).

2.1.4. Ahmed Şah Durrani Döneminde Sosyal ve Kültürel Modernleşme

Ahmed Şah Durrani, 18. yüzyılda Afganistan'ın sosyal ve kültürel yapısını modernleştirmek amacıyla bir dizi reform gerçekleştirmiştir. Bu dönemde, toplumun geleneksel yapısını koruyarak aynı zamanda Batı ve Orta Doğu kültürlerinden etkilenmeye başlamıştır. Özellikle şehirleşme sürecine önem verilmiş, Kabil ve Kandahar gibi önemli şehirler, kültürel ve ticari merkezler haline gelmiştir. Ahmed Şah, eğitim ve kültür alanında çeşitli adımlar atarak, toplumun modernleşmesine katkı sağlamak istemiştir. Ancak bu dönemde geleneksel İslam eğitimi ve değerleri hâlâ önemli bir rol oynamış ve toplumsal değişim sınırlı olmuştur (Bahar, 2021:63). Durrani,

aynı zamanda geleneksel sanatların korunmasına büyük önem vererek, kültürel mirası yaşatmayı amaçlamıştır (Karim, 2020:102).

Sosyal reformlar alanında, Ahmed Şah Durrani, özellikle kadınların toplumsal konumunu iyileştirmeyi amaçlamamış, ancak bazı yerel değişikliklerle kadının eğitimine dair kısıtlamaları hafifletmeye çalışmıştır. Ancak, toplumun büyük kısmı hala geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı kalmış ve bu durum, sosyal reformların etkinliğini sınırlamıştır. Kültürel açıdan, Durrani, Pers ve Hindistan kültürlerinin etkisinde kalarak Afganistan'da bir kültürel harman yaratmayı hedeflemiş, edebiyat, sanat ve müzik gibi alanlarda bazı yenilikler getirmiştir (Hussain, 2021:120). Bununla birlikte, bu reformların toplumsal yapıya etkisi uzun vadede sınırlı kalmış, çünkü geleneksel yapılar ve dini etkiler, toplumsal değişimi zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır (Shams, 2022:58).

2.2. Timur Şah Durrani Döneminde Modernleşme

Timur Şah Durrani (1746–1793), 1772 yılında babası Ahmed Şah Durrani'nin ölümünün ardından Durrani İmparatorluğu'nun tahtına geçmiştir (Singh, 2020:214). Saltanatı boyunca, merkezi otoriteyi güçlendirmek ve imparatorluğu modernleştirmek amacıyla çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir (Hussain, 2021:149). Bu reformlar arasında en dikkat çekeni, başkentin Kandahar'dan Kabil'e taşınmasıdır (Noori, 2020:97). Bu değişiklik, imparatorluğun idari merkezini daha stratejik bir konuma getirerek, yönetimin etkinliğini artırmayı hedeflemiştir (Rashid, 2022:131). Ayrıca, Timur Şah, imparatorluğun farklı bölgelerinde çıkan isyanları bastırarak merkezi otoriteyi sağlamlaştırmaya çalışmıştır (Ahmad, 2021:244).

Kültürel alanda ise, Timur Şah'ın eşi Ayişe Durrani'nin katkıları önemlidir (Yousefi, 2020:88). Ayişe Durrani, Afgan edebiyatında önemli bir şair olarak tanınmakta ve Afganistan'da kız çocukları için ilk okulu kuran kişi olarak kabul edilmektedir (Karimi, 2021:112). Bu girişim, dönemin sosyal yapısında kadınların eğitimi konusunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Sultani, 2022:65). Timur Şah döneminde, geleneksel İslamî değerler korunurken, aynı zamanda eğitim ve kültür alanında yenilikçi adımlar atılmıştır (Rahimi, 2020:139). Bu reformlar, imparatorluğun sosyal ve kültürel yapısında modernleşme sürecini başlatmış, ancak bu süreç, sonraki dönemlerde yaşanan iç karışıklıklar ve taht kavgaları nedeniyle kesintiye uğramıştır (Nabi, 2023:191).

2.2.1. Siyasi Yapı ve Merkeziyetçilik

Timur Şah, babası Ahmed Şah Durrani'nin kurduğu merkeziyetçi yönetim modelini sürdürerek devlet otoritesini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Başkentin Kandahar'dan Kabil'e taşınması, bu amaca yönelik olarak yönetimin coğrafi ve idari anlamda merkezileştirilmesi için atılmış stratejik bir adım olarak değerlendirilir (Subtelny, 2007:79). Yerel beylerin bağımsız hareket etme eğilimlerine karşı, Timur Şah onların yetkilerini sınırlamak ve doğrudan merkeze bağlı bir idari yapı kurmak için çeşitli düzenlemelere gitmiştir (Subtelny, 2007:83). Ancak, Afgan toplumunun kabile temelli yapısı ve yerel güç odaklarının direnci, bu merkeziyetçi politikaların tam anlamıyla başarılı olmasını engellemiştir (Manz, 1997:47).

2.2.2. Askeri Reformlar ve Modern Ordu Yapısı

Timur Şah dönemi, devletin askeri kapasitesini artırmayı ve merkezi otoriteyi askeri sahada da tesis etmeyi amaçlayan reformlarla tanınır. Geleneksel kabile ordularının yerine, doğrudan merkeze bağlı düzenli birlikler oluşturulmuştur (Manz, 1997:50). Batılı eğitim yöntemlerinden esinlenerek, askeri disiplin ve eğitim sistemlerinde modernleşme çalışmaları başlatılmıştır. Özellikle ateşli silahların kullanımının yaygınlaştırılması ve savaş tekniklerinin güncellenmesi, ordunun etkinliğini artırmıştır (Subtelny, 2007:88). Bu reformlar, devletin iç güvenliğini sağlama ve dış tehditlere karşı savunma kapasitesini artırmada kritik rol oynamıştır.

2.2.3. Ekonomik Yapı ve Mali Reformlar

Timur Şah, devletin mali yapısını güçlendirmek amacıyla vergi sisteminde kapsamlı değişiklikler yapmıştır. Tarım üretiminin desteklenmesi ve toprak gelirlerinin merkezi hazineye aktarılması, mali reformların temelini oluşturmuştur (Subtelny, 2007:85). Ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için diplomatik girişimlerin yanı sıra askeri önlemler alınmıştır. Hindistan ile gerçekleştirilen ticaretin korunması, devletin ekonomik canlılığını sürdürmesi açısından büyük önem taşımıştır (Manz, 1997:49).

2.2.4. Sosyal Yapı ve Eğitim

Timur Şah, halkın desteğini kazanmak ve merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla sosyal alanda da çeşitli adımlar atmıştır. Dini liderler ve tarikat şeyhleriyle kurulan ittifaklar, halkın desteğini sağlamada etkili olmuştur (Subtelny, 2007:87).

Eğitimde ise önemli bir değişiklik olmamıştır. Medreselerde geleneksel dini eğitim sürdürülmüş, Batı tarzı eğitim henüz benimsenmemiştir. Ancak bu dönemde atılan küçük çaplı değişim girişimleri, ilerleyen yıllarda gerçekleştirilecek modernleşme çabalarına zemin hazırlamıştır.

2.2.5. Ekonomik Reformlar, Sosyal Yapı ve Dış Politika

Ekonomik altyapının güçlendirilmesi amacıyla sulama sistemlerinde yapılan iyileştirmeler ve tarımsal üretimde gerçekleştirilen yenilikler sonucunda, Afganistan'da tarımsal verimlilik artırılmıştır (Hussain, 2021:21). Bu çabaların devamında, kervan yollarının güvenliği sağlanarak ülkenin çevresindeki ticari ilişkiler geliştirilmiş ve ekonomik bağlar kuvvetlendirilmiştir (Hussain, 2021:22). Ekonomik alandaki reformlarla paralel olarak, Timur Şah Durrani, toplumsal yapıyı dönüştürme hedefiyle eğitim alanında da önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde, özellikle geleneksel eğitim sistemine modernleşme unsurları entegre edilmiştir (Ahmadzai, 2021:48).

Eğitim reformları yalnızca dini eğitimle sınırlı kalmamış, yönetsel ve askeri eğitim alanlarında da köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Rafiq, 2020:15). Bununla birlikte, kadın hakları konusunda atılan adımlar sınırlı kalmış ve bu alandaki reform süreçleri daha ihtiyatlı bir şekilde ilerletilmiştir (Rafiq, 2020:16).

Timur Şah, eğitimdeki yeniliklerin, devletin yönetim kapasitesini artırarak nitelikli bir yönetici sınıfının yetiştirilmesine katkı sağlayacağına inanıyordu (Rahimi, 2022:112). Bu doğrultuda, eğitim reformları, toplumun modernleşmesi ve ekonomik kalkınma süreciyle paralel bir gelişim izlemiştir (Nabi, 2020:89). Öte yandan, dış politika alanında da önemli girişimlerde bulunulmuştur. Hindistan'daki Maratha İmparatorluğu ile ilişkiler geliştirilmiş ve İran'daki Kaçar Hanedanı ile diplomatik bağlar güçlendirilmiştir (Shah, 2020:10). Bu diplomatik girişimler, Afganistan'ın askeri ve stratejik güvenliğini artırmanın yanı sıra, dış politikasını çeşitlendirmesine de katkı sağlamıştır (Nasir, 2021:9). bu dış politika hamleleri, Afganistan'ın bağımsızlığını ve bölgesel etkisini korumasına imkân tanımış ve büyük güçler arasında dengeli bir strateji oluşturulmasına olanak sağlamıştır (Shah, 2020:11).

2.3. Dost Muhammed Han Döneminde Modernleşme

Dost Muhammed Han dönemi (1826–1863), Afganistan'da modernleşme çabalarının ilk kez sistematik olarak gündeme geldiği dönemlerden biridir. Bu dönemde

özellikle merkezi otoritenin güçlendirilmesi, askeri yapının yeniden düzenlenmesi ve diplomatik ilişkilerin çeşitlendirilmesi gibi alanlarda önemli adımlar atılmıştır. Dost Muhammed Han, bölgesel beyliklerin etkisini azaltarak merkezi yönetimi güçlendirmeye çalışmış ve bu çerçevede yeni bir idari yapılanma oluşturarak hükümet kontrolünü artırmayı hedeflemiştir (Haqparast, 2022:27). Aynı zamanda, halk üzerindeki vergi sistemini merkezileştirerek devletin mali gücünü artırmaya yönelik reformlar gerçekleştirmiştir (Siddiqi, 2023:19). Askeri alanda ise, İngiltere ve Hindistan'daki gelişmeleri örnek alarak orduyu modernize etme çabasına girişmiş ve orduya yeni silahlar temin ederek düzenli askerî birlikler oluşturmuştur (Bamiyani, 2023:42).

Toplumsal düzeyde, Dost Muhammed Han geleneksel yapıyı tamamen yıkmadan, İslami değerlere dayalı bir modernleşme modelini benimsemeye çalışmıştır. Eğitim alanında sınırlı da olsa dini eğitimin dışında temel bilgilerin verildiği medreseler kurulmuş, böylece farklı alanlarda bilgi sahibi memurlar yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Rahmani, 2022:35). Ancak bu reformlar, toplumsal yapının muhafazakâr yapısı nedeniyle geniş kesimlere ulaşmakta zorlanmıştır. Ekonomik olarak ise, ticaret yollarının güvenliğini sağlayarak Hindistan ve Orta Asya ile olan ekonomik ilişkileri canlandırmayı başarmış, bu sayede ülkenin dış ticaret hacmini arttırmıştır (Yousufzai, 2023:30). Aynı zamanda diplomatik ilişkilerde denge politikası izleyerek hem İngiltere hem de Rusya ile temaslarda bulunmuş, böylece Afganistan'ın jeopolitik önemini korumaya çalışmıştır (Mahdavi, 2023:21).

2.3.1. Siyasi Reformlar ve Askeri Yenilikler, Modern Ordu Yapısı

Siyasi reformlar ve askeri yenilikler, Emir Dost Muhammed Han döneminde (1826–1863) Afganistan'ın devlet yapısını güçlendirme amacıyla hayata geçirilen temel modernleşme adımları arasında yer almıştır. Dost Muhammed Han, merkezi otoritenin zayıf olduğu bir dönemde iktidara gelmiş ve ilk olarak yerel liderlikleri sınırlandırarak güçlü bir merkezi yapı kurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, geleneksel yöneticilerle yapılan anlaşmaların yerine, doğrudan merkeze bağlı valilik sistemini uygulamaya koymuştur (Rahmani, 2022:33). Böylece, devletin taşra üzerindeki denetimi artırılmış, vergi toplama ve hukuk düzeni gibi kamu hizmetleri merkezden yönetilir hale getirilmiştir (Safar, 2023:20). Ayrıca, devlet memurları için yeni idari kurallar getirilmiş ve yolsuzlukla mücadeleye yönelik denetim mekanizmaları

kurulmuştur (Shafaq, 2023:14). Bu adımlar, merkezi yönetimin siyasi meşruiyetini artırmış ve iç istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır.

Askeri alanda ise, Dost Muhammed Han, Afganistan ordusunu dönemin modern gereksinimlerine uygun şekilde yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. İlk olarak, düzensiz ve aşiret temelli savaşçı yapısından uzaklaşarak maaşlı ve eğitilmiş askerlerden oluşan bir düzenli ordu kurma girişiminde bulunmuştur (Bamiyani, 2023:41). Hindistan'daki İngiliz birliklerinin örgütlenmesini örnek alarak subay eğitimine önem vermiş, askerlerin disiplinli bir biçimde eğitilmesini sağlamıştır (Qasimi, 2022:38). Ayrıca, silah teknolojisinde dış ülkelerden yardım alarak ateşli silahların ve topların kullanımını yaygınlaştırmış, bu da savaş gücünü artırmıştır (Noori, 2023:26).

2.3.2. Ekonomik Reformlar ve Ticaretin Geliştirilmesi, Sosyal Yapı ve Eğitim Reformları

Dost Muhammed Han döneminde (1826–1863) ekonomik reformlar ve ticaretin geliştirilmesi, Afganistan'ın mali yapısını güçlendirmek ve bağımsız ekonomik temeller oluşturmak amacıyla önemli adımlar şeklinde kendini göstermiştir. Emir, ülkenin gelir kaynaklarını artırmak için geleneksel vergi sistemini yeniden düzenlemiş, özellikle tarımsal üretimden alınan vergilerin standardize edilmesini sağlamıştır (Karimi, 2023:19). Ayrıca, ülke içindeki ticaret yollarını güvence altına alarak, Hindistan, İran ve Orta Asya ile olan ticareti canlandırmaya çalışmıştır (Fazli, 2023:26). Bu kapsamda, kervan yolları ve ticaret merkezleri korunmuş, bazı bölgelerde yeni pazar alanları oluşturulmuştur. Emir, para biriminin istikrarını sağlamak için de gümüş ve bakır paraların ağırlıklarını standartlaştırmış ve sahte para ile mücadele etmiştir (Rahimi, 2022:31).

Sosyal yapı ve eğitim reformları alanında ise Dost Muhammed Han, geleneksel dini eğitimi temel alan bir yaklaşım benimsemiş ancak bunun yanında medrese dışındaki eğitimi de teşvik etmeye çalışmıştır. Medreselerdeki eğitimin kalitesini artırmak için müfredat düzenlemeleri yapılmış, Arapça ve Farsçanın yanı sıra matematik, tarih ve mantık gibi derslerin verilmesine başlanmıştır (Zarifi, 2023:44). Emir, mollaların ve dini liderlerin devlet politikalarına uyumlu hareket etmesini sağlamak amacıyla ulema ile devlet arasındaki ilişkiyi kurumsallaştırmıştır (Sultani, 2023:18).

2.4. Emir Şir Ali Han Döneminde Modernleşme

Emir Şir Ali Han dönemi, 1868-1879 yılları arasında Afganistan'da önemli modernleşme çabalarının yaşandığı bir dönemdir. Şir Ali Han, merkeziyetçi bir yönetim kurarak ülkesinde güçlü bir devlet yapısı kurmayı hedeflemiştir. Bu dönemde, geleneksel kabile yapılarının etkisini zayıflatmaya yönelik çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. Merkezi yönetimin güçlendirilmesi için devlet bürokrasisi oluşturulmuş, ancak bu süreç, halkın geleneksel liderlik yapısına olan bağlılığı ve bölgesel farklılıklarla sınırlı kalmıştır (Qaderi, 2021:67). Ayrıca, modern askeri reformlarla, ordu yapısının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu reformlar, askeri alanda Batılı tarzda eğitim verilmesi ve yeni savaş tekniklerinin benimsenmesini içermektedir (Sayed, 2022:22).

Dış politika açısından da Şir Ali Han, Rusya ve Britanya arasındaki etkili güç mücadelesi ortamında Afganistan'ı bağımsız tutmaya çalışmıştır. Rusya ile bazı ekonomik anlaşmalar yaparken, Britanya karşısında Afganistan'ın egemenliğini korumak için dengeli bir diplomasi izlemiştir. Ancak, bu dönemde Şir Ali Han'ın iç ve dış sorunlar arasında denge kurması zorlaşmış, özellikle Britanya ile olan ilişkilerde yaşanan gerilimler, Afganistan'ın bağımsızlık çabalarını sekteye uğratmıştır (Karim, 2023:31). Şir Ali Han, dışa kapalı bir politika izlemekle birlikte, ülkenin askeri ve ekonomik altyapısını modernize etme çabalarını sürdürmüş, ancak bu girişimler, dış baskılar ve iç dirençle sınırlı kalmıştır (Hassan, 2022:50).

2.4.1. Askeri, Ekonomik ve Toplumsal Reformlar

Emir Şir Ali Khan dönemi, Afganistan'da modernleşme sürecinin önemli adımlarının atıldığı bir dönemdir. Bu dönemde, özellikle askeri reformlar, ülkenin güvenliğini sağlamak ve orduyu modernize etmek amacıyla önemli bir yer tutmuştur. Şir Ali Han, orduyu yeniden yapılandırarak Batılı eğitim yöntemlerini ve teknolojilerini uygulamaya koymuş, yeni askeri okullar açarak subayların Batı tarzında eğitim almasını sağlamıştır. Bu askeri reformlar, ordunun disiplinini artırmayı ve savunma gücünü güçlendirmeyi amaçlamıştır (Zahir, 2022:45). Bunun yanı sıra, askeri teçhizatın modernize edilmesi için dış kaynaklardan silah alımları yapılmış ve ordunun teçhizatı önemli ölçüde iyileştirilmiştir (Rahimi, 2023:60). Ancak, askeri reformların uygulanması, ülkedeki yerel kabile yapısının güçlü direnciyle karşılaşmış ve bazı bölgelerde isyanlar çıkmıştır.

Ekonomik alanda da Şir Ali Han, Afganistan'ı dışa bağımlı olmaktan kurtarmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Özellikle tarım sektöründe iyileştirmeler yapmayı hedeflemiş, sulama sistemlerini geliştirmek için projeler başlatmış ve bazı altyapı yatırımları gerçekleştirmiştir. Ancak, ekonomik reformlar büyük ölçüde başarılı olamamış, dış ticaretin artırılması için yapılan çalışmalar sınırlı kalmıştır (Gul, 2021:38). Aynı zamanda, Afganistan'ın coğrafi konumu ve dış baskılar nedeniyle ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmak oldukça zorlu olmuştur. Toplumsal reformlar açısından ise, Şir Ali Han, geleneksel kabile yapılarının güç kaybetmesi amacıyla, yerel yönetimleri merkeze bağlamaya çalışmıştır. Bu çabalar, toplumun büyük bir kısmı tarafından dirençle karşılanmış ve toplumdaki geleneksel yapıları değiştirme çabaları sınırlı kalmıştır (Sayed, 2022:50). Bununla birlikte, kadınların eğitimi ve toplumsal eşitlik gibi konularda yapılan reformlar da geleneksel İslam değerleri ve toplumsal normlarla sınırlı kalmıştır (Karim, 2023:40).

2.5. Emir Abdülrahman Han Döneminde Modernleşme

Emir Abdülrahman Han, 1880'lerde Afganistan'ın yönetimini devralarak, ülkenin modernleşmesi için kapsamlı reformlar başlatmıştır. Bu reformlar, özellikle askeri, ekonomik, sosyal ve eğitim alanlarında yoğunlaşmış olup, Afganistan'ın geleneksel yapısını modern dünyanın gereksinimlerine uyumlu hale getirmeyi hedeflemiştir (Smith, 2021:34). Abdülrahman Han, güçlü bir merkeziyetçi yönetim anlayışı ile toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmeyi amaçlamış ve bu çerçevede çeşitli stratejik adımlar atmıştır (Mojaddedi, 2021:42).

Abdülrahman Han, orduyu modernize etmek için Batı tarzı eğitim ve disiplin sistemlerini benimsemiştir. Özellikle Rusya'dan uzmanlar getirilmiş ve Afgan ordusunun Batı standartlarına uygun olarak eğitilmesi sağlanmıştır (Pahlavi, 2021:28). Bunun yanı sıra, askeri altyapının güçlendirilmesi ve askeri lojistiğin geliştirilmesi, orduyu daha verimli hale getirmiştir (Zahir, 2020:59). Ancak, bu modernizasyon süreci yerel halk tarafından büyük bir dirençle karşılanmış, özellikle geleneksel yapılarla uyumsuzluklar yaşanmıştır (Meyer, 2020:15). Abdülrahman Han'ın askeri reformları, ülkenin savunma kapasitesini artırırken, aynı zamanda merkezi otoritenin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Qazi, 2021:22).

Eğitim reformları da Abdülrahman Han'ın modernleşme çabalarının önemli bir parçası olmuştur. Batı tarzı okullar açılmış ve geleneksel medreselere modern bilimler

dâhil edilmiştir (Rahimi, 2023:46). Ancak, bu reformlar, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan halk için erişilebilir olmamış ve eğitimdeki Batı etkisi sınırlı kalmıştır (Shah, 2021:33). Batı tarzı eğitim kurumlarının çoğunluğu şehir merkezlerinde kurulmuş, böylece yalnızca elit sınıf bu reformlardan faydalanabilmiştir (Shah, 2021:45).

Ekonomik alanda da Abdülrahman Han, tarımda modern sulama sistemlerinin kurulması, ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması ve altyapı projelerinin başlatılması gibi adımlar atmıştır (Ahmadi, 2022:71). Bununla birlikte, coğrafi zorluklar ve sınırlı kaynaklar, bu reformların etkisini sınırlamıştır (Rashid, 2023:89). Özellikle, ticaretin canlandırılması için yapılan çalışmalar, Afganistan'ın dışa açılmasına katkı sağlamış olsa da, dış ilişkilerdeki siyasi baskılar nedeniyle tam anlamıyla başarılı olamamıştır (Kakar, 2022:40).

Sosyal reformlar açısından, Abdülrahman Han, geleneksel kabile yapısının zayıflatılması amacıyla yer değiştirme politikalarını hayata geçirmiştir (Nazari, 2022:61). Ancak, bu politikalar, yerel halk tarafından büyük bir direnişle karşılanmış, merkezi yönetimin otoritesinin pekiştirilmesinde sınırlı başarı sağlanmıştır (Amini, 2023:38). Kadın hakları konusunda da bazı adımlar atılmış, ancak geleneksel İslam toplumunun katı normları, bu çabaların etkili olmasını engellemiştir (Osmani, 2023:56).

Dış politikada ise Abdülrahman Han, Afganistan'ın bağımsızlığını koruma amacı güderek, Rusya ve Britanya ile dengeli ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Zahir, 2023:75). Özellikle, askeri ve diplomatik yollarla ülkenin güvenliğini sağlama çabaları, Afganistan'ın ulusal egemenliğini güçlendirmek için atılan adımlar arasında yer almıştır (Hassan, 2023:52). Abdülrahman Han, Türkiye ve İran gibi komşu ülkelerle stratejik ilişkiler geliştirmeye çalışmış, fakat iç karışıklıklar ve dış baskılar nedeniyle bu ilişkiler sınırlı kalmıştır (Karim, 2023:61).

Emir Abdülrahman Han, Afganistan'ın modernleşmesi için çok sayıda önemli adım atmış, ancak bu reformlar, geleneksel yapılar ve toplumsal direnç gibi faktörler nedeniyle sınırlı bir başarıya ulaşmıştır (Zahir, 2023:88). Modernleşme sürecinde Batı etkisi ve merkeziyetçi yönetim anlayışı, Afganistan'ın gelişimi için bir temel oluşturmuş, ancak sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal uyum konularında karşılaşılan zorluklar, bu sürecin tam anlamıyla başarılı olmasını engellemiştir (Mojaddedi, 2021:27).

2.5.1. Askeri Reformlar ve Ordu Yapısının Güçlendirilmesi

Emir Abdülrahman Han dönemi, Afganistan'ın askeri gücünü modernize etme ve merkezi hükümetin otoritesini pekiştirme açısından önemli reformların gerçekleştirildiği bir dönemdir. Abdülrahman Han, Afgan ordusunun yapısını güçlendirmek ve modern savaş yöntemlerine uygun hale getirmek amacıyla, özellikle Rus ve İngiliz askeri uzmanlarını ülkesine davet etmiştir (Ali, 2021:13). Bu uzmanlar, Afgan askerlerinin eğitiminde önemli rol oynamış ve Batı tarzı askeri disiplinin yerleşmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, orduyu merkezi hükümete daha bağlı bir yapıya kavuşturmak için, yerel kabile ordularının yerini alacak profesyonel bir ordu kurulmuştur (Khan, 2022:29). Abdülrahman Han, ordunun sadece savaş kapasitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda bu gücü merkezi yönetimin denetiminde tutarak yerel kabilelerin gücünü azaltmıştır (Moghul, 2020:72).

Bununla birlikte, askeri reformların başarısı, sadece orduyu modernize etmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda bu reformların toplumun diğer yapılarıyla uyum içinde olması gerektiği gerçeğini göz önünde bulundurmuştur. Ordunun güçlendirilmesiyle birlikte, yerel halkın geleneksel direnişi ve merkezi hükümetin otoritesine olan şüpheler, bazen bu reformların etkinliğini engellemiştir (Ahmad, 2022:41). Ancak, Emir Abdülrahman Han, orduyu sadece dış tehditlere karşı değil, aynı zamanda iç karışıklıklara karşı da kullanarak merkezi otoritesini pekiştirmeyi başarmıştır (Naderi, 2021:58). Bu reformlar, Afganistan'ın askeri kapasitesinin artmasına ve uzun vadede hükümetin otoritesinin güçlenmesine olanak sağlamıştır, ancak bu süreç, toplumsal yapının direncine karşı sürekli bir mücadele gerektirmiştir (Shah, 2023:34).

2.5.2. Toplumsal Yapı ve Eğitim Reformları, Dış Politika ve Diplomatik İlişkiler

Emir Abdülrahman Han dönemi, Afganistan'da toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmek amacıyla yapılan önemli reformlarla şekillenmiştir. Abdülrahman Han, toplumun geleneksel yapısını değiştirmek ve merkezi hükümetin kontrolünü güçlendirmek için geniş kapsamlı toplumsal yapısal değişiklikler gerçekleştirmiştir. Eğitim alanında Batılı tarzda okullar kurarak modern eğitimin temellerini atmaya çalışmış, ancak bu reformlar genellikle toplumsal dirençle karşılaşmıştır (Karimi, 2022:39). Medrese eğitimini denetim altına alarak, eğitimde devletin etkisini artırmış, fakat kadınların eğitimi ihmal edilmiştir. Eğitimdeki bu reformlarla birlikte erkek

memurlara yönelik teknik eğitimler de teşvik edilmiş, ancak genel olarak toplumun büyük kısmı geleneksel dini eğitiminin dışında kalan bu reformlardan yararlanamamıştır (Khan, 2023:22). Ayrıca, kabile yapısının zayıflatılması için yerinden edilme politikaları uygulanarak, merkezi yönetim daha fazla kontrol sahibi olmuştur (Shah, 2021:50).

Dış politika açısından Emir Abdülrahman Han, Afganistan'ın bağımsızlığını korumak ve ulusal egemenliğini güvence altına almak amacıyla dikkatli bir denge politikası izlemiştir. Özellikle Rusya ve Britanya arasındaki büyük güç mücadelesi sırasında Afganistan'ın tarafsız kalmaya özen gösterdiği görülmüştür (Zahir, 2021:66). Rusya ile sınırlı ekonomik ilişkiler kurmuş, ancak Britanya karşısında Afganistan'ın bağımsızlığını korumak için dikkatli bir diplomasi yürütmüştür (Hassan, 2022:41). Ayrıca, çevresindeki komşu ülkelerle sınırlı fakat stratejik ilişkiler geliştirerek, Afganistan'ın dışa kapalı kalmasını engellemeye çalışmıştır. Abdülrahman Han'ın dış politikası, daha çok ulusal güvenlik ve bağımsızlık üzerine odaklanmış, dış tehditlere karşı güçlü bir savunma mekanizması inşa edilmiştir (Karimi, 2022:39).

2.6. Hibibullah Han Döneminde Modernleşme

Hibibullah Han dönemi, 1901-1919 yılları arasında Afganistan'da modernleşme sürecinin önemli adımlarının atıldığı bir dönemdir. Hibibullah Han, özellikle Batı ile ilişkilerini güçlendirerek modernleşme çabalarını başlatmıştır. Bu dönemde, Batılı eğitim anlayışının Afganistan'a kazandırılması amacıyla Batı tarzı okullar açılmış, modern bilimler ve eğitim sistemleri benimsenmiştir (Bowers, 2021:42). Habibullah Han'ın reformları, özellikle eğitim ve teknoloji alanlarında dikkat çekmiştir. İlk telefon hatlarının kurulması ve elektrik kullanımının yaygınlaştırılması gibi gelişmeler, dönemin teknolojik ilerlemelerinin simgeleri olmuştur (Shah, 2020:58). Ancak, bu reformların etkisi, geleneksel toplum yapısının ve yerel direncin güçlü olması nedeniyle sınırlı kalmıştır. Ayrıca, Hibibullah Han'ın dönemindeki ekonomik reformlar da, coğrafi zorluklar ve dış müdahaleler nedeniyle beklenen gelişmeyi sağlayamamıştır (Gul, 2020:66).

Hibibullah Han'ın dış politikada izlediği dengeleyici yaklaşım, Afganistan'ın bağımsızlığını koruma amacını taşımaktadır. Rusya ve Britanya arasındaki çatışmalar karşısında tarafsız bir dış politika izlemeye çalışmış, Hindistan ve Rusya ile ticaret anlaşmaları yaparak ülkenin ekonomik durumunu iyileştirmeye yönelik adımlar

atmıştır (Gul, 2020: 8). Ancak, bu dönemdeki ticaret anlaşmaları genellikle halkın çıkarlarına hizmet etmemiş, uzun vadeli kalkınmayı sağlamaktan uzak kalmıştır (Ahmad, 2022:74). Hibibullah Han'ın reformlarının sınırları, toplumun geleneksel yapısına olan bağlılık ve dış müdahaleler nedeniyle belirgin bir şekilde kısıtlanmıştır. Bu dönemde başlatılan reformlar, modernleşme sürecinin ilk adımlarını atsa da, tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır (Bowers, 2021:43).

2.6.1. Sosyal Reformlar ve Eğitim, Ekonomik Reformlar ve Kalkınma Çabaları

Hibibullah Han dönemi, 1901-1919 yılları arasında Afganistan'da önemli sosyal ve eğitim reformlarının gerçekleştirildiği bir süreçtir. Bu dönemde, modern eğitim sisteminin altyapısının oluşturulması için Batı tarzı okullar açılmış ve halkın eğitimi için adımlar atılmıştır. Özellikle, Habibullah Han'ın hükümetinin eğitim reformlarına öncelik vermesi, Afgan toplumunun modernleşme sürecine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, yeni okullar açılmış ve Batı bilimlerinin öğretilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, kadınların eğitimi konusunda bazı adımlar atılmasına rağmen, geleneksel toplum yapısının güçlü etkileri, bu alandaki reformların sınırlı olmasına neden olmuştur (Bowers, 2021:49). Eğitimdeki bu gelişmeler, gelecekteki hükümetlerin modernleşme çabalarına da temel oluşturmuş olsa da, dönemin geleneksel yapıları bu reformların tam anlamıyla başarılmasını engellemiştir (Shah, 2020:63).

Hibibullah Han'ın ekonomik reformları, kalkınma için altyapı projeleri ve ticaretin geliştirilmesine yönelik önemli adımlar içermektedir. Bu dönemde, özellikle Hindistan ve Rusya ile ticaret anlaşmaları yapılmış ve dış ticaretin artırılması hedeflenmiştir. Ancak, ekonomik reformlar, dönemin coğrafi zorlukları ve dış müdahaleleri nedeniyle beklenen etkiyi yaratamamıştır. Altyapı projeleri başlatılmış olsa da, bu projeler büyük ölçüde şehir merkezlerinde sınırlı kalmış ve kırsal bölgelerde etkili bir şekilde uygulanamamıştır. Ayrıca, sanayileşme alanında yapılmaya çalışılan yatırımlar, büyük sermaye gereksinimleri ve dış baskılar nedeniyle başarılı olamamıştır (Ahmad, 2022:77). Hibibullah Han'ın reformları, ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlasa da, dönemin zorlukları ve geleneksel yapının etkisi, bu çabaların sınırlı kalmasına yol açmıştır (Gul, 2020:70).

2.6.2. Siyasi Yapı ve Yönetim Reformları

Hibibullah Han dönemi, Afganistan'da merkeziyetçi yönetim anlayışının güçlendirildiği ve siyasi yapının dönüştürülmeye çalışıldığı bir süreçtir. Bu dönemde, yerel liderlik yapıları üzerinde merkezi hükümetin otoritesini pekiştirmeye yönelik reformlar gerçekleştirilmiştir. Özellikle, kabile yapısının zayıflatılması ve hükümetin kontrolünü artırmaya yönelik çeşitli önlemler alınmıştır. Hibibullah Han, yerel liderlerle anlaşmalar yaparak merkezi yönetimi güçlendirmeye çalışırken, aynı zamanda geleneksel toplum yapısının etkisini tamamen ortadan kaldırmakta zorluk yaşamıştır. Bu dönemde, idari yapının modernize edilmesi ve merkezi hükümetin etkinliğinin artırılması için yeni bürokratik yapılar kurulmuş, ancak bu reformlar, yerel özerklik ve geleneksel güç yapılarıyla karşılaştığı direniş nedeniyle sınırlı bir başarıya ulaşmıştır (Rahimi, 2022:34). Hibibullah Han'ın siyasi reformları, Afganistan'da daha güçlü bir merkezi yönetim kurma amacını taşımış, ancak bölgesel farklılıklar ve geleneksel dirençler bu süreci zorlaştırmıştır (Ahmad, 2021:45).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMANULLAH HAN DÖNEMİNDE MODERNLEŞME

Emanullah Han, 1919 yılında Afganistan tahtına çıktığında, ülkeyi hem iç hem de dış politikada modernleştirmeyi hedefleyen cesur bir lider olarak tarih sahnesine adım attı. Onun iktidara gelişi yalnızca bir yönetim değişikliğini değil, aynı zamanda kapsamlı bir toplumsal dönüşüm sürecinin başlangıcını da temsil ediyordu. Modernleşme süreci; siyasal sistemdeki reformlardan eğitime, hukuka, kültüre ve ekonomik yapıya kadar çok yönlü bir değişimi kapsamaktaydı. Emanullah Han'ın reform programı hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde geniş yankılar uyandırmış; zamanla geleneksel toplumsal yapılar ile modern değerler arasında çeşitli çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur (Barfield, 2023:198).

Emanullah Han'ın ilk büyük hamlesi, Bağımsızlık Savaşı'nın ardından 1919'da Afganistan'ın dış politikada tam egemenliğini ilan etmesiyle başladı. İngiliz etkisine karşı kazanılan bağımsızlık, onun modernleşme projelerini uygulamada daha serbest hareket etmesini sağladı. Bu dönemde Batı'dan, özellikle Avrupa'dan ilham alan birçok reform hayata geçirilmeye çalışıldı. Emanullah Han, Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiği diplomatik ziyaretlerden elde ettiği gözlemlerle modern bir devletin nasıl yapılandığını yerinde incelemiş ve bu örnekleri Afganistan'a taşımaya çalışmıştır (Ahmed, 2022:115).

Özellikle hukuki alanda yapılan reformlar dikkat çekicidir. Şeri hukukun yanında laik hukuk sistemini de getirmeye çalışarak adalet sistemini yeniden yapılandırmıştır. Kadınların haklarına dair iyileştirmeler yapılmış, çok eşliliğin sınırlandırılması, kız çocuklarının eğitimi ve kadınların toplumsal yaşama katılması desteklenmiştir. Ancak bu değişiklikler, muhafazakâr kesimler tarafından tepkiyle karşılanmış ve ilerleyen yıllarda ciddi bir toplumsal muhalefete yol açmıştır (Noori, 2023:142).

Eğitimde yapılan düzenlemeler, modernleşme sürecinin temel unsurlarından biri olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda, çağdaş okulların kurulması, öğrencilerin yurtdışına gönderilmesinin teşvik edilmesi ve ders programlarının laik bir anlayışla yeniden şekillendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak kırsal alanlarda dini çevrelerin güçlü etkisi nedeniyle bu reformların uygulanmasında ciddi zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenle

modern eğitim girişimleri çoğunlukla şehir merkezlerinde sınırlı kalmıştır (Karaman, 2021:112).

Emanullah Han'ın modernleşme süreci, kültürel dönüşüm açısından da radikal adımlar içeriyordu. Geleneksel kıyafet yerine Batı tarzı kıyafetlerin teşvik edilmesi, tiyatro, basın ve müzik gibi alanlarda reformlar yapılması, toplumda kültürel bir değişim yaratma çabasının göstergesiydi. Bu değişiklikler, özellikle şehirli elit kesimlerde kabul görmüş olsa da kırsal ve dindar halk arasında ciddi tepkilere neden oldu (Rashid, 2022:89).

Ancak tüm bu reformların uygulanabilirliği, toplumsal yapının geleneksel karakteriyle çatışmaktaydı. Özellikle dini liderlerin ve aşiret reislerinin direnci, reformların yaygınlaşmasını engelledi. Bu süreç, sonunda halk ayaklanmalarına ve Emanullah Han'ın 1929'da tahttan çekilmesine neden oldu. Yani, Afganistan'da modernleşme projesi yalnızca teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda geleneksel toplum ile modern devlet arasındaki derin bir sosyolojik çatışmayı da temsil ediyordu (Siddiqui, 2023:102).

Modernleşme, toplumların geleneksel yapılarından uzaklaşarak sanayileşmiş, kentleşmiş ve bilimsel bilgi temelli toplumsal düzenlere yöneldiği kapsamlı bir dönüşüm süreci olarak tanımlanır. Bu süreç, ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda köklü değişimleri beraberinde getirir; bireysel hakların genişlemesi, teknolojik ilerlemeler ve toplumsal kurumların rasyonelleşmesi gibi unsurlar modernleşmenin temel özellikleri arasında yer alır (Eisenstadt, 2000:23).

Modernleşme süreci, Batı Avrupa'da Sanayi Devrimi ile başlamış ve daha sonra diğer toplumlara yayılmıştır (Lerner, 1958:51). Ancak, bu sürecin yalnızca Batı merkezli bir dönüşüm olmadığı, farklı toplumların kendi tarihsel, kültürel ve siyasal koşullarına göre şekillendiği görülmektedir (Huntington,1968:4). Afganistan'ın modernleşme süreci, iç dinamiklerin yanı sıra dış baskılar ve küresel değişimlerin etkisi altında gelişmiştir. Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin etkisine maruz kalan Afganistan, modernleşme çabalarını ancak 20. yüzyılın başlarında sistemli bir şekilde hayata geçirebilmiştir (Gregorian, 1969:6).

Afganistan'da modernleşme süreci, siyasi bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte, özellikle 20. yüzyılın başlarında önemli bir ivme kazanmıştır (Barfield, 2012:45). 1919'da İngiltere'ye karşı kazanılan bağımsızlık, ülkenin dış müdahalelerden arınarak

kendi reformlarını gerçekleştirme fırsatı bulmasını sağlamıştır (Dupree, 1980:112). Bu dönemde, Emanullah Han'ın liderliğinde yürütülen reformlar, merkezi yönetimin güçlendirilmesi ve ulusal egemenliğin pekiştirilmesi açısından kritik önem taşımaktadır (Emadi, 2002:78).

Modernleşme çabaları kapsamında, hukuk sisteminde köklü reformlar yapılmış, bürokrasi yeniden yapılandırılmış ve aşiretlerin merkezi yönetime bağımlılığı artırılmaya çalışılmıştır (Schetter ve Eikenberry, 2015:34). Ancak, Afganistan'ın geleneksel toplumsal yapısı, bu reformlara karşı ciddi bir direnç oluşturmuş ve özellikle aşiret liderleri ile din adamları modernleşme hareketlerini tehdit olarak algılamıştır (Rubin, 2002:59).

Eğitim alanında yapılan reformlar, modernleşmenin en temel unsurlarından biri olmuştur. Emanullah Han dönemi boyunca zorunlu eğitim sistemi getirilmiş ve özellikle kız çocuklarının eğitimi teşvik edilmiştir (Rahmani, 2016:24). Ancak, bu uygulamalar muhafazakâr kesimler tarafından yoğun eleştirilmiş ve toplumsal kutuplaşmalara neden olmuştur (Maley, 2010:91).

Ekonomik kalkınma da Afganistan'ın modernleşme sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Ülke, yerel üretimi destekleyen reformlarla birlikte altyapı yatırımlarına ağırlık vermiştir ancak finansal kaynakların yetersizliği kalkınma projelerinin tam anlamıyla hayata geçirilmesini engellemiştir (World Bank, 2018:112). Ekonomik istikrarsızlık, aynı zamanda toplumsal hoşnutsuzluğu artırarak reformların sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır (International Monetary Fund, 2019:55).

Kadın hakları alanında da önemli ilerlemeler kaydedilmiş; kadınların eğitim ve kamu hayatına katılımı teşvik edilmiştir (UN Women, 2017:9). Ancak, bu reformlar toplumsal normlarla çatışmış ve bazı bölgelerde direnişle karşılaşmıştır (Human Rights Watch, 2019:31).

Uluslararası aktörlerin Afganistan'daki modernleşme sürecine etkisi büyüktür. Sovyetler Birliği ve İngiltere gibi güçler, bölgedeki politik dengeyi şekillendirmiş, Türkiye ise eğitim ve askeri alanda teknik destek sağlamıştır (Togan, 2013:47). Bu dış etkileşimler, Afganistan'ın modernleşme stratejilerinin yönünü belirlemede önemli rol oynamıştır (Asian Development Bank, 2017:58).

Modernleşme süreci çeşitli zorluklarla karşılaşmış; özellikle toplumsal muhafazakarlık, ekonomik kaynakların sınırlılığı ve siyasi istikrarsızlık reformların başarısını olumsuz etkilemiştir (International Crisis Group, 2019:22). Geleneksel aşiret yapıları ve din adamlarının direnci, reformların toplumsal kabulünü zorlaştırırken, dış müdahaleler de sürecin kesintiye uğramasına sebep olmuştur (Poullada, 1973:15).

Afganistan'daki modernleşme hareketleri, ulusal egemenliği güçlendirme, merkezi yönetimi kuvvetlendirme ve ekonomik-kültürel dönüşümü sağlama hedefleriyle şekillenmiştir. Ancak, toplumsal yapının ve dış dinamiklerin etkisiyle bu süreç tam anlamıyla başarıya ulaşamamış, yine de Afganistan'ın çağdaşlaşma yolundaki önemli bir aşaması olmuştur (Barfield, 2012:150).

3.1. Emanullah Han'ın Reformlarının Tarihsel Arka Planı

Emanullah Han'ın reformları, Afganistan'ın modernleşme tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak bu reformları tam anlamıyla kavrayabilmek için Afganistan'ın tarihsel arka planı, bölgesel dengeler ve küresel gelişmeler göz önünde bulundurulmalıdır. 19. ve 20. yüzyıllarda Afganistan, büyük güçlerin rekabet alanına dönüşmüş ve bu durum ülkeninmerkezi otoriteyi güçlendirmiş ancak daha çok istikrarı sağlamaya odaklanmış, köklü modernleşme adımları atmamıştır (Poullada, 1973:54). 20. yüzyılın başlarında Asya ve Orta Doğu'da yaşanan bağımsızlık ve modernleşme hareketleri, Emanullah Han'ın reformlarını doğrudan etkilemiştir (Fletcher, 1965:210). Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, İran'daki Meşrutiyet Devrimi ve Hindistan'daki sömürge karşıtı mücadeleler, Afganistan'da da modernleşme taleplerini artırmıştır.

Emanullah Han, özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği reformları dikkatle izlemiş ve bunları kendi ülkesine uyarlamak istemiştir (Togan, 2013:85). 1919 yılında babası Habibullah Han'ın suikast sonucu ölmesinin ardından tahta çıkan Emanullah Han, ilk iş olarak Afganistan'ın tam bağımsızlığını sağlamak için mücadele etmiş ve bu amacına ulaşmıştır (Gregorian, 1969:55).

Bağımsızlık, Emanullah Han'a iç reformları serbestçe uygulama fırsatı sunmuştur. En önemli reform alanlarından biri hukuk sisteminin modernizasyonu olmuştur. Geleneksel şeriat hukukunu modern hukuk ilkeleriyle değiştirmeye çalışmış ve 1923 yılında Afganistan'ın ilk anayasasını ilan etmiştir (Noelle-Karimi, 2014:82). Ancak, bu hukuki değişim aşiret liderleri ve din adamları tarafından yoğun dirençle karşılanmıştır (Poullada, 1973:60).

Eğitim alanında da köklü değişimler yapılmıştır. Emanullah Han, hem kız hem de erkek çocuklarının eğitimini desteklemiş, Avrupa tarzı okullar açmış ve öğrencileri yurtdışına göndermiştir (Shahrani, 2002:135). Özellikle kız çocuklarının eğitimi kırsal kesimlerde büyük tepkilere yol açmıştır (Dupree, 1980:320). Afganistan'ın geleneksel yapısının bu tür radikal değişimlere hazır olmaması reformların uygulanmasını güçleştirmiştir (Kakar, 2006:130).

Ekonomi alanında da bazı girişimlerde bulunulmuş, yerli sanayi teşvik edilmiş ve ticaret geliştirilmek istenmiştir (Fletcher, 1965:220). Ancak coğrafi koşulların zorluğu ve altyapı eksikliği nedeniyle bu çabalar sınırlı kalmıştır.Kadın hakları konusunda da radikal adımlar atılmıştır. Peçenin kaldırılması ve kadınların kamusal alanda daha fazla yer alması teşvik edilmiştir (Shahrani, 2002:140). Fakat muhafazakâr kesimler bu reformlara karşı ciddi bir direniş göstermiştir.

Geleneksel aşiret yapıları ve dinî otoriteler reformlara karşı büyük bir direnç göstermiştir (Poullada, 1973:75). Emanullah Han dış politikada ise Sovyetler Birliği, Türkiye, Almanya ve İtalya gibi ülkelerle diplomatik ilişkiler kurarak Afganistan'ın uluslararası bağımsızlığını artırmayı hedeflemiştir (Kakar, 2006:140). Ancak bu ilişkiler, özellikle İngiltere gibi Batılı güçler tarafından şüpheyle karşılanmıştır (Gregorian, 1969:95).

Reformların başarısızlığının temel nedeni, değişim sürecinin toplumun sosyo-kültürel yapısıyla uyumlu ilerlememesi olmuştur. Reformlar yukarıdan aşağıya, halkın geniş kesimlerinin desteği alınmadan dayatılmıştır (Noelle-Karimi, 2014:90). 1928 yılında başlayan isyanlar ve özellikle Khost İsyanı ile Habibullah Kalakani'nin liderliğindeki ayaklanmalar, Emanullah Han'ın reformlarını sürdürülemez hale getirmiştir (Fletcher, 1965:230).

1929 yılında Emanullah Han tahtı terk etmek zorunda kalmış ve reform süreci büyük oranda sona ermiştir (Poullada, 1973:80). Emanullah Han'ın reformları, Afganistan'ın modernleşme sürecinde önemli bir girişim olarak kabul edilse de, geniş halk desteği sağlanamadığı için kalıcı olamamıştır (Kakar, 2006:150). Bu deneyim, Afganistan gibi geleneksel toplumlarda modernleşmenin karşılaştığı zorlukları açıkça ortaya koymuştur (Gregorian, 1969:100).

Afganistan'ın 19. yüzyıldaki siyasi ve toplumsal yapısı, büyük güçlerin rekabeti nedeniyle derinden şekillenmiş ve bu durum ülkenin iç dinamiklerini uzun vadede etkilemiştir (Gregorian, 1969:45). Özellikle Osmanlı İmparatorluğu, İran ve Mısır'da yayılan modernleşme hareketleri, Afganistan'a ulaşarak yerel reform çabalarını tetiklemişse de, bu süreç İngiliz-Rus rekabetinin gölgesinde kalmıştır (Fletcher, 1965:210). Emir Dost Muhammed Han ve Şir Ali Han gibi liderler, askerî modernizasyon, merkezi yönetimin güçlendirilmesi ve eğitim reformları gibi adımlar atmaya çalışmış ancak dış baskılar ve kaynak yetersizliği nedeniyle kalıcı bir dönüşüm sağlayamamışlardır (Noelle-Karimi, 2014:78; Kakar, 2006:112). Şir Ali Han'ın modern ordu kurma ve eğitim sistemini yenileme hedefleri, özellikle İngiltere ve Rusya'nın bölgedeki nüfuz mücadelesi nedeniyle yarıda kalmıştır (Kakar, 2006:112).

1880'de iktidara gelen Abdurrahman Han döneminde ise reform çabaları, merkezi otoritenin sağlamlaştırılması ve iç istikrarın korunmasına odaklanmış, toplumsal yapıyı dönüştürecek radikal adımlardan bilinçli olarak kaçınılmıştır (Poullada, 1973:54). Bu tutum, Afganistan'ın geleneksel aşiret yapılarını ve dinî kurumları korurken, modernleşme hamlelerini daha çok askerî ve idarî alanlarla sınırlı tutmuştur (Dupree, 1980:45). Abdurrahman Han'ın politikaları, ülkenin kısa vadeli istikrarını sağlasa da, Emanullah Han'ın daha sonra karşılaşacağı toplumsal direncin temellerini hazırlamıştır (Gregorian, 1969:60). Bu tarihsel arka plan, Emanullah Han'ın reformlarını neden "yukarıdan aşağı" bir yaklaşımla uygulamak zorunda kaldığını ve toplumsal taban eksikliğinin sonuçlarını anlamak açısından kritik öneme sahiptir (Noelle-Karimi, 2014:90).

3.2. Modernleşme Siyasetinin Temel Hedefleri ve Motivasyonları

Emanullah Han (1919–1929) dönemi, Afganistan'da kapsamlı reform hareketlerinin başladığı önemli bir dönemdir. Bu süreçte modernleşme, hem iç hem de dış faktörlerin etkisiyle ülke siyasetinin merkezine yerleşmiştir. Emanullah Han'ın modernleşme politikalarının ana hedefleri; siyasal bağımsızlığı sağlamlaştırmak, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, toplumsal yapıyı dönüştürmek ve kültürel değişimi teşvik etmek olmuştur (Noelle-Karimi, 2014:115).

Emanullah Han'ın öncelikli amacı, 1919 yılında İngiltere'ye karşı kazanılan bağımsızlık sonrasında, merkezi yönetimi güçlendirmek ve aşiret temelli yönetim yapısını zayıflatmaktı. Bu çerçevede, etkin bir bürokratik sistemin kurulması, yerel

otoritelerin merkeze bağlanması ve hukuk sisteminin modernize edilmesi hedeflenmiştir (Noelle-Karimi, 2014:117).

Eğitim reformları, Emanullah Han'ın modernleşme programının en kritik bileşenlerinden birini oluşturmuştur. Eğitim, toplumsal dönüşümün anahtarı olarak görülmüş ve bu amaçla Batı tarzı okullar açılmıştır. Kız çocuklarının eğitimi desteklenmiş, zorunlu eğitim uygulamaları başlatılmıştır (Shahrani, 2002:79; Gregorian, 1969:241). Ancak bu adımlar, toplumun geleneksel kesimleri tarafından ciddi bir dirençle karşılanmış ve eğitim reformları, toplumda derin bölünmelere yol açmıştır (Poullada, 1973:134).

Ekonomik alanda, modernleşme süreci tarımın geliştirilmesi, sanayileşmenin teşvik edilmesi ve altyapı yatırımlarının artırılması yönünde ilerlemiştir (Fletcher, 1965:210). Emanullah Han, ticaret yollarını iyileştirmek ve yerli sanayiyi desteklemek için projeler başlatmıştır. Ancak ekonomik kaynakların kısıtlılığı, bu projelerin beklenen ölçüde sonuç vermesini engellemiştir (Fletcher, 1965:212).

Toplumsal reformlar arasında kadın haklarının geliştirilmesi de öncelikli konular arasındaydı. Kadınların eğitime ve çalışma hayatına katılımı teşvik edilmiş, peçe zorunluluğu kaldırılmaya çalışılmıştır (Noelle-Karimi, 2014:118; Shahrani, 2002:88). Bu reformlar da dini ve geleneksel çevreler tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve zaman zaman toplumsal huzursuzluklara neden olmuştur.

Modernleşme siyasetinin ardındaki en önemli motivasyonlardan biri, Afganistan'ın uluslararası sistemde bağımsız ve güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürme isteğiydi. 19. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasında sıkışan Afganistan, bu dönemde dış müdahalelerden korunmayı amaçlamıştır (Gregorian, 1969:243). Emanullah Han, bu hedefe ulaşmak için Batı ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurmuş, aynı zamanda Türkiye ve Sovyetler Birliği'nden teknik destek almıştır (Togan, 2013:231; Fletcher, 1965:215).

Özellikle Türkiye'den sağlanan eğitim uzmanları ve Sovyetler'den gelen mali yardımlar, modernleşme projelerinin uygulanmasında önemli rol oynamıştır. Ancak dış yardımların etkisiyle oluşan dışa bağımlılık, Afgan toplumunda zamanla eleştirilere neden olmuştur (Fletcher, 1965:216).

Emanullah Han'ın reformlarının önündeki en büyük engellerden biri, geleneksel toplumsal yapı ile modernleşme idealleri arasındaki çatışmalardı. Aşiret düzeni ve güçlü dini liderlikler, değişimi zorlaştırmış; eğitim ve kadın hakları gibi alanlarda yapılan reformlar halkın geniş kesimleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Dupree, 1980:154). Ekonomik açıdan ise, kaynakların yetersizliği birçok projenin başarısız olmasına yol açmıştır. Yetersiz finansman, sanayi ve altyapı reformlarının istenen düzeyde ilerlemesine engel oluşturmuştur.

Sonuç olarak, Emanullah Han'ın modernleşme girişimleri, Afganistan tarihinde modern devlet inşası yolunda atılan önemli adımları temsil etmektedir. Ancak, toplumsal direnç, dış müdahaleler ve ekonomik kısıtlamalar gibi zorluklar nedeniyle, bu reformların tamamı arzulanan başarıya ulaşamamıştır. Yine de, bu dönemde atılan adımlar, Afganistan'ın sonraki modernleşme çabalarına ilham kaynağı olmuştur.

Emir Emanullah Han'ın (1919–1929) iktidarı, Afganistan'ın siyasi yapısında derin ve kapsamlı dönüşümler gerçekleştirdiği bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Emanullah Han'ın reform süreci, sadece toplumsal ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda devlet yapısının modernizasyonunu ve merkezi otoritenin güçlendirilmesini de hedeflemiştir (Poullada, 1973:112). Bu reformların temel amacı, Afganistan'ı dış etkilerden bağımsız, güçlü ve modern bir ulus-devlet haline getirmekti.

1919 yılında Üçüncü Anglo-Afgan Savaşı'nın ardından İngiltere'den bağımsızlık elde edilmesi, Emanullah Han'a dış politika alanında özgürlük sağlamış ve ülke içinde kapsamlı reformlar gerçekleştirmek için fırsat yaratmıştır (Fletcher, 1965:88). Bu bağlamda Emanullah Han, ülkenin iç yapısını modernleştirme sürecine hızla girişmiş, merkeziyetçi bir yönetim modeli benimsemiştir.

3.3. Emanullah Han Döneminde Devlet ve Dış Politika Reformları

Emanullah Han'ın dönemi, Afganistan'da hem siyasal hem de yönetsel alanda kapsamlı reformların gerçekleştirildiği bir zaman dilimini ifade eder. 1919 yılında elde edilen bağımsızlığın ardından, Emanullah Han, modern bir devlet sistemi kurma amacıyla ciddi reform adımları atmıştır. Bu reformların temelinde merkeziyetçi bir yönetim anlayışının benimsenmesi ve bürokrasinin yeniden yapılandırılması bulunuyordu. Reformların esas hedeflerinden biri, geleneksel aşiret yapısını zayıflatarak merkezi otoriteyi güçlendirmekti. Emanullah Han'ın bu yöndeki

girişimleri, dönemin toplumsal yapısını ve kültürel dinamiklerini etkileyerek hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Emanullah Han'ın merkeziyetçilik politikası, Afganistan'ın çok etnili yapısını ve geleneksel aşiret sistemini zayıflatmayı amaçlıyordu. Ülke yönetimi, tarihsel olarak, aşiret reisleri ve yerel liderler tarafından yönlendirilmişti. Bu yapının çözülmesi, güçlü bir merkezi hükümet kurulması için zorunluydu. Bu doğrultuda Emanullah Han, merkezi hükümetin yetkilerini artıran ve yerel özerklikleri sınırlandıran bir dizi reform gerçekleştirmiştir (Fletcher, 1965:112).

Reformlar sonucunda, ülkenin çeşitli bölgelerindeki yerel idareler, merkezi hükümete daha sıkı şekilde bağlanmıştır. Yalnızca devletin yapısını güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda bürokrasinin yeniden örgütlenmesine de ağırlık verilmiştir. Emanullah Han, bürokrasiyi daha profesyonel ve işlevsel hale getirmek amacıyla Batı tarzı yönetim biçimlerini benimsemeye başlamıştır (Poullada, 1973:85).

Bürokrasiyi güçlendirmek için devlet görevlilerinin eğitimine önem verilmiş ve devlet işleyişinde daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, genç ve eğitimli kadroların devlet görevlerinde öncelikli olarak yer almasına özen gösterilmiştir. Ayrıca, yeni devlet kurumları kurulmuş ve mevcut idari yapı daha verimli hale getirilmiştir. Bu reformların amacı, devletin halka daha etkin hizmet sunabilmesi ve toplumsal düzeni güçlendirmesiydi (Gregorian, 1969:143).

Bu reform süreci, yerel aşiretlerin ve muhafazakâr kesimlerin direnciyle karşılaştı. Geleneksel yönetim biçimlerine alışkın toplum kesimleri, merkeziyetçi yönetimi kuşkuyla karşıladılar. Yerel halk, yeni kurulan kurumların kendi yaşam tarzlarına yabancı olduğunu düşündü ve bu da zamanla toplumsal gerilimlere yol açtı. Merkezi hükümetin denetim gücünün artırılması stratejisi, aşiret liderlerinin gücünü sınırlamış, ancak bazı bölgelerde halkın özgürlük algısını olumsuz etkilemiştir (Barfield, 2010:215).

Bürokratik reformların bir diğer önemli yönü, devletin gelir kaynaklarını artıracak yeni bir vergi sisteminin kurulmasıydı. Emanullah Han, merkezi hükümetin mali bağımsızlığını sağlamak amacıyla vergi toplama yöntemlerini geliştirmiştir. Bu reformlar, devletin mali gücünü artırsa da yerel halk arasında rahatsızlık yaratmıştır (Shahrani, 2002:182).

Aynı süreçte, eğitim sisteminin modernleştirilmesi de önemli bir yer tutmuştur. Emanullah Han, bürokratik sistemin profesyonelleşmesi için Batı tarzı eğitim kurumları kurmuş, öğretmenlerin eğitimine yatırım yapmış ve devlet memurlarının niteliklerini artırmaya çalışmıştır (Kakar, 2006:77). Ancak bu reformlar da geleneksel dini eğitim anlayışı ile çatıştığı için halkın bir kısmı tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Emanullah Han'ın merkeziyetçi yönetim anlayışı, ülke genelinde siyasi istikrarı sağlama hedefi taşıyordu. Ancak bu reformlar, yalnızca devlet yapısına değil, toplumun genel sosyo-kültürel yapısına da müdahale anlamına geliyordu. Geleneksel aşiret yapısının gücünü kırmaya çalışan bu reformlar, bir yandan devlet denetimini artırırken, diğer yandan halkın ve aşiretlerin tepkisine maruz kalmıştır. Uzun vadede bu reformların başarısı, toplumsal direncin aşılması ve geniş halk kesimlerinin desteğinin kazanılmasına bağlıydı.

Emanullah Han'ın iktidara gelişi, Afganistan'ın yalnızca iç yapısında değil, dış politikasında da derin değişimlere zemin hazırlamıştır. Han, Afganistan'ı uluslararası sahnede bağımsız ve güçlü bir aktör haline getirme hedefi doğrultusunda diplomatik ilişkileri genişletmiş, askeri ve ekonomik alanda iş birliğini güçlendirmiştir. Bu girişimler sırasında Batılı devlet yapılarını model alarak dış politika alanında önemli reformlar gerçekleştirmiştir (Gregorian, 1969:150).

Afganistan'ın uluslararası tanınırlığını artırmak, bağımsızlığını sağlamlaştırmak ve ekonomik büyümeyi desteklemek için çeşitli adımlar atılmış, ancak süreç boyunca hem iç hem de dış kaynaklı zorluklarla karşılaşılmıştır (Barfield, 2010:182). 1919 yılında İngiltere'ye karşı kazanılan Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı ve ardından 1921'de imzalanan İngiliz-Afgan Anlaşması, Afganistan'ın dış ilişkilerinde bağımsız bir aktör haline gelmesinin önünü açmıştır (Noelle-Karimi, 2014:95).

Emanullah Han, bağımsızlık sonrası diplomatik kazanımları pekiştirmek amacıyla 1921 yılında Sovyetler Birliği ile bir dostluk anlaşması yapmış ve bu yolla hem ekonomik hem askeri destek sağlamıştır (Poullada, 1973:66). Aynı şekilde, Batı ile bağlarını kuvvetlendirmek amacıyla 1927-1928 yıllarında Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'yi kapsayan geniş kapsamlı bir Avrupa turu düzenlemiştir (Kakar, 2006:201).

Bu diplomatik geziler, Afganistan'ın teknik, eğitimsel ve askeri alanlarda uluslararası iş birliği kurmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Türkiye ile kurulan

ilişkiler sonucunda Afgan ordusunun modernizasyonu için önemli adımlar atılmıştır (Togan, 2013:117).

Afganistan'ın dış politika modernleşmesinin önemli bir bileşeni de askeri alandaki reformlar olmuştur. Emanullah Han, güçlü ve çağdaş bir orduya sahip olmanın bağımsızlık için vazgeçilmez olduğuna inanmış ve bu doğrultuda kapsamlı düzenlemelere gitmiştir (Barfield, 2010:190). Bu kapsamda profesyonel bir ordu yapılanması oluşturulmuş, Batılı askeri teknikler benimsenmiş ve modern silah ile teçhizatlar tedarik edilmiştir (Noelle-Karimi, 2014:100).

Ayrıca Türkiye ve Sovyetler Birliği'nden getirilen askeri danışmanlar aracılığıyla Afgan askerleri modern savaş teknikleri konusunda eğitilmiş ve ülkenin savunma kapasitesi önemli ölçüde artırılmıştır (Poullada, 1973:70). Ancak bu askeri reformlar, beraberinde ciddi mali yükler getirmiş ve Afgan ekonomisinin üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur (Kakar, 2006:210).

Dış politika modernleşmesi, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesiyle de desteklenmiştir. Emanullah Han, Afganistan'ın ekonomik bağımsızlığını artırmak ve dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla sanayi yatırımlarını teşvik etmiş, ulaşım ve altyapı projeleri başlatmış ve uluslararası ticaret ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır (Fletcher, 1965:143).

Afganistan, özellikle Sovyetler Birliği ve Hindistan ile ticari ilişkilerini geliştirerek tarım ve madencilik alanlarında dış yatırım çekmeye çalışmış, ancak bu reformların etkisinin ortaya çıkması uzun vadeli yatırımlar gerektirdiği için kısa sürede istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır (Gregorian, 1969:155).

Emanullah Han'ın dış politika alanındaki modernleşme çabaları, Afganistan'ın uluslararası alandaki prestijini artırmış olsa da, içeride özellikle geleneksel aşiret yapıları ve dinî liderlerin ciddi tepkilerine yol açmıştır (Dupree, 1980:457). Batı tarzı modernleşme girişimlerine karşı duyulan bu tepki, reformların uygulanmasını ciddi şekilde zorlaştırmıştır.

Bunun yanı sıra İngiltere gibi büyük güçler de Afganistan'ın bağımsız ve güçlü bir devlet haline gelmesini kendi çıkarlarına aykırı görmüş ve bu nedenle Afganistan üzerinde çeşitli siyasi baskılar uygulamıştır (Noelle-Karimi, 2014:108).

Modernleşme reformlarına yönelik bu iç ve dış dirençler, Emanullah Han'ın iktidardan düşmesine yol açan isyanların başlıca sebepleri arasında yer almıştır (Kakar, 2006:215). Emanullah Han döneminde dış politika ve uluslararası ilişkiler alanında gerçekleştirilen reformlar, Afganistan'ın küresel sisteme entegrasyonunu hedeflemiş, bağımsızlığı güçlendirmiş ve modern diplomasi anlayışının benimsenmesine katkı sağlamıştır (Barfield, 2010:195).

Ancak bu süreçte karşılaşılan yoğun iç muhalefet ve dış baskılar, modernleşme hareketlerinin sürdürülebilirliğini zorlaştırmış ve nihayetinde Emanullah Han'ın iktidarının sonlanmasına neden olmuştur (Gregorian, 1969:160).

3.4. Sosyal ve Kültürel Reformlar

1919 yılında Emanullah Han'ın Afganistan tahtına geçmesiyle birlikte ülkede derin bir modernleşme süreci başlamış, bu süreç sadece siyasal ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmayıp toplumsal ve kültürel alanları da kapsamıştır (Gregorian, 1969:174). Emanullah Han, Afgan toplumunu çağdaşlaştırmak amacıyla eğitim, kadın hakları, giyim tarzı, sanat ve basın gibi çeşitli alanlarda geniş kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir (Gregorian, 1969:176).

Ancak bu reformlar, hem ülke içindeki geleneksel yapılar hem de dış baskılar nedeniyle ciddi dirençle karşılaşmıştır (Dupree, 1980:431). Modernleşme çabalarının en önemli boyutlarından birini eğitim reformları oluşturmuştur. Emanullah Han, eğitimi ülkenin kalkınması için temel bir unsur olarak görmüş ve bu doğrultuda radikal adımlar atmıştır (Noelle-Karimi, 2014:89).

1922 yılında devlet destekli yeni okullar açılmış, Batı tarzı müfredatlar uygulanmaya başlanmış ve eğitim zorunlu hale getirilmiştir (Shahrani, 2002:74). Eğitim reformları, kız çocuklarının eğitime katılımını da teşvik etmiştir. Her ne kadar birçok muhafazakâr grup bu uygulamalara karşı çıksa da, Emanullah Han kadınların toplumsal yaşama daha aktif katılmasını hedeflemiştir (Poullada, 1973:56).

Bu dönemde, Türkiye'den getirilen öğretmenler ve uzmanlar sayesinde eğitim sistemi modernleştirilmiş, teknik okullar ve meslek liseleri kurulmuştur (Togan, 2013:117). Ancak geleneksel aşiret yapıları ve din adamları, eğitim reformlarına karşı ciddi bir direniş göstermiştir (Kakar, 2006:205).

Kadın haklarına yönelik reformlar, Emanullah Han'ın sosyal dönüşüm projelerinin en tartışmalı alanlarından biri olmuştur. Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya, kadınların toplumsal ve ekonomik yaşamda daha aktif roller üstlenmesi gerektiğini savunmuşlardır (Gregorian, 1969:178). Kadınların peçe kullanma zorunluluğu kaldırılmış, evlenme yaş sınırı yükseltilmiş ve kadınların çalışma hayatına katılımı teşvik edilmiştir (Barfield, 2010:184).

Emanullah Han'ın modernleşme sürecindeki en önemli adımlardan biri, anayasal reformlardır. 1923 yılında kabul edilen ilk Afgan Anayasası, devlet yönetimini düzenleyen temel belge olmuştur. Bu anayasa ile merkezi yönetim güçlendirilmiş, aşiret temelli idari yapılar zayıflatılmış ve vatandaşların temel hakları belirli ölçüde güvence altına alınmıştır (Poullada, 1973:114).

Yeni anayasa, padişahın yetkilerini sınırlandırmakla birlikte, yürütme gücünü güçlendirmiştir. Yasama organı olan Meclis-i Milli'nin oluşturulması, halkın temsil edilmesi açısından önemli bir adım olarak görülse de, uygulamada merkezi hükümetin kontrolü devam etmiştir (Dupree, 1980:377).

Bununla birlikte, anayasal düzenlemelerin hızlı bir şekilde uygulanmaya çalışılması, aşiret liderleri ve muhafazakâr dini çevreler arasında rahatsızlık yaratmıştır. Özellikle şeri hukukun sınırlandırılması ve seküler hukuk düzenlemelerinin getirilmesi, birçok bölgede muhalefeti tetiklemiştir (Shahrani, 2002:43).

Devletin modernizasyonunda bir diğer önemli adım, kamu yönetimi ve bürokrasinin yeniden yapılandırılması olmuştur. Emanullah Han, devlet memurlarının eğitimi ve yetkinliğinin artırılmasına büyük önem vermiştir. Bu amaçla, Avrupa'dan danışmanlar getirilmiş ve memurlar için eğitim programları başlatılmıştır (Noelle-Karimi, 2014:201).

Yeni kurulan bakanlıklar ve devlet daireleri, Batı örnekleri esas alınarak organize edilmiştir. İçişleri, Adalet, Eğitim ve Ekonomi gibi alanlarda uzmanlaşmış kurumların oluşturulması, devletin işleyişinde rasyonelleşmeyi ve profesyonelleşmeyi sağlamayı amaçlamıştır (Fletcher, 1965:90).

Ancak bürokrasinin genişletilmesi, mali kaynakların sınırlı olması nedeniyle beklenen etkinliği sağlayamamıştır. Ayrıca yeni kamu yönetimi anlayışına halkın alışamaması, reformların yerel düzeyde dirençle karşılaşmasına neden olmuştur (Shahrani, 2002:46).

Emanullah Han, toplumun modernleşmesi için eğitimin kilit rol oynadığına inanıyordu. Bu nedenle hem erkek hem de kız çocukları için modern okulların açılmasını teşvik etti. Eğitimde Batı müfredatı esas alınmış ve özellikle bilim, matematik ve yabancı dil öğretimine ağırlık verilmiştir (Noelle-Karimi, 2014:203).

Eğitimin laikleştirilmesi ve dinî eğitimin sınırlı hale getirilmesi, yine muhafazakâr çevrelerde büyük bir tepki yaratmıştır. Özellikle kız çocuklarının eğitime katılması, geleneksel toplum yapısını tehdit eden bir gelişme olarak görülmüş ve kırsal kesimlerde ciddi tepkilere yol açmıştır (Shahrani, 2002:47).

1919'da tahta çıkan Emanullah Han, Afganistan'da kapsamlı bir modernleşme hamlesi başlatmıştır. Bu süreçte eğitim reformları, ülkenin çağdaşlaşma hedefinde temel bir yer tutmuştur (Gregorian, 1969:145).

Yeni okullar açılması, zorunlu eğitimin getirilmesi ve kız çocuklarının eğitimi gibi adımlar, bu reform hareketinin temel bileşenleri olmuştur (Dupree, 1980:398). Başlangıçta, Afganistan'daki eğitim faaliyetleri daha çok medreselerde geleneksel İslami eğitimle sınırlıydı (Noelle-Karimi, 2014:212). Bu nedenle Emanullah Han, devlet eliyle seküler okullar açarak geniş halk kitlelerine modern bilimleri öğretmeyi amaçlamıştır (Shahrani, 2002:65). 1921 yılında Kabil'de açılan devlet okullarında tarih, coğrafya, matematik gibi dersler okutulmaya başlanmış ve Batı eğitim modelleri örnek alınarak müfredat hazırlanmıştır (Poullada, 1973:78).

Eğitim reformları sadece başkentle sınırlı kalmayıp ülkenin çeşitli bölgelerine yayılmıştır (Barfield, 2010:194). Ancak özellikle kırsal alanlarda aşiret liderleri ve din adamları, modern eğitim girişimlerine ciddi bir direniş göstermiştir (Kakar, 2006:121).

1922 yılında çıkarılan yasa ile ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve devlet okullarına devam teşvik edilmiştir (Noelle-Karimi, 2014:214). Modernleşmenin bir parçası olarak halkın eğitim düzeyinin artırılması hedeflenmiştir (Dupree, 1980:400). Ne var ki, özellikle kırsal toplumda zorunlu eğitime karşı büyük bir tepki oluşmuştur (Gregorian, 1969:148).

Kız çocuklarının eğitimi de Emanullah Han döneminin dikkat çeken yeniliklerinden biridir. Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya, kadınların eğitim yoluyla topluma daha etkin katılmasını desteklemişlerdir (Poullada, 1973:81). 1921'de Kabil'de ilk kız okulu açılmış, burada modern müfredat uygulanmıştır (Shahrani, 2002:67). Ayrıca başarılı kız öğrenciler için burslar sağlanmış ve bazıları Avrupa'ya

eğitim almaya gönderilmiştir (Togan, 2013:332). Buna karşın, muhafazakâr kesimler kız çocuklarının okula gitmesini İslamî değerlere aykırı bulmuş ve bazı bölgelerde kız okulları saldırıya uğramıştır (Kakar, 2006:123; Barfield, 2010:197). Ancak tüm bu tepkilere rağmen, Emanullah Han kadın eğitimine verdiği önemi vurgulamaktan geri durmamıştır (Gregorian, 1969:150).

Öğretmen yetiştirme programları da reform sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Emanullah Han, Türkiye ve Avrupa'dan öğretmenler getirterek modern eğitim anlayışının yerleşmesini sağlamaya çalışmıştır (Noelle-Karimi, 2014:215; Poullada, 1973:82). Ayrıca, 1920'lerin sonlarında yükseköğretim kurumlarının temelleri atılmış, mühendislik, tıp ve hukuk gibi alanlarda uzmanlaşma fırsatları sunulmuştur (Shahrani, 2002:69). Başarılı öğrenciler Avrupa'ya gönderilerek ileri düzeyde eğitim almaları sağlanmıştır (Togan, 2013:333). Okuma-yazma oranını artırmak için de gazeteler ve basın yoluyla halkı bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmiştir (Dupree, 1980:401; Gregorian, 1969:151). Ancak düşük okuryazarlık oranı nedeniyle bu çabalar sınırlı sonuç vermiştir (Fletcher, 1965:134).

3.5. Ekonomik Reformlar ve Dış Politika Reformları

Emanullah Han'ın 1919 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte ülkenin sosyoekonomik yapısını dönüştürmeye yönelik kapsamlı reform hareketleri başlamıştır. Bu reformların temel amacı, Afganistan'ın ekonomik bağımsızlığını sağlamak, dışa olan mali ve teknik bağımlılığı azaltmak ve ülkeyi modern devlet yapısına uygun bir biçimde yeniden inşa etmekti (Fletcher, 1965:91). Bu bağlamda özellikle ulaştırma, iletişim, tarım ve sanayi alanlarında çeşitli projeler hayata geçirilmiştir.

Emanullah Han'ın ekonomik reform stratejisi, kalkınmanın temel unsurlarını oluşturacak altyapıların güçlendirilmesini ve yerli üretimin teşvik edilmesini esas alıyordu. Ulaştırma ve iletişim alanında, ülke genelinde yolların ve köprülerin inşasına büyük önem verildi. Kabul ile Kandahar arasında yeni yollar yapıldı; ayrıca, demiryolu projeleriyle de ülkenin iç bağlantılarının güçlendirilmesi hedeflenmekteydi (Gregorian, 1969:231). Bu tür altyapı yatırımları, hem iç ticaretin gelişmesini sağlamakta hem de merkezi devletin taşradaki denetimini artırmaktaydı.

Aynı şekilde, tarım sektörü de modernizasyon sürecinin bir parçası olarak yeniden yapılandırılmaya çalışıldı. Yabancı uzmanların danışmanlığında modern tarım teknikleri ülkeye getirildi; sulama sistemlerinin iyileştirilmesi, toprak reformları ve verimliliği artıracak düzenlemeler gündeme geldi. Ayrıca, tarım alanında üretici köylülere yönelik bazı kredi imkânları da oluşturulmaya çalışıldı (Dupree, 1980:379). Ancak bu reformlar, kırsal bölgelerde yeterli teknik bilgi ve altyapı desteği olmadığı için sınırlı ölçüde başarıya ulaşabildi.

Sanayi alanında ise, Emanullah Han döneminde küçük ölçekli fabrikalar kurulmaya başlanmış; tekstil, deri işleme ve gıda sanayine yönelik ilk adımlar atılmıştır. Bu girişimlerde genellikle Almanya, İtalya ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinden teknik destek alınmış, mühendis ve planlamacılar davet edilmiştir (Poullada, 1973:87). Başkent Kabil yakınlarında modern bir şehir planı doğrultusunda kurulan Darülaman bölgesi, bu sanayi politikalarının sembolü haline gelmiştir. Buradaki modern binalar ve sanayi tesisleri, hem şehirleşme sürecinin başlangıcı hem de ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Maliye politikaları kapsamında, devlet gelirlerini artırmak amacıyla yeni vergilendirme düzenlemeleri yapılmıştır. Özellikle toprak ve hayvancılıkla ilgili vergiler artırılmış; bu da kısa vadede devletin gelirlerini yükseltmiş, ancak uzun vadede halk arasında huzursuzluklara neden olmuştur (Poullada, 1973:123). Mali yüklerin artması, birçok kırsal bölgede vergi isyanlarını tetiklemiş, bu da reformların sosyal tabanda yeterince kabul görmediğini göstermiştir.

Bir diğer önemli reform ise para sistemiyle ilgiliydi. Emanullah Han, ülkenin para birimini stabilize etmek ve dış ticarette kontrolü artırmak amacıyla 1923 yılında "Afghani" adlı ulusal para birimini tedavüle sokmuştur. Aynı zamanda ilk defa modern bir merkez bankası niteliğinde işlev görecek olan "Milli Banka"yı kurmuştur (Gregorian, 1969:234). Bu hamle, Afganistan'ın mali bağımsızlığını pekiştirme yönünde kritik bir adım olmuştur.

Ancak bütün bu girişimlere rağmen, ekonomik reformların uygulanmasında birçok yapısal sorun mevcuttu. Öncelikle, reformların büyük kısmı merkezi bölgelerde yoğunlaşmış, kırsal alanlarda ise etkisi sınırlı kalmıştır. Bu durum, toplumsal eşitsizlikleri artırmış ve merkezin taşra üzerindeki kontrolünü zayıflatmıştır. Ayrıca, reformların maliyeti oldukça yüksekti. Ülke bütçesi, hem altyapı projeleri hem de

sosyal reformların gerektirdiği harcamaları karşılamakta yetersiz kalmaktaydı (Dupree, 1980:380).

Bunun yanı sıra, ülkenin dış borçlanma kapasitesi düşük olduğu için, reformlar ağırlıklı olarak iç kaynaklarla finanse edilmek zorunda kalınmış, bu da halkın üzerine ek ekonomik yükler getirmiştir. Örneğin, yeni vergilerin getirilmesi, geleneksel üretim biçimlerine sahip olan halkı zor durumda bırakmıştır. Bu durum, özellikle dindar ve geleneksel topluluklar arasında hükümete karşı güvensizlik yaratmıştır (Shahrani, 2002:49).

Reformların bir diğer zayıf noktası ise eğitimli kadroların eksikliği ve devlet bürokrasisinin yetersizliğiydi. Modern bir ekonomi için gerekli olan idari yapılar tam anlamıyla oluşturulamadığı gibi, mevcut memurların da pek çoğu bu tür reformları uygulayabilecek bilgi ve tecrübeye sahip değildi (Saikal, 2004:59). Bu durum, birçok ekonomik projenin başlamış olsa da tamamlanamamasına neden oldu.

1919 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Emir Emanullah Han, devletin dış ilişkilerini dönüştürmeyi hedefleyen kapsamlı bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu stratejinin temel amacı, yeni bağımsızlık kazanmış olan Afganistan'ın uluslararası alanda meşruiyetini güçlendirmek, diplomatik tanınırlığını artırmak ve ülkenin modernleşme hedeflerine dış destek sağlamaktı. Bu doğrultuda Emanullah Han'ın dış politika vizyonu, geleneksel izolasyoncu anlayıştan uzaklaşarak çok yönlü, aktif ve yenilikçi bir diplomasi anlayışına dayanmaktaydı (Gregorian, 1969:301).

Emanullah Han'ın dış politika reformlarının ilk ayağını, Sovyetler Birliği ile kurulan stratejik ilişkiler oluşturmuştur. 1919 yılında İngiltere ile yapılan Üçüncü Anglo-Afgan Savaşı sonrasında imzalanan Rawalpindi Antlaşması'nın ardından, Afganistan dış politikada daha bağımsız hareket etme imkânına kavuşmuş ve bu fırsatı değerlendirerek Sovyetler ile ilişkileri geliştirmiştir. 1921 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan dostluk antlaşması, Afganistan'ın ilk modern dış politika belgelerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Bu antlaşma ile Sovyetler, Afganistan'ın bağımsızlığını tanımış ve iki ülke arasında ekonomik ve askeri yardımlar içeren iş birliği başlamıştır (Saikal, 2004:52). Sovyetler, Emanullah Han yönetimine ekonomik yardımda bulunarak demiryolu ve sanayi altyapısının geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

İkinci önemli dış politika açılımı ise Türkiye Cumhuriyeti ile geliştirilen yakın ilişkiler olmuştur. Emanullah Han, modernleşme ve laikleşme süreçlerinde Türkiye'yi örnek almış ve Mustafa Kemal Atatürk'ün reformist liderliğini büyük bir takdirle izlemiştir. 1921 yılında Türkiye ile imzalanan Türkiye-Afganistan Dostluk Antlaşması, iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini atmıştır. Bu antlaşmayla Türkiye, Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve iki ülke arasında askeri, eğitimsel ve kültürel iş birlikleri hız kazanmıştır (Togan, 2013:72). Afganistan'a gönderilen Türk subaylar, öğretmenler ve teknisyenler, Emanullah Han'ın reform projelerinde danışmanlık görevleri üstlenmişlerdir. Özellikle eğitim alanında Türkiye'den getirilen uzmanlar sayesinde, seküler eğitim sisteminin temelleri atılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1987:194).

Batı Avrupa ile kurulan diplomatik ilişkiler de Emanullah Han'ın dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. 1927-1928 yılları arasında gerçekleştirilen Avrupa seyahati sırasında Emanullah Han; Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere gibi ülkeleri ziyaret etmiş ve bu devletlerle çeşitli diplomatik temaslarda bulunmuştur. Bu seyahatin temel amacı, Avrupa'daki modernleşme deneyimlerini yakından gözlemlemek ve Afganistan için uygulanabilir reform modelleri geliştirmekti. Fransa'da şehircilik ve mimari alanlarında incelemelerde bulunan Emanullah Han, Almanya'dan teknik uzmanlar getirmeyi planlamış ve İtalya ile sanayi yatırımlarına dair ön görüşmeler yapmıştır (Kakar, 1979:111). Ayrıca İngiltere ziyareti, geçmişteki savaşlara rağmen barışçıl ilişkilerin kurulabileceğini göstermesi açısından sembolik bir anlam taşımaktadır.

Bu seyahatlerin ardından Afganistan'da reform sürecine ivme kazandırılmış; hukuk, eğitim ve sağlık gibi alanlarda Avrupa'dan ilham alınarak birçok yenilik gerçekleştirilmiştir. Emanullah Han'ın amacı, Afganistan'ı Batı'nın çağdaş devletleriyle aynı düzeye getirebilecek bir modernleşme sürecine tabi tutmaktı. Dış politika bu noktada yalnızca diplomatik ilişkiler kurma aracı değil, aynı zamanda moderniteyi ülkeye ithal etmenin stratejik bir yöntemi olarak işlev görmüştür (Barfield, 2010:195).

Öte yandan, İslam dünyası ile ilişkiler de ihmal edilmemiştir. Emanullah Han, özellikle Mısır, İran ve Hicaz gibi Müslüman ülkelerle bağları güçlendirmeye çalışmış, bu sayede hem dinsel meşruiyetini pekiştirmek hem de İslam coğrafyasındaki bağımsızlık hareketlerine destek vermek istemiştir. Örneğin, Mısır'daki hilafet

tartışmalarında Afganistan aktif bir pozisyon almış ve Hindistan'daki Müslümanlar ile dayanışma içerisinde hareket edilmiştir (Adamec, 2005:136). Bu durum, Afganistan'ın hem Müslüman ülkeler arasında saygınlık kazanmasına hem de Pan-İslamist bir diplomasi yürütmesine olanak tanımıştır.

Ancak tüm bu dış politika reformlarına rağmen, Emanullah Han'ın uygulamaları içeride bazı kesimlerin tepkisini çekmiştir. Batı ile geliştirilen ilişkiler, özellikle gelenekçi ve dinî çevrelerde "gavurlarla dostluk" olarak algılanmış ve bu durum rejim karşıtı propaganda faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Özellikle Avrupa gezisinde çekilen modern görünümlü fotoğraflar, iç kamuoyunda hoşnutsuzluğa yol açmıştır (Fletcher, 1965:234). Bu nedenle dış politika ile modernleşme çabaları arasındaki bağlantı, içerideki muhalefetin güçlenmesine dolaylı biçimde katkıda bulunmuştur.

3.6. Anayasa ve Hukuk Reformları (1923 Anayasası ve Yeni Yasal Düzenlemeler)

Emanullah Han'ın iktidarında, Afganistan'ın siyasi sistemini modernleştirme çabalarının merkezinde anayasa ve hukuk reformları yer alıyordu. Bu reformların hedefi yalnızca devletin yönetim yapısını değiştirmek değil, aynı zamanda toplumun genel işleyişinde de köklü değişimler gerçekleştirmekti. 1923 yılında yürürlüğe giren anayasa, geleneksel yönetim anlayışını dönüştürmeye yönelik atılan önemli bir adımdı. Emanullah Han, bu anayasa ve beraberindeki hukuk reformları sayesinde merkezi idarenin gücünü artırmak, devlet mekanizmasını daha rasyonel bir yapıya kavuşturmak ve modern bir hukuk düzeni oluşturmak istemiştir. Bu girişimler, Afganistan'ın hem bağımsızlığını hem de modernleşmesini sağlamlaştıran temel unsurlar arasında sayılabilir. 1919'da İngiltere'ye karşı elde edilen bağımsızlık, Emanullah Han'ın iç reformlara odaklanmasına olanak sağlamış ve merkezi bir devlet kurma çabalarına hız kazandırmıştır (Noelle-Karimi, 2014:134).

Bu bağlamda, anayasa ve hukuk alanındaki düzenlemeler, onun modernleşme vizyonunun temel yapı taşları olmuştur. 1923 Anayasası, Afganistan'ın ilk kapsamlı anayasası olarak kabul edilir. Emanullah Han bu belge ile ülkede demokratik ilkelere dayalı bir sistemin temellerini atmayı planlamıştır. Anayasa, hükümetin yetkilerini tek bir merkezde toplayarak, devlet otoritesini güçlendirmiştir. Özellikle yerel aşiretlerin bağımsız hareket etme imkânlarını sınırlamak amacı güdülmüştür (Fletcher, 1965:211).

Anayasanın dikkat çeken yönlerinden biri, hükümet işleyişinde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin vurgulanmasıydı. Bu yaklaşım, Batı tipi bir devlet modelinin Afganistan'da uygulanmasını hedefliyordu. Ayrıca, hukuk devleti ilkesine büyük önem verilmiş; hukukun üstünlüğü sağlanarak her vatandaş için eşit adaletin temin edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Batı hukuk sistemlerinden esinlenen yeni düzenlemeler hukuk yapısına entegre edilmiştir (Poullada, 1973:87).

Yargı bağımsızlığını sağlamak adına çeşitli önlemler alınmış ve yargı organlarının yürütme ve yasama erklerinden bağımsız çalışabilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Hukuk alanındaki bu modernleşme süreci, devletin kurumsallaşması ve toplumun ilerlemesi açısından büyük bir önem taşımıştır. 1923 Anayasası yalnızca siyasi yapıyı düzenlemekle kalmamış; bireysel haklar ve özgürlükler konusunda da yenilikler getirmiştir. Emanullah Han özellikle kadın haklarının genişletilmesi için önemli adımlar atmış, kadınların toplumsal yaşama katılımını artırmak amacıyla peçe yasağı gibi önlemleri hayata geçirmiştir (Shahrani, 2002:53).

Eğitim alanında da reformlar yapılmış ve kadınların eğitimine önem verilmiştir. Böylece anayasa, toplumsal eşitlik yönünde de önemli bir atılım olmuştur. Ancak, bu tür reformlar, toplumun geleneksel yapıları ve dini değerleriyle çatıştığından ciddi tepkilere yol açmıştır (Gregorian, 1969:162). Buna rağmen, anayasada tanınan hak ve özgürlükler, Afgan toplumunun modernleşme süreci için önemli bir temel oluşturmuştur.

Anayasa reformlarına ek olarak, mevcut yasalar da yeniden düzenlenmiş ve çeşitli yeni kanunlar yürürlüğe konmuştur. Emanullah Han, hukuk sisteminin uluslararası standartlarla uyumlu olması gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda medeni hukuk, ticaret hukuku ve ceza hukuku gibi alanlarda reformlar gerçekleştirmiştir (Noelle-Karimi, 2014:136).

Bununla birlikte, bu reformların uygulanmasında ciddi zorluklar yaşanmış; özellikle geleneksel hukuk yapılarının güçlü olduğu bölgelerde reformların etkin şekilde hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Emanullah Han aynı zamanda devletin bürokratik yapısında da değişiklikler yapmayı amaçlamış, anayasa ile birlikte bürokrasiyi daha profesyonel ve etkin hale getirmiştir (Dupree, 1980:458).

Bu bürokratikleşme girişimleri, devlet işleyişinin verimliliğini artırmayı amaçlıyordu. Ancak, aşiret liderleri ve yerel yöneticiler bu merkeziyetçi politikalara direnç göstermiştir ve bu durum reformların kapsamlı şekilde uygulanmasını zorlaştırmıştır. Emanullah Han'ın anayasa ve hukuk reformlarının başarısı, toplumun bu değişimlere verdiği tepkiye bağlı olarak şekillenmiştir. Geleneksel yapının hâkim olduğu bir toplumda, böyle radikal reformların tam anlamıyla hayata geçirilmesi oldukça güçtü. Nitekim, özellikle dini değerlerle çelişen reformlar toplumda huzursuzluklara yol açmıştır (Poullada, 1973:91).

Sonuç olarak, Emanullah Han'ın 1923 Anayasası ve hukuk reformları, Afganistan'da modern devletin inşası için önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Ancak, reformların başarısı sadece yasal değişikliklere değil, aynı zamanda bu değişimlerin toplum tarafından benimsenmesine de bağlıydı. Toplumsal direnç ve uygulamadaki zorluklar nedeniyle, reformlardan beklenen sonuçlar tam anlamıyla elde edilememiştir. Yine de, Emanullah Han'ın reformları Afganistan'ın modernleşme tarihinin kritik dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Kadınların boşanma ve miras gibi konularda daha fazla hak sahibi olmasını öngören yasalar yürürlüğe konulmuştur (Fletcher, 1965:122). Ancak bu reformlar, birçok kesim tarafından İslami değerlere aykırı bulunmuş ve toplumda ciddi tepkilere neden olmuştur (Noelle-Karimi, 2014:93).

Toplumsal modernleşmenin bir başka ayağını giyim ve yaşam tarzında yapılan değişiklikler oluşturmuştur. Emanullah Han, Batılı tarzda giyinmeyi teşvik etmiş ve özellikle devlet memurlarının resmi törenlerde modern kıyafetler giymesini zorunlu hale getirmiştir (Shahrani, 2002:76). Kadınlar da daha açık ve modern giysiler giymeye teşvik edilmiştir (Poullada, 1973:59). Bu tür değişiklikler, özellikle kırsal kesimlerde büyük bir rahatsızlık yaratmış ve halk arasında huzursuzluğa yol açmıştır (Kakar, 2006:209). Basın ve medya alanında da önemli reformlar yapılmış, modern matbaalar kurulmuş ve gazeteler yayımlanmaya başlanmıştır (Gregorian, 1969:180). Devlet destekli gazeteler aracılığıyla modernleşme politikaları halka anlatılmış ve geniş çaplı eğitim kampanyaları düzenlenmiştir (Fletcher, 1965:125). Buna rağmen basın özgürlüğü tam anlamıyla sağlanamamış, hükümet modernleşme reformlarına karşı çıkan muhalif seslerin basında yer bulmasını engellemiştir (Barfield, 2010:187).

Sanat ve kültürel etkinlikler alanında da büyük değişimler yaşanmıştır. Batılı müzik ve tiyatro Afganistan'da yaygınlaşmış, yabancı sanatçılar ülkeye davet edilmiş ve kültürel festivaller düzenlenmiştir (Noelle-Karimi, 2014:95). Modern sanat ve edebiyat akımları desteklenmiş, şiir ve edebiyat alanında Batı etkili eserler ortaya çıkmıştır (Dupree, 1980:440). Bu kültürel değişimler de muhafazakâr kesimler tarafından geleneksel değerlerin zedelendiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Kakar, 2006:212).

Emanullah Han'ın sosyal reformlarının en büyük zorluğu, halkın geniş kesimleri tarafından reformların Batılılaşma olarak algılanması ve dini değerlerin tehdit altında görüldüğü inancı olmuştur (Poullada, 1973:62). Bu durum, aşiret liderleri ve din adamlarıyla merkezi hükümet arasında ciddi bir gerginliğe yol açmış ve reformların uygulanmasını büyük ölçüde zorlaştırmıştır (Barfield, 2010:190).

3.7. Kadın Hakları, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kültürel Modernleşme

Emir Emanullah Han'ın 1919–1929 yılları arasındaki hükümet dönemi, Afganistan tarihinde modernleşme çabalarının en yoğun yaşandığı bir dönemdir. Bu sürecin en dikkat çekici yönlerinden biri, kadınların sosyal, eğitimsel ve hukuki statülerinde yapılan köklü değişikliklerdir. Emanullah Han, ülkesini Batı tarzı bir modern devlete dönüştürmeyi hedeflemiş ve bu vizyon doğrultusunda kadınların da toplumun aktif bireyleri haline gelmesi gerektiğini savunmuştur (Gregorian, 1969:284).

Bu reform süreci, kadınların kamusal alana katılımını teşvik eden bir dizi politikayı içermekteydi. Bunlar arasında kız çocuklarının eğitime teşvik edilmesi, kadınların mesleki hayata dâhil edilmesi, çok eşliliğe karşı sınırlayıcı önlemler ve en tartışmalı olanı ise peçenin (çarşafın) kaldırılması gibi adımlar yer almaktaydı (Shahrani, 2002:49). Emanullah Han'a göre, bir milletin ilerlemesi kadınların eğitimi ve özgürlüğü olmadan mümkün değildi.

Bu reformların simgesel yüzlerinden biri, Emanullah Han'ın eşi Kraliçe Soraya Tarzi idi. Soraya, yalnızca kraliyet ailesinin bir üyesi değil, aynı zamanda kadın haklarının açık bir savunucusu ve aktif bir reformcuydu. Babası Mahmud Tarzi'nin modernist fikirleriyle yetişmiş olan Soraya, kadınların sadece ev hayatıyla sınırlı kalmaması gerektiğini savunarak eğitim, sağlık ve sosyal hayatta daha fazla yer almalarını teşvik etmiştir (Dupree, 1973:437).

Kraliçe Soraya, peçe kullanmayarak ve kamuya açık etkinliklerde yer alarak dönemin toplumsal normlarına meydan okumuş ve kadınlar için rol model hâline gelmiştir. Kadınlara yönelik bu reformlar, aynı zamanda hukuki düzenlemeleri de kapsamaktaydı. Örneğin, zorla evliliğin sınırlandırılması, çocuk yaşta evliliğin engellenmesi ve kadınların miras haklarına ilişkin tartışmalar gündeme gelmiştir (Emadi, 2002:21). Ancak bu adımlar yalnızca şehirli, elit kesimlerde uygulama alanı bulabilmiş; kırsal kesimdeki geleneksel yaşam tarzı bu tür yeniliklere büyük oranda direniş göstermiştir.

Bu yeniliklerin tanıtımı için devletin yayın organları, okullar ve sosyal kulüpler kullanılmış; kadınlara yönelik ilk dergiler yayımlanmış ve kadınların eğitim aldığı özel kurumlar kurulmuştur. 1921 yılında açılan Mekteb-i Nisvan, yani Kız Okulu, bu alanda önemli bir dönüm noktasıydı. Bu okulda modern bilim derslerinin yanı sıra sağlık, dikiş-nakış ve toplum bilgisi dersleri de verilmiştir (Rahimi, 1991:63). Aynı dönemde kadın doktorlar, hemşireler ve öğretmenler yetiştirilmeye başlanmış; devlet dairelerinde kadın istihdamına yönelik uygulamalar başlatılmıştır (Gregorian, 1969:287).

Emanullah Han, kadınların özgürleşmesini yalnızca bireysel haklar temelinde değil, aynı zamanda ulusal kalkınmanın bir parçası olarak görüyordu. Bu bakış açısı, Batılı reformların ülkeye doğrudan transfer edilmesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim 1928'de düzenlenen Loya Jirga'da, kadınların kamusal alandaki konumunun yeniden tanımlanması gerektiği açıkça belirtilmiş ve peçe kullanımının kaldırılması resmî olarak ilan edilmiştir (Poullada, 1973:117).

Hızlı ve radikal dönüşüm girişimleri, Afgan toplumunun geleneksel kesimleri tarafından büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan dindar gruplar ve aşiret liderleri, bu reformları İslam'a aykırı ve Batı'nın kültürel bir dayatması olarak görmüşlerdir. Kadınların okula gitmesi, erkeklerle bir arada çalışması ya da peçesiz dolaşması gibi uygulamalar, birçok bölgede isyanların ve protestoların doğmasına neden olmuştur (Shahrani, 2002:50; Kakar, 1979:162). Bu muhalefet, sonunda Emanullah Han'ın iktidardan çekilmek zorunda kalmasına giden süreci de hızlandırmıştır.

Kadın reformlarının yarattığı toplumsal gerilim, yalnızca dini ve geleneksel unsurlarla sınırlı değildi. Aynı zamanda bu reformların hızı ve uygulama biçimi de birçok eleştiriye neden olmuştur. Sosyologlara göre, bir toplumun dönüşümü, özellikle de kadınların rolüyle ilgili dönüşüm, yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda kültürel değişimle mümkündür (Saikal, 2004:93). Oysa Emanullah Han'ın reformları, tabandan gelen bir talep veya hazırlık olmaksızın yukarıdan aşağıya bir şekilde uygulanmıştır. Bu da halkın büyük bölümünün reformlara yabancı kalmasına yol açmıştır.

Yine de bu reformların Afganistan tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturduğu inkâr edilemez. Kısa süreliğine de olsa kadınların kamu yaşamına katılması, eğitim alması ve kendi kimliklerini inşa etmeleri için bir fırsat sunulmuştur. Her ne kadar bu reformlar Emanullah Han'ın düşüşüyle birlikte büyük ölçüde geri alınmış olsa da, sonraki reform süreçleri için bir temel oluşturmuş ve modernleşme tartışmalarında sürekli olarak referans alınmıştır (Emadi, 2002:25).

Sonuç olarak, Emanullah Han dönemi kadın hakları bağlamında hem umut verici bir açılım dönemi hem de toplumsal gerilimlerin su yüzüne çıktığı bir kırılma anı olmuştur. Reformların başarısızlığı, yalnızca halkın direnişiyle değil, aynı zamanda reformların uygulanmasında kullanılan yöntemlerin de yetersizliğiyle açıklanabilir. Ancak tarihsel olarak bakıldığında, bu dönemin kadınların toplumsal konumu açısından ileriye dönük ilk önemli adımları temsil ettiği açıktır.

Emanullah Han, Afganistan'da modernleşmeyi başlatan önemli liderlerden biri olarak, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında köklü reformlar uygulamıştır (Gregorian, 1969:152). 20. yüzyılın başında Afgan toplumu geleneksel normların hâkimiyetindeyken, 1919 yılında tahta çıkan Emanullah Han, Batı'daki modernleşme örneklerinden esinlenerek kadınların toplumsal rollerini yeniden tanımlamak amacıyla bir dizi reform gerçekleştirmiştir (Poullada, 1973:85).

Bu reformların temel hedefi, kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılımını artırarak Afganistan'ı çağdaş bir devlet yapısına kavuşturmaktı (Dupree, 1980:405). Ancak, bu yenilikler toplumun muhafazakâr kesimlerinde güçlü tepkilere yol açmış ve sonuçta Emanullah Han'ın iktidarını sarsan bir süreci başlatmıştır (Noelle-Karimi, 2014:218). Kadın hakları alanındaki reformlar özellikle eğitim, hukuki haklar, giyim

düzenlemeleri ve kamusal alanda kadınların görünürlüğünün artırılması gibi konularda etkili olmuştur (Shahrani, 2002:71).

Emanullah Han'ın modernleşme vizyonunda kadınların eğitimi öncelikli yer tutmuştur. 1920'lerin başında ülkedeki kadınların büyük bir çoğunluğu okuryazar değildi. Bu durumu değiştirmek amacıyla kız çocukları için devlet destekli okullar açılmıştır (Noelle-Karimi, 2014:219).

1921 yılında Kabil'de kurulan Masturat Okulu, kız öğrencilere modern eğitim sunan ilk kurumlardan biri olmuştur (Gregorian, 1969:153). Bu okullarda Batı tarzı eğitim müfredatları uygulanmış ve kadınların akademik gelişimi teşvik edilmiştir (Poullada, 1973:87). Ayrıca kadınların öğretmenlik ve sağlık gibi alanlarda istihdamı desteklenmiş, devlet dairelerinde kadın çalışanlara yer verilmesi için girişimlerde bulunulmuştur (Barfield, 2010:201). Ancak, özellikle kırsal alanlarda geleneksel yaşam tarzını savunan kesimler bu değişimlere karşı ciddi bir direnç göstermiştir (Shahrani, 2002:72).

Emanullah Han, kadınların haklarını hukuki düzeyde güvence altına almak için 1923 yılında yeni bir anayasa ilan etmiştir (Kakar, 2006:130). Bu anayasa, kadınları erkeklerle yasal anlamda eşit kabul etmiş ve evlenme, boşanma gibi alanlarda kadınlara daha geniş haklar tanımıştır (Dupree, 1980:407). Çok eşlilik sınırlanmış, zorla evliliğin önüne geçilmiş ve boşanma hakkı kadınlar için kolaylaştırılmıştır (Noelle-Karimi, 2014:220). Bununla birlikte, kadınların miras ve mülkiyet hakları da güçlendirilmiş, böylece geleneksel toplum düzeninde kadınların maruz kaldığı hukuki eşitsizlikler azaltılmaya çalışılmıştır (Poullada, 1973:88). Ancak, dini liderler ve muhafazakâr gruplar bu reformları İslami değerlere aykırı bularak şiddetle eleştirmiştir (Barfield, 2010:203).

Toplumsal reformlar kapsamında kadınların giyimi de önemli bir değişim geçirmiştir. Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya, kadınların peçe kullanma zorunluluğunu kaldırarak Batılı tarzda giyinmelerini desteklemişlerdir (Gregorian, 1969:154).

Kraliçe Süreyya'nın modern kıyafetler giymesi, kadınların kamusal alanda daha görünür olması gerektiği mesajını topluma vermiştir (Kakar, 2006:132). Ancak bu değişiklikler muhafazakâr halk kesimlerinde büyük tepki yaratmış ve kadınların

geleneksel kıyafet normlarından sapması, ahlaki bir bozulma olarak yorumlanmıştır (Dupree, 1980:409; Shahrani, 2002:74).

Kadın hakları reformları, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli ilerlemeler sağlasa da, değişim süreci ciddi dirençle karşılaşmıştır (Poullada, 1973: 90). Özellikle kırsal kesimlerde aşiret liderleri ve dini figürler, kadınların artan kamusal görünürlüğünü toplumsal düzen için bir tehdit olarak değerlendirmiştir (Noelle-Karimi, 2014:222). 1928–1929 yıllarındaki ayaklanmalarda kadın reformları, halkın hükümete karşı tepkilerinin önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur (Barfield, 2010:205; Kakar, 2006:134).

Emanullah Han, 1919 yılında Afganistan tahtına çıktıktan sonra, ülkesini çağdaş bir devlet yapısına kavuşturmak amacıyla geniş kapsamlı reformlara girişmiştir (Gregorian, 1969). Bu reformların önemli bir ayağını, geleneksel kıyafetlerin yerini Batı tarzı giyimin almasını öngören kıyafet düzenlemeleri oluşturmuştur (Poullada, 1973). Kıyafet reformları, yalnızca yüzeysel bir moda değişikliği olarak değil, aynı zamanda toplumun modernleşme sürecine entegrasyonunun ve çağdaşlaşma ideallerine uyumunun simgesel bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Barfield, 2010). Ancak bu değişiklikler, özellikle muhafazakâr kesimlerde ciddi bir rahatsızlık yaratmış ve Emanullah Han'ın iktidarını sarsan başlıca etkenlerden biri olmuştur (Kakar, 2006).

Emanullah Han, 1919'da Afganistan tahtına çıktıktan sonra ülkesini modern bir yapıya kavuşturmak için çeşitli reformları hayata geçirmiştir (Gregorian, 1969:145). Bu reformlardan biri de geleneksel giyimi bırakarak Batılı tarzda kıyafetlerin benimsenmesini sağlamaya yönelikti (Poullada, 1973:211). Emanullah Han için kıyafet reformları yalnızca dış görünüşle ilgili bir değişiklik değil, aynı zamanda toplumun modernleşme sürecine uyum sağlamasının ve çağdaş dünya ile bütünleşmesinin sembolüydü (Barfield, 2010:163). Ancak bu girişimler, muhafazakâr çevrelerde ciddi tepkilere yol açmış ve zamanla Han'ın iktidarının zayıflamasında önemli rol oynamıştır (Kakar, 2006:87).

Emanullah Han, Avrupa'da gördüğü modern devlet düzenini Afganistan'a adapte etmek amacıyla, toplumsal hayatta köklü dönüşümler planlamıştı (Dupree, 1980:465). Giyim reformları da bu dönüşüm projelerinin temel bir unsuru olarak görülüyordu. Batılı kıyafetlerin benimsenmesi, yalnızca bir estetik değişim değil, modern yaşam tarzının da kabul edilmesi anlamına gelmekteydi (Noelle-Karimi, 2014:96). Bu

bağlamda, devlet memurlarına ve şehirli halka Batı tarzı kıyafetler giymeleri yönünde baskılar yapılmış, erkekler için cübbe ve sarık yerine pantolon, ceket ve fötr şapka gibi Batı modasına uygun giysiler teşvik edilmiştir (Poullada, 1973:213). Kadınlar açısından ise, Kraliçe Süreyya'nın öncülüğünde burka ve çarşaf gibi geleneksel örtünme biçimlerinin terk edilmesi ve daha modern kıyafetlerin tercih edilmesi önerilmiştir (Gregorian, 1969:147).

Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya, kadınların kamusal alanda daha aktif ve görünür olmalarını sağlamak için kadın giyimine yönelik reformlara önem vermiştir. Kraliçe Süreyya'nın Avrupa tarzı giysiler giymesi, Afgan kadınlarının da benzer özgürlüklere sahip olabileceği fikrini kamuoyuna yaymak amacı taşıyordu (Kakar, 2006:89). Peçesiz dolaşım ve Batılı kıyafetlerin resmi etkinliklerde giyilmesi desteklenmiştir (Noelle-Karimi, 2014:97). Ancak kırsal bölgelerde ve gelenekçi çevrelerde bu yenilikler yoğun bir direnişle karşılanmış, Batı tarzı giyimin dini değerlere zarar verdiği yönünde ciddi tepkiler ortaya çıkmıştır (Shahrani, 2002:136; Barfield, 2010:164).

3.8. Erkek Giyiminde Reform Girişimleri

Kadınların giyiminde yapılan değişimlerin yanı sıra erkeklerin giyimi de reform kapsamına alınmıştır. Özellikle devlet görevlileri ve kent halkı için, geleneksel cübbe ve sarığın yerini pantolon ve ceket gibi Batılı kıyafetler almıştır (Poullada, 1973:214). 1928 yılında Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya'nın Avrupa ziyaretinde, Afgan heyetinin Batılı kıyafetlerle halka görünmesi, reformların sembolik bir vitrini olmuştur (Kakar, 2006:91). Ancak bu görüntüler, geniş halk kitleleri tarafından Batı'nın kültürel etkisinin bir yansıması olarak algılanmış ve yoğun eleştirilere neden olmuştur (Gregorian, 1969:148).

Kıyafet reformları, toplumun geleneksel yapısında ciddi rahatsızlıklara yol açmış ve sosyal normlara bir müdahale olarak görülmüştür (Noelle-Karimi, 2014:99). Bu durum özellikle dini liderler ve aşiret reisleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş, halk arasında ciddi bir hoşnutsuzluk doğurmuştur (Shahrani, 2002:137). 1928-1929 yıllarındaki ayaklanmalar sırasında kıyafet reformları halkın en fazla şikâyet ettiği konular arasında yer almıştır (Barfield, 2010:165).

Reform karşıtları, Emanullah Han'ın girişimlerini Afganistan'ın dini ve kültürel kimliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirmiştir (Poullada, 1973:216). Artan baskılar ve muhalefet nedeniyle Emanullah Han, 1929'da tahttan çekilmek zorunda kalmış; onun ardından gelen yönetim ise kıyafet reformlarını geri almıştır (Dupree, 1980:467). Halk yeniden geleneksel kıyafetlerine dönmüş, Batı tarzı giysiler terk edilmiştir (Gregorian, 1969:149).

Her ne kadar Emanullah Han'ın kıyafet politikaları halkın geniş kesimleri tarafından kabul görmese de, bu reformlar Afganistan'ın modernleşme sürecinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur (Noelle-Karimi, 2014:100). Reformların temel hedefi, Afgan toplumunu Batılı standartlara uyarlayarak hızlı bir modernleşme sağlamaktı, fakat köklü geleneksel yapılar bu dönüşüme direndi (Barfield, 2010:166). Bu süreç, modernleşme girişimlerinde toplumsal meşruiyetin ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermiştir (Poullada, 1973:217).

Emanullah Han sonrası dönemlerde de benzer modernleşme girişimlerinde bulunulmuş, ancak her defasında benzer tepkilerle karşılaşılmıştır (Shahrani, 2002:138). Sonuçta, bu reformlar kalıcı bir değişim sağlayamasa da, Afganistan'da kadın ve erkek giyimi konusundaki toplumsal tartışmaların zeminini oluşturmuştur (Dupree, 1980:468; Gregorian, 1969:150).

Emanullah Han'ın iktidar dönemi (1919-1929), Afganistan'da modernleşme hareketlerinin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur (Gregorian, 1969:152). Bu süreçte özellikle basın ve yayıncılık alanında önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Emanullah Han, halkın eğitim seviyesini yükseltmek, toplumu bilinçlendirmek ve Afganistan'ı çağdaş dünyayla entegre etmek amacıyla basın ve matbaa faaliyetlerine büyük önem vermiştir (Poullada, 1973:221). Ancak bu reformlar, toplumun muhafazakâr kesimlerinden ciddi tepkiler almış ve Emanullah Han'ın iktidarını zayıflatmada etkili olmuştur (Barfield, 2010:171).

Yüzyıl başlarında Afganistan'da yalnızca birkaç gazete bulunuyor ve halkın büyük kısmı okuma yazma bilmiyordu (Dupree, 1980:475). Bu durumu değiştirmek isteyen Emanullah Han, matbaacılığı modernize etmiş ve devlet destekli basın organlarının kurulmasını teşvik etmiştir (Noelle-Karimi, 2014:104). Seraj-ul Akhbar gazetesi, aslında Habibullah Han döneminde kurulmuş olsa da, Emanullah Han

zamanında reformların halka tanıtılması açısından daha fazla önem kazanmıştır (Shahrani, 2002:141).

Devlet destekli gazeteler, modernleşme projelerini ve devlet politikalarını halka anlatmak amacıyla kullanılmış, böylece kamuoyunun yönlendirilmesi hedeflenmiştir (Gregorian, 1969:153). Emanullah Han, Avrupa seyahatlerinde edindiği izlenimlerle, Afganistan'da modern bir medya ortamı oluşturmayı amaçlamış ve Aman-i Afghan gibi yeni gazetelerin çıkarılmasına öncülük etmiştir (Poullada, 1973:223; Kakar, 2006:94).

Dönemin başında Afganistan'da matbaa olanakları son derece sınırlıydı; birçok kitap ve gazete ya el yazması yoluyla ya da eski yöntemlerle çoğaltılıyordu (Gregorian, 1969:154). 1920'lerden itibaren modern matbaa makinelerinin getirilmesiyle birlikte yayıncılıkta büyük bir ilerleme sağlanmış, kitap ve gazetelerin basımı kolaylaşmıştır (Noelle-Karimi, 2014:106). Matbaacılık sektörüne yapılan yatırımlar, halkın bilgiye daha rahat ulaşmasına ve okuma alışkanlıklarının gelişmesine katkıda bulunmuştur (Barfield, 2010:172). Ancak, bu gelişmeler geleneksel yapıya bağlı dini liderler ve aşiret reisleri tarafından şüpheyle karşılanmış, basının özgürleşmesinin toplumun ahlaki değerlerine zarar verebileceği öne sürülmüştür (Shahrani, 2002:143).

Basın ve yayıncılıktaki gelişmeler, Emanullah Han'ın eğitim alanındaki reformlarıyla paralel ilerlemiştir. Okulların sayısının artırılması ve eğitimin zorunlu hale getirilmesi, okuryazarlık oranının yükselmesine ve dolayısıyla basılı materyallere olan ihtiyacın artmasına neden olmuştur (Kakar, 2006:96). Bu dönemde, Afgan edebiyatı da dönüşüme uğramış; geleneksel eserlerin yanında Avrupa ve Osmanlı'dan esinlenen modern edebi türler de ortaya çıkmıştır (Dupree, 1980:478).

Yeni edebi akımlar, gazete ve dergiler aracılığıyla topluma ulaşmış ve modernleşme yanlısı düşüncelerin yaygınlaşmasını sağlamıştır (Noelle-Karimi, 2014:107). Ayrıca, tiyatro gibi sanatsal faaliyetler teşvik edilmiş ve Batı'dan ilham alan kültürel etkinlikler düzenlenmiştir (Barfield, 2010:174). Ancak bu tür kültürel değişimler de muhafazakâr kesimlerce tehdit olarak algılanmıştır (Shahrani, 2002:144).

Basın ve yayıncılıktaki reformlar, toplumun muhafazakâr kesimlerinde büyük rahatsızlık yaratmış ve modern fikirlerin yayılması, halkın geleneksel değerlerinden kopmasına yol açacağı endişesiyle eleştirilmiştir (Poullada, 1973:225). 1928-1929 yıllarında artan toplumsal huzursuzluk sırasında, reform karşıtları basını Emanullah

Han'ın Batı etkisine kapıldığının bir göstergesi olarak sunmuştur (Gregorian, 1969:156).

Modernleşme fikirlerinin basın yoluyla yayılması, geleneksel toplum düzeninin sarsılmasına dair bir algı yaratmış ve bu durum isyanların önemli gerekçelerinden biri olmuştur (Shahrani, 2002:145). 1929'da Emanullah Han'ın tahttan çekilmesinin ardından modern basın faaliyetleri büyük ölçüde gerilemiş ve Afganistan yeniden daha geleneksel bir medya yapısına dönmüştür (Dupree, 1980:480).

Buna rağmen, Emanullah Han döneminde temelleri atılan modern basın ve yayıncılık anlayışı, sonraki dönemlerde Afganistan'daki modernleşme çabalarına ilham vermeye devam etmiştir (Noelle-Karimi, 2014:109).

3.9. Bürokratik Reformlar ve Devlet Kurumlarının Yeniden Yapılandırılması

Devletin modernizasyonunda bir diğer önemli adım, kamu yönetimi ve bürokrasinin yeniden yapılandırılması olmuştur. Emanullah Han, devlet memurlarının eğitimi ve yetkinliğinin artırılmasına büyük önem vermiştir. Bu amaçla, Avrupa'dan danışmanlar getirilmiş ve memurlar için eğitim programları başlatılmıştır (Noelle-Karimi, 2014:201).

Yeni kurulan bakanlıklar ve devlet daireleri, Batı örnekleri esas alınarak organize edilmiştir. İçişleri, Adalet, Eğitim ve Ekonomi gibi alanlarda uzmanlaşmış kurumların oluşturulması, devletin işleyişinde rasyonelleşmeyi ve profesyonelleşmeyi sağlamayı amaçlamıştır (Fletcher, 1965:90).

Ancak bürokrasinin genişletilmesi, mali kaynakların sınırlı olması nedeniyle beklenen etkinliği sağlayamamıştır. Ayrıca yeni kamu yönetimi anlayışına halkın alışamaması, reformların yerel düzeyde dirençle karşılaşmasına neden olmuştur (Shahrani, 2002:46).

3.10. Ekonomik Modernleşme Sürecinde Altyapı Yatırımları ve Sanayileşme Temelli Kalkınma Girişimleri

Emanullah Han (1919–1929), Afganistan'da modernleşme sürecini sadece siyasi ve toplumsal alanda değil, ekonomik ve altyapı alanında da derinleştirmiştir (Gregorian, 1969:245). Bu süreçte, ülkenin ekonomik temellerini güçlendirmek ve modern bir devlet inşa etmek amacıyla sanayi, ticaret, ulaşım ve mali sistemlerde önemli reformlar yapılmıştır (Poullada, 1973:92). Emanullah Han, özellikle

bağımsızlığını yeni kazanan Afganistan'ın ekonomik bağımsızlığını güvence altına almak amacıyla geniş çaplı projeler başlatmış ve yabancı sermaye girişini teşvik etmiştir (Noelle-Karimi, 2014:157). Ancak reformların uygulama süreci hem iç dinamikler hem de uluslararası faktörler nedeniyle çeşitli engellerle karşılaşmıştır (Barfield, 2010:163).

Emanullah Han döneminde Afganistan, hâlâ büyük ölçüde geleneksel tarıma dayalı bir ekonomi yapısına sahipti (Kakar, 2006:118). Tarım, ana geçim kaynağı olmasına rağmen, kullanılan yöntemler geri kalmış ve modern tarım araçları neredeyse hiç bulunmamaktaydı (Dupree, 1980:435). Bu sebeple, tarımsal üretimi artırmaya yönelik sulama projeleri başlatılmış, modern tarım tekniklerinin kullanımı teşvik edilmiş ve çiftçilerin eğitimi için çeşitli programlar uygulanmıştır (Gregorian, 1969:247).

Sanayi alanında, Emanullah Han küçük ölçekli üretim tesisleri kurarak yerli üretimi teşvik etmeye çalışmış ve yabancı mühendislerden teknik destek almıştır (Barfield, 2010:165). Tekstil, çimento ve gıda gibi sektörlerde sanayi yatırımları yapılmış; ancak altyapı eksiklikleri ve finansal kaynakların yetersizliği nedeniyle bu projeler sınırlı kalmıştır (Shahrani, 2002:86). Ticaretin geliştirilmesi için de girişimlerde bulunulmuş; yeni ticaret yolları açılmış, gümrük tarifeleri düzenlenmiş ve Hindistan, İran ve Sovyetler Birliği ile ticari ilişkiler güçlendirilmiştir (Noelle-Karimi, 2014:161; Gregorian, 1969:250).

Mali alanda Emanullah Han, devletin finansal yapısını modernize etmek için yeni vergi sistemleri oluşturmuş, devlet bütçesini disipline etmeye çalışmıştır (Barfield, 2010:166). İlk modern bankanın kurulması ve Afgan para birimi Afgani'nin değerinin korunması da bu reformlar kapsamındaydı (Noelle-Karimi, 2014:165). Ancak ağır vergiler, özellikle kırsal kesimde memnuniyetsizliğe yol açmıştır (Gregorian, 1969:252).

Altyapı projeleri, modern bir devlet yapısının oluşturulması için kritik öneme sahipti. Yol, köprü ve demiryolu yapım çalışmaları başlatılmış ve başkent Kabil'de modern binalar inşa edilmiştir (Dupree, 1980:440). Avrupa'dan getirilen mühendislerle yapılan projeler, coğrafi ve mali zorluklar nedeniyle tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır (Poullada, 1973:98).

İletişim altyapısında da ilerlemeler kaydedilmiştir: Telgraf hatları döşenmiş, telefon sistemleri kurulmuş ve bürokraside modern iletişim araçları kullanılmaya başlanmıştır (Noelle-Karimi, 2014:168). Ancak burada da finansal ve teknik sıkıntılar önemli engeller oluşturmuştur (Kakar, 2006:120).

Tüm bu ekonomik ve altyapı reformlarına rağmen, reformlar geniş bir halk desteği bulamamıştır. Özellikle köylüler, artan vergiler ve zorunlu çalışmalardan hoşnutsuzluk duymuş; aşiret liderleri ve dini otoriteler ise reformları geleneksel İslami değerlere aykırı görerek karşı çıkmıştır (Shahrani, 2002:90). Ekonomik krizler ve sosyal huzursuzluklar, Emanullah Han'ın otoritesini zayıflatmış ve 1929'da iktidardan çekilmesine yol açmıştır (Gregorian, 1969:255).

Emanullah Han dönemi, Afganistan'da modernleşmenin hız kazandığı ve ekonomik kalkınmanın ön plana çıktığı bir süreç olmuştur (Gregorian, 1969:112). Sanayileşme, modern devlet yapısının oluşturulması ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması için temel bir unsur olarak görülmüş, ancak geleneksel ekonomi yapısı ve yetersiz sanayi altyapısı bu girişimlere ciddi engeller çıkarmıştır (Poullada, 1973:87).

Emanullah Han, tarım, sanayi, ticaret ve altyapı alanlarında reformlar gerçekleştirerek yerli üretimi artırmayı hedeflemiş ve yabancı uzmanlardan destek almıştır (Noelle-Karimi, 2014:135). Ancak finansman yetersizlikleri, geleneksel yapının direnci ve siyasi karışıklıklar nedeniyle bu projelerde istenilen başarı sağlanamamıştır (Barfield, 2010:195).

Dönemin ekonomisi, büyük oranda tarıma dayanmakta olup sanayi faaliyetleri çok sınırlıydı; el sanatları ve küçük çaplı üretim dışında büyük sanayi tesisleri bulunmamaktaydı (Kakar, 2006:160; Dupree, 1980:431). Emanullah Han, sanayileşme yoluyla ithalat bağımlılığını azaltmak ve ekonomik gücü artırmak istemiştir (Gregorian, 1969:113).

Bu amaçla sanayi tesisleri kurulmuş, üretimde modern yöntemler benimsenmiş ve yatırım ortamını destekleyen hukuki düzenlemeler yapılmıştır (Noelle-Karimi, 2014:137; Poullada, 1973:89). Devlet destekli projelerle sanayileşme teşvik edilmek istenmiş, özel sektöre de çeşitli destekler sunulmuştur (Barfield, 2010:197).

Özellikle tekstil, çimento, gıda ve el sanatları gibi sektörlerde fabrikalar açılmış, fakat bu tesisler düşük kapasiteli kalmıştır (Shahrani, 2002:252). Avrupa'dan mühendis ve teknisyenler getirilmiş olsa da finansman yetersizliği büyük çaplı sanayileşmeyi zorlaştırmıştır (Dupree, 1980:432).

Sanayi yatırımlarını desteklemek için yasal düzenlemeler yapılmış ve girişimciler teşvik edilmiş, fakat yerel sermaye birikiminin azlığı ve mevcut altyapının yetersizliği reformların etkisini sınırlamıştır (Kakar, 2006:161; Noelle-Karimi, 2014:139). Ayrıca, gerekli makine ve ekipmanın ithalat zorunluluğu da kalkınma projelerini ağırlaştırmıştır (Gregorian, 1969:115).

Emanullah Han, ulaşım altyapısını geliştirmek için yollar, köprüler ve taşıma ağları kurdurmuş, böylece sanayi üretiminin ülke geneline yayılmasını hedeflemiştir (Poullada, 1973:91; Barfield, 2010:199). Ancak bu projeler için ayrılan bütçe sınırlıydı ve teknik eksiklikler ciddi engeller oluşturmuştur (Shahrani, 2002:253).

Ticareti canlandırmak amacıyla ithalat-ihracat politikaları düzenlenmiş ve Afgan tüccarlarının uluslararası pazarlara açılması desteklenmiştir (Dupree, 1980:433; Noelle-Karimi, 2014:141). Fakat Afganistan'ın geleneksel ticaret yolları üzerindeki hakimiyeti zayıf kalmış ve dış ticaret çoğunlukla komşu ülkelerle sınırlı kalmıştır (Gregorian, 1969:117).

Sanayi reformları yalnızca ekonomik değil, toplumsal bir dönüşüm amacı da taşımıştır; mesleki eğitim teşvik edilmiş ve iş gücü modern sanayiye yönlendirilmek istenmiştir (Kakar, 2006:163; Poullada, 1973:92). Ancak, bu yeni ekonomik model, geleneksel üretim yapısını tehdit ettiği için toplumun muhafazakâr kesimlerinden tepki çekmiştir (Barfield, 2010:201).

Emanullah Han, Almanya, Sovyetler Birliği ve Türkiye gibi ülkelerle işbirlikleri kurarak teknik destek sağlamaya çalışmıştır (Shahrani, 2002:254; Dupree, 1980:434). Ancak teknik ve mali sorunlar bu işbirliklerinin etkili sonuçlar vermesini engellemiştir (Noelle-Karimi, 2014:143).

Bütün bu reformlara rağmen, Emanullah Han'ın sanayi projeleri halkın geniş kesimleri tarafından desteklenmemiştir. Vergi artışları, zorunlu çalışma yükümlülükleri ve hızlı reform uygulamaları, toplumda hoşnutsuzluk yaratmıştır (Gregorian, 1969:118; Kakar, 2006:165). Geleneksel liderler ve din adamları, bu reformları kültürel değerlere tehdit olarak görerek muhalefeti artırmıştır (Poullada, 1973:94).

3.11. Modernleşme Reformlarına Geleneksel Toplumun Tepkisi: Muhalefet Hareketleri, 1929 İsyanı ve Emanullah Han'ın Devrilişi

Emanullah Han'ın reform programı, Afganistan'ın modernleşme çabalarında tarım ve kırsal kalkınmayı da kapsayan kapsamlı bir değişim süreci başlatmıştır (Gregorian, 1969:215). Sanayileşme, eğitim ve hukuk alanındaki reformlara ek olarak, tarım sektörü de ekonomik büyümenin sağlanması ve kırsal nüfusun yaşam standartlarının iyileştirilmesi için öncelikli bir alan olmuştur (Poullada, 1973:142). Tarıma dayalı ekonomik yapıya sahip Afganistan için, bu alanda yapılacak reformlar hayati önem taşımaktaydı (Barfield, 2010:212).

Ancak, modern tarım tekniklerinin tanıtılması, toprak reformları ve sulama projeleri gibi girişimler, çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Noelle-Karimi, 2014:95). O döneme kadar Afganistan'da tarım, büyük oranda geleneksel yöntemlere dayanıyordu; verimlilik düşüktü, sulama altyapısı ise yetersizdi (Dupree, 1980:435; Kakar, 2006:167).

Çiftçilerin büyük çoğunluğu modern tarım bilgisi ve araçlarından yoksundu ve devletin kırsal bölgelere etkili müdahalede bulunması oldukça güçtü (Shahrani, 2002:193). Bu nedenle tarımsal üretimi artırmak ve kırsal ekonomiyi canlandırmak için reformlar kaçınılmazdı (Ewans, 2002:104).

Emanullah Han, kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla tarımsal üretimi artırmaya yönelik politikalar geliştirmiştir (Fry, 1974:58). Bu doğrultuda modern tarım tekniklerinin tanıtılması, sulama sistemlerinin iyileştirilmesi ve çiftçilere destek sağlanması gibi adımlar atılmıştır (Gregorian, 1969:219). Ancak, reformlar uygulamaya konulurken, aşiret liderleri ve büyük toprak sahiplerinden ciddi bir dirençle karşılaşılmış ve bu da devletin çabalarını büyük ölçüde sekteye uğratmıştır (Barfield, 2010:215).

Bu dönemde sulama projelerinin geliştirilmesi, en dikkat çekici tarım reformları arasında yer almıştır (Noelle-Karimi, 2014:98). Kurak ve yarı kurak iklim koşullarına sahip olan Afganistan'da tarımsal üretimi artırmak için etkili sulama sistemlerine büyük ihtiyaç vardı (Dupree, 1980:438). Bu amaçla, Hindistan'dan getirilen mühendisler gibi yabancı uzmanlardan destek alınarak yeni su kanalları inşa edilmiştir (Kakar, 2006:170; Poullada, 1973:145). Ancak, mali kaynakların sınırlılığı ve halkın geleneksel

yöntemlere bağlılığı, bu projelerin yaygın bir şekilde uygulanmasını engellemiştir (Fry, 1974:61).

Ayrıca, çiftçilere modern tarım tekniklerini öğretmek amacıyla eğitim programları düzenlenmiştir (Gregorian, 1969:223). Modern gübre kullanımı, ürün rotasyonu ve makineleşme gibi yenilikler tanıtılmıştır (Shahrani, 2002:197). Ancak, kırsal bölgelerde yaşayan çiftçiler modern yöntemlere adapte olmakta isteksiz davranmış ve ekonomik zorluklar nedeniyle modern tarım makinelerine erişim oldukça sınırlı kalmıştır (Ewans, 2002:107; Barfield, 2010:218).

Toprak reformları da Emanullah Han'ın reform ajandasında önemli bir yer tutmuştur (Noelle-Karimi, 2014:100). Ülkedeki toprakların büyük bölümü aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin elindeydi ve köylüler bu toprak sahiplerine bağımlıydı (Kakar, 2006:172). Reformlarla amaçlanan, çiftçilerin bağımsızlığını artırmak ve tarımsal üretimi desteklemekti (Dupree, 1980:440). Ancak, toprak sahiplerinin direnişi reformların kapsamlı bir şekilde uygulanmasını engellemiştir (Poullada, 1973:147).

Toprak dağıtımıyla ilgili önlemler sınırlı kalmış ve köylülerin ekonomik durumlarında beklenen iyileşmeler sağlanamamıştır (Fry, 1974:63). Çiftçilerin desteklenmesi amacıyla tarımsal krediler ve teşvikler sunulmak istenmişse de, devletin mali kaynaklarının kısıtlı olması bu desteklerin etkinliğini sınırlamıştır (Gregorian, 1969:227; Ewans, 2002:110). Ayrıca, kırsal bankacılık sisteminin gelişmemiş olması, çiftçilerin finansal desteklerden yararlanmasını zorlaştırmıştır (Barfield, 2010:220).

Kırsal altyapının geliştirilmesi de Emanullah Han'ın kalkınma stratejisinin bir parçasıydı (Noelle-Karimi, 2014:102). Yol yapımı, köprülerin inşası ve ulaşım ağlarının genişletilmesi gibi projelerle tarımsal ürünlerin pazara erişiminin kolaylaştırılması hedeflenmiştir (Kakar, 2006:175). Ancak, Afganistan'ın dağlık coğrafyası ve teknik imkanların sınırlılığı nedeniyle bu projeler istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir (Dupree, 1980:442).

Emanullah Han ayrıca, kadınların tarımsal üretimdeki rollerini artırmak için de çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Poullada, 1973:149). Geleneksel olarak kadınlar tarımda aktif olsalar da, reformlarla birlikte onların ekonomik yaşama daha fazla entegre edilmesi teşvik edilmiştir (Barfield, 2010:222). Ancak muhafazakâr kesimlerin

güçlü tepkileri nedeniyle, kadınların tarımdaki katılımında köklü bir değişim sağlanamamıştır (Shahrani, 2002:200).

Emanullah Han'ın modernleşme hamlelerinin temel hedeflerinden biri, Afganistan'ın ekonomik bağımsızlığını güçlendirmek ve uluslararası ticaretini genişletmek olmuştur (Gregorian, 1969:154). Yüzyıllar boyunca önemli ticaret yolları üzerinde yer almasına rağmen, 20. yüzyılın başlarında Afganistan'ın ticari sistemi hâlâ geleneksel yöntemlere dayanıyor ve dışa bağımlılığı sürüyordu (Barfield, 2010:221).

Bu nedenle, Emanullah Han hem iç ticareti canlandırmak hem de yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için çeşitli reform girişimlerinde bulunmuştur (Noelle-Karimi, 2014:89). Ancak, bu süreçte siyasi ve toplumsal faktörler birçok engel doğurmuştur (Poullada, 1973:133).

Emanullah Han'ın ticaret politikası, Afganistan'ı bağımsız bir ekonomik aktör hâline getirme amacı taşıyordu (Fletcher, 1965:66). 1919'daki Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı'nın ardından kazanılan bağımsızlık, dış ticaret stratejilerinin yeniden düzenlenmesine imkân tanıdı (Kakar, 2006:114). Bu çerçevede, İngiltere'ye olan ekonomik bağımlılığı azaltarak, Sovyetler Birliği, Almanya, İtalya ve Türkiye gibi ülkelerle yeni ticari ilişkiler kurulmaya çalışıldı (Ewans, 2002:93).

Dış ticareti güçlendirmek amacıyla modern bir gümrük sistemi oluşturulmuş, gümrük gelirleri artırılarak devletin mali gücü pekiştirilmeye çalışılmıştır (Noelle-Karimi, 2014:91; Gregorian, 1969:160). Önceki dönemde aşiret liderlerinin kontrolünde olan gümrük noktaları, doğrudan devlet denetimi altına alınmış, ancak bu reformlar yerel otoritelerin direnciyle karşılaşmıştır (Shahrani, 2002:142; Barfield, 2010:223).

Yabancı yatırımları teşvik etmek amacıyla Emanullah Han, Avrupa ülkelerinden uzmanları ve mühendisleri ülkeye davet ederek çeşitli altyapı projelerini başlatmıştır (Fry, 1974:88; Poullada, 1973:137). Özellikle Almanya, Fransa ve İtalya'dan gelen destekle, demiryolları, telekomünikasyon ağları ve sanayi tesisleri kurulmuştur (Kakar, 2006:117; Dupree, 1980:435). Ancak, teknik eksiklikler ve finansal kaynakların sınırlılığı, bu projelerin etkinliğini azaltmıştır (Noelle-Karimi, 2014:92).

Yabancı sermayeyi çekmek için vergi muafiyetleri sağlanmış ve yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik hukuki düzenlemeler yapılmıştır (Gregorian, 1969:165; Ewans, 2002:95). Ticaret yollarının geliştirilmesi ve bankacılık sisteminin kurulması da bu

sürecin parçalarıydı (Shahrani, 2002:144). Ancak, ülkenin modern finans altyapısının yetersizliği ve siyasi istikrarsızlık, yabancı yatırımların kalıcı olmasını zorlaştırmıştır (Barfield, 2010:224).

Ticari faaliyetleri desteklemek amacıyla, Emanullah Han yönetimi yeni yollar, köprüler ve kervansaraylar inşa ettirerek ulaşım altyapısını güçlendirmiştir (Noelle-Karimi, 2014:95; Kakar, 2006:120). Bu projeler kırsal üreticilerin pazara erişimini kolaylaştırmış ve iç ticaretin canlanmasına katkı sağlamıştır (Dupree, 1980:437). Ayrıca, sınır kapıları açılarak transit ticaretin önü açılmıştır (Poullada, 1973:139).

Sovyetler Birliği ile ilişkiler bu dönemde özellikle gelişmiş ve 1920'lerde çeşitli ticaret anlaşmaları yapılmıştır (Gregorian, 1969:170; Fry, 1974:90). Sovyetler, Afganistan'a sanayi ve tarım makineleri ihraç ederken, Afganistan'dan tarım ve hayvancılık ürünleri ithal etmiştir (Ewans, 2002:98). Ancak, Afganistan'ın sanayileşme düzeyinin düşüklüğü dış ticaretin gelişimini sınırlandırmıştır (Barfield, 2010:225).

Önemli bir diğer ticaret ortağı da Türkiye olmuştur. Emanullah Han, Atatürk'ün reformlarından etkilenerek Türkiye ile ticari ve ekonomik iş birliğini artırmaya çalışmıştır (Noelle-Karimi, 2014:96; Shahrani, 2002:146). Türk uzmanlar, sanayi, tarım ve ticaret alanlarında Afganistan'a danışmanlık hizmeti sunmuşlardır (Poullada, 1973:140). Ancak, coğrafi engeller ve ulaşım yetersizlikleri nedeniyle bu iş birliği sınırlı kalmıştır (Fry, 1974:92). Genel olarak, Emanullah Han'ın ticaretin geliştirilmesi ve yabancı yatırımların teşviki amacıyla yürüttüğü reformlar, Afganistan'ın ekonomik modernleşmesinin temel taşlarından biri olmuş, ancak mali kısıtlamalar, kurumsal eksiklikler ve siyasi karışıklıklar bu çabaların kalıcı başarıya ulaşmasını engellemiştir (Gregorian, 1969:175; Barfield, 2010:226).

Emanullah Han döneminde Afganistan, sadece siyasi ve toplumsal reformlarla değil, ulaşım ve iletişim altyapısının modernleştirilmesiyle de büyük bir dönüşüm geçirmiştir (Gregorian, 1969:187). Ekonomik ve sosyal kalkınmayı hızlandırmayı amaçlayan bu girişimler, ülkenin modern dünya ile daha güçlü bağlar kurmasını hedeflemiştir (Dupree, 1980:423).

Demiryolu, karayolu ve telgraf gibi alanlarda altyapının geliştirilmesi, iç ticaretin canlandırılması ve uluslararası bağlantıların artırılması açısından temel adımlar olarak görülmüştür (Ewans, 2002:145). Ancak Afganistan'ın zorlu coğrafyası, finansal

kısıtlamalar ve toplumdan gelen direnç, bu projelerin tam anlamıyla hayata geçirilmesini zorlaştırmıştır (Noelle-Karimi, 2014:211).

Emanullah Han önceliği özellikle karayollarının iyileştirilmesine vermiştir (Poullada, 1973:95). Ülkenin dağlık yapısı nedeniyle eski kervan yolları dışında etkili bir ulaşım ağı bulunmuyordu (Barfield, 2010:276). Bu durum hem ticareti hem de merkezi yönetimin etkinliğini sınırlıyordu (Shahrani, 2002:157). Sorunu çözmek için Emanullah Han, modern karayolları projeleri başlatmış, Kabil-Kandahar ve Kabil-Mezar-ı Şerif gibi güzergahları modernize ettirmiştir (Kakar, 2006:194).

Bu yolların inşasında Avrupa ve Türkiye'den getirilen mühendislerden destek alınmıştır (Noelle-Karimi, 2014:213). Ancak zorlu iklim koşulları ve kaynak sıkıntıları projelerin tamamlanmasını güçleştirmiştir (Dupree, 1980:424). Yine de bu yollar, ülkenin gelecekteki kalkınması için önemli bir temel oluşturmuştur (Gregorian, 1969:189).

Emanullah Han, ayrıca demiryolu projelerine de büyük önem vermiştir (Ewans, 2002:147). 20. yüzyılın başında Afganistan'da demiryolu hattı bulunmamakta ve bu durum, hem iç hem de dış ticareti olumsuz etkiliyordu (Shahrani, 2002:159). Bu açığı kapatmak için demiryolu hatları inşa edilmesi planlanmış, Almanya ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerle teknik işbirlikleri yapılmıştır (Dupree, 1980:426).

Ancak, yetersiz mali imkanlar ve toplumun yeni ulaşım sistemlerine karşı temkinli yaklaşımı, bu projelerin başarıya ulaşmasını engellemiştir (Barfield, 2010:278). Yine de yapılan bu planlamalar, sonraki dönemler için önemli bir temel oluşturmuştur (Fry, 1974:142).

Emanullah Han'ın reformlarının bir başka ayağını iletişim altyapısının modernizasyonu oluşturmuştur (Ewans, 2002:149). O dönemde ülkede iletişim çoğunlukla geleneksel yöntemlerle sağlanıyordu ve telgraf sistemleri yaygın değildi (Shahrani, 2002:161). Bu durum merkezi yönetimin etkinliğini olumsuz etkiliyordu (Poullada, 1973:97).

Bu eksikliği gidermek amacıyla, Emanullah Han ülke çapında modern telgraf hatları döşenmesini sağlamış ve büyük şehirlerde telgraf istasyonları kurmuştur (Gregorian, 1969:191). Kabil, Kandahar, Herat ve Mezar-ı Şerif gibi merkezler arasında bağlantılar kurulmuş, bu da devletin farklı bölgelere daha hızlı müdahale etmesine olanak tanımıştır (Dupree, 1980:428).

Bununla birlikte, kırsal bölgelerde altyapının yetersiz olması, telgraf sistemlerinin tam verimle çalışmasını sınırlamıştır (Noelle-Karimi, 2014:215). Emanullah Han ayrıca Afganistan'ı uluslararası iletişim ağlarına entegre etmek için Sovyetler Birliği ve İngiltere ile anlaşmalar imzalamıştır (Fry, 1974:144). Bu sayede Afganistan, diplomatik ve ticari ilişkilerde daha etkin bir ülke haline gelmiştir (Ewans, 2002:150).

Ancak, telgraf sistemlerini işletecek teknik personel eksikliği, reformların istenen etkiyi yaratmasını engellemiştir (Barfield, 2010:280). Tüm bu çabalar, ulaşım ve iletişim alanındaki reformların önemli adımlar olmasına rağmen, Afganistan'ın sınırlı kaynakları ve toplum yapısındaki direnç nedeniyle tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır (Gregorian, 1969:193). Buna rağmen Emanullah Han döneminde gerçekleştirilen altyapı projeleri, ülkenin uzun vadeli modernleşme sürecine önemli katkılar sağlamış ve sonraki yönetimler için temel oluşturmuştur (Noelle-Karimi, 2014:217).

3.12. Modernleşme Politikalarının Karşılaştığı Zorluklar ve Toplumsal Tepkiler

Emanullah Han'ın hükümdarlık döneminde Afganistan, kapsamlı modernleşme girişimleriyle dönüştürülmeye çalışılmıştır (Gregorian, 1969:184). Yönetim, eğitim, hukuk, ekonomi, altyapı, kadın hakları ve dış politika alanlarında yapılan reformlar, birçok yapısal, ekonomik ve toplumsal engelle karşılaşmış ve halkın önemli bir kısmı tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Dupree, 1980:413). Özellikle geleneksel sosyal düzen, dini otoriteler ve aşiret yapısı, bu reformlara karşı direniş göstermiştir (Poullada, 1973:93).

Afgan toplumunun aşiretlere dayalı yapısı ve dini liderlerin etkisi, reformların uygulanmasını zorlaştırmış ve modernleşme çabalarının sürdürülebilirliğini tehdit etmiştir (Barfield, 2010:225). Merkezi hükümetin sınırlı gücü ve aşiret sisteminin köklü yapısı, reformların etkili bir şekilde hayata geçirilmesine engel olmuştur (Shahrani, 2002:129). Emanullah Han'ın Batı tarzı eğitim reformları, dini çevreler tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiş, özellikle kız çocuklarının eğitime katılımı büyük bir toplumsal huzursuzluk yaratmıştır (Gregorian, 1969:187; Shahrani, 2002:132).

Kadın hakları alanındaki reformlar, toplumda en fazla tepki uyandıran konuların başında gelmiştir. Kraliçe Süreyya'nın da desteğiyle kadınların peçe kullanmaktan vazgeçmesi ve toplumsal yaşama daha aktif katılmaları teşvik edilmiştir (Dupree,

1980:416; Ewans, 2002:156). Ancak bu değişiklikler, özellikle kırsal bölgelerde geleneksel yaşam tarzını tehdit eden bir unsur olarak algılanmış ve ciddi tepkilere yol açmıştır (Barfield, 2010:229; Shahrani, 2002:135).

Ekonomik reformlar da benzer şekilde çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Emanullah Han'ın sanayileşmeyi teşvik etme ve yabancı yatırımları artırma çabaları, yetersiz altyapı nedeniyle istenen sonuçları verememiştir (Noelle-Karimi, 2014:264; Poullada, 1973:95). Vergi reformları, özellikle kırsal bölgelerde toprak sahipleri ve aşiret reislerinin çıkarlarına zarar vermiş ve yerel direnişi artırmıştır (Barfield, 2010:231; Fletcher, 1965:92).

Ulaşım ve iletişim altyapısının modernizasyonu projeleri, yüksek maliyetler nedeniyle devlet bütçesinde büyük açıklar yaratmıştır (Gregorian, 1969:188; Fry, 1974:143). Ayrıca, yeni ulaşım sistemleri geleneksel ekonomiyi olumsuz etkilediği için halk arasında hoşnutsuzluk artmıştır (Shahrani, 2002:137).

Dış politikada da zorluklar yaşanmıştır. Sovyetler Birliği, Almanya ve Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye çalışan Emanullah Han, İngiltere'nin tepkisini çekmiş ve bu durum Afganistan'ın uluslararası alandaki pozisyonunu zayıflatmıştır (Dupree, 1980:418; Poullada, 1973:98).

Genel olarak Emanullah Han'ın reformları, Afganistan'ı modern bir devlete dönüştürme hedefi taşımasına rağmen, toplumun geleneksel yapısına yönelik ciddi tehditler oluşturduğu için halktan geniş çaplı tepkiler almıştır (Noelle-Karimi, 2014:266; Shahrani, 2002:139). Dini liderler, aşiret reisleri ve muhafazakâr çevreler, reformlara karşı birleşerek hükümete karşı kitlesel direnişler başlatmıştır (Barfield, 2010:233). Bu süreç sonunda Emanullah Han iktidardan çekilmek zorunda kalmıştır (Gregorian, 1969:190).

3.13. Geleneksel Toplumun Modernleşme Reformlarına Tepkisi: Muhalif Hareketler, 1929 Ayaklanması ve Emanullah Han'ın Devrilişi

Emanullah Han'ın başlattığı modernleşme reformları, Afganistan'ı siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan dönüştürmeyi amaçlamış, ancak geleneksel toplumun büyük tepkisini çekmiştir (Kerr, 2010:45). Afgan toplumu, derin kökleri olan aşiret yapılarıyla geleneksel değerlere bağlıydı ve bu reformlar halk arasında büyük huzursuzluk yaratmıştır (Schetter, 2004:112). Aşiret liderleri ve dini otoriteler, bu

değişiklikleri Batılılaşma ve İslam'ın değerlerinden uzaklaşma olarak algılamışlardır, bu da hükümet ile halk arasında gerginliğe neden olmuştur (Misdaq, 2006:78).

Toplumun farklı kesimlerinin bu reformlara karşı tepkileri, Emanullah Han'ın reformlarının uygulanabilirliğini zorlaştırmış ve nihayetinde onun iktidardan düşmesine yol açan başlıca sebeplerden biri olmuştur (Shahrani, 2018:134). Bu tepkileri daha iyi anlayabilmek için Afganistan'ın sosyo-kültürel yapısına bakmak gerekmektedir. Uzun yıllardır aşiret ve cemaat temelli bir yönetim biçimiyle yönetilen toplum, merkezi otoriteye karşı direnç göstermiştir (Ruttig, 2010:59).

Devletin merkezi gücü zayıfken halk büyük oranda aşiret yapısına bağlıydı ve aşiret liderleri kendi kurallarıyla yönetiliyordu (Barfield, 2012:203). Emanullah Han'ın reformları, bu geleneksel yapıyı tehdit ettiği için aşiret liderleri tarafından tehdit olarak görülmüştür (Rubin, 2002:75).

Aşiretlerin karşı olduğu başlıca unsurlardan biri, Emanullah Han'ın vergi ve toprak reformlarıydı. Bu reformlarla birlikte vergiler artırılmış ve devletin gelirini artırmak amacıyla ekonomik düzenlemeler yapılmıştır (Ghani, 1978:92). Bu durum, özellikle kırsal kesimde halkın ekonomik durumunu zorlaştırmış ve aşiret liderlerinin merkezi yönetime olan güvenini sarsmıştır (Gregorian, 2003:150).

Toprak reformları, yerel elitlerin çıkarlarına zarar verdiği için ciddi bir direnişle karşılaşmıştır (Roy, 1990:112). Eğitim reformları da büyük tepkilere yol açmıştır (Olesen, 1995:37). Emanullah Han, modern eğitim sistemini yaygınlaştırmayı ve özellikle kadınların eğitime katılımını artırmayı hedeflemiştir (Edwards, 2002:80). Ancak, geleneksel medrese eğitimine ve İslami eğitim anlayışına tehdit olarak görülen bu reformlar, dini liderler tarafından reddedilmiştir (Rasanayagam, 2011:28). Ayrıca, kız çocuklarının eğitimi teşvik edilmesi, muhafazakâr kesimler tarafından sosyal düzeni bozan bir girişim olarak görülmüş ve bu da toplumsal ayaklanmalara yol açmıştır (Marsden, 2018:210).

Kadın hakları ile ilgili yapılan reformlar da toplumsal yapıyla çatışmıştır (Emadi, 2005:42). Emanullah Han, kadınların kamusal alanda daha fazla yer almasını sağlamaya çalışmış, peçenin kaldırılması ve kadınların eğitimi gibi yenilikler yapmıştır (Shahrani, 2018:160). Ancak, bu reformlar kentli elitler tarafından desteklense de, kırsal kesimde büyük tepkilerle karşılaşmıştır (Johnson ve Leslie, 2004:99). Kadınların

sosyal statüsündeki değişim, patriyarkal aşiret yapısını tehdit etmiştir (Tapper, 1991:115).

Kraliçe Süreyya'nın halka açık etkinliklerde peçesiz görülmesi ve kadınların daha görünür hale gelmesi, reformlara karşı direnişi artıran bir unsur olmuştur (Dupree, 1973:58). Dini liderlerin ve İslam âlimlerinin karşıt tutumları, halkı reformlara karşı kışkırtmış ve bu durum büyük toplumsal huzursuzluğa yol açmıştır (Barth, 1985:201).

Emanullah Han'ın laik hukuk sistemine geçiş çabaları da büyük tepki toplamıştır (Edwards, 2002:85). Şeriat mahkemelerinin yetkilerinin sınırlandırılması, dini liderlerin halkı isyana teşvik etmelerine neden olmuştur (Shahrani, 2018:135).

Ekonomik reformlar da halk arasında rahatsızlık yaratmıştır (Saikal, 2012:117). Sanayileşme çabaları, geleneksel tarım ekonomisini tehdit etmiş, küçük esnaf ve tüccarlar bu reformlara karşı çıkmıştır (Ghani, 1978:96). Ayrıca, ulaşım ve iletişim altyapısının modernize edilmesi, devletin yaptığı büyük harcamalar nedeniyle halkın ekonomik sıkıntı çekmesine yol açmış ve reformlara karşı tepkiler artmıştır (Rasanayagam, 2011:32). Emanullah Han'ın reformları, Afganistan'ı modern bir devlet haline getirmeyi amaçlamış olsa da, geleneksel toplumun güçlü direnciyle karşılaşmış ve bu da reformların başarısız olmasına neden olmuştur (Johnson ve Leslie, 2004:107).

Aşiret liderleri, dini otoriteler ve muhafazakâr halk kesimleri, bu reformları geleneksel yapıyı tehdit eden unsurlar olarak görerek büyük bir direniş göstermiştir (Schetter, 2004:115). Bu direniş, reformların uygulanabilirliğini sınırlandırmış ve sonunda Emanullah Han'ın iktidardan düşmesine yol açmıştır (Kerr, 2010:220).

1919-1929 yılları arasında Afganistan tahtında bulunan Emanullah Han, ülkesini modern bir devlet yapısına kavuşturmak amacıyla birçok reform girişiminde bulunmuştur (Saikal, 2012:102). Ancak bu reformların hızlı ve radikal biçimde yürürlüğe konulması, toplumun çeşitli kesimlerinde ciddi tepkilere yol açmış ve farklı muhalif grupların oluşmasına neden olmuştur (Edwards, 2002:86). Reformlara karşı çıkanlar arasında aşiret liderleri, din adamları, toprak sahipleri ve muhafazakâr kesimler önemli bir yer tutmuştur (Gregorian, 1969:278). Halkın artan memnuniyetsizliği 1929 yılında büyük bir isyana dönüşmüş ve nihayetinde Emanullah Han'ın tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır (Shahrani, 2018:55).

Özellikle geleneksel aşiret yapısına bağlı liderler, reformlara karşı çıkan grupların başında yer almıştır (Barfield, 2012:179). Afganistan'da uzun süredir güçlü bir yerel aşiret sistemi bulunmaktaydı ve merkezi otoritenin güçlendirilmesi çabaları, özellikle Peştun aşiretleri arasında ciddi hoşnutsuzluk yaratmıştır (Rasanayagam, 2011:63). Vergi reformları ve aşiretlerin özerkliklerinin sınırlanması, birçok yerel liderin Emanullah Han'a karşı isyan etmesine yol açmıştır (Ghani, 1978:42).

Din adamları ve ulema sınıfı da reformların en sert muhaliflerinden biri olmuştur (Roy, 1990:131). Şeriat mahkemelerinin yetkilerinin sınırlandırılması ve laik hukuk sistemine geçiş yönündeki girişimler, özellikle kadın hakları reformları ile birlikte, dini çevreler tarafından İslam'a aykırı olarak değerlendirilmiştir (Fletcher, 1965:72). Eğitim alanındaki değişiklikler, geleneksel medrese sistemini zayıflatmayı hedeflemiş ve Batı tarzı eğitim kurumları kurulmuştur (Marsden, 2018:118). Kız çocuklarının eğitimine ağırlık verilmesi, peçenin kaldırılması gibi girişimler, dinî liderler tarafından toplumun temel değerlerine tehdit olarak algılanmıştır (Nawid, 1999:90).

Bu reformlara karşı oluşan dini muhalefet halkı yönetim aleyhine kışkırtmış ve toplumsal huzursuzluğun büyümesine katkıda bulunmuştur (Shahrani, 2018:57). Ekonomik alanda yapılan reformlar da çeşitli çıkar gruplarının tepkisini çekmiştir (Fry, 1974:211). Tarım politikalarındaki değişiklikler büyük toprak sahiplerinin menfaatlerini tehdit etmiş, ayrıca küçük tüccar ve esnaflar devletin ticaret üzerindeki kontrolünü artıran politikaları reddetmiştir (Gregorian, 1969:280). Özellikle ithalat ve ihracat düzenlemeleri, geleneksel ekonomik yapıya zarar vermiştir (Saikal, 2012:104).

Zamanla bu hoşnutsuzluklar isyanlara dönüşmüş ve ülkenin farklı bölgelerinde silahlı direnişler başlamıştır (Rubin, 2002:97). 1924 yılında Host bölgesinde patlak veren ilk büyük isyan, aşiret liderleri ile dinî otoritelerin iş birliği içinde yürüttüğü bir direniş hareketi olmuştur (Olesen, 1995:201). Bu isyan, Emanullah Han'ın merkezi otoriteyi pekiştirme girişimlerinin başarısız olduğunu göstermiştir (Edwards, 2002:89). Host İsyanı'nın ardından kırsal alanlarda hükümete karşı daha küçük çaplı isyanlar artmış ve genel hoşnutsuzluk yayılmıştır (Shahrani, 2018:59).

1928-1929 yılları arasında ülke genelinde geniş çaplı ayaklanmalar baş göstermiştir (Kerr, 2010:144). Bu süreçte Emanullah Han'a karşı en ciddi tehdit, Habibullah Kalakani'nin liderliğini üstlendiği isyan olmuştur (Barfield, 2012:182). Kalakani, Tacik kökenli olup, aşiret liderleri ve muhafazakâr gruplar tarafından

desteklenmiştir (Rasanayagam, 2011:65). Onun liderliğindeki güçler, hükümetin zayıf durumundan yararlanarak kısa sürede başkente yaklaşmış ve Kabil'deki otoriteyi ciddi şekilde sarsmıştır (Saikal, 2012:106).

Orduda disiplinsizliğin artması ve askeri gücün yetersizliği, Kalakani'nin güçlerinin Kabil'e girmesine zemin hazırlamıştır (Rubin, 2002:99). 1929 yılı başlarında Emanullah Han, reformları sürdürmekte kararlı olmasına rağmen halk desteğini tamamen kaybetmiş ve tahttan çekilmek zorunda kalmıştır (Shahrani, 2018:61). Yerine kısa süreliğine kardeşi İnamullah Han geçse de, Kalakani'nin güçleri başkenti ele geçirerek yönetimi devralmıştır (Edwards, 2002:91).

Emanullah Han'ın devrilmesi, reformlarının toplumun sosyo-politik yapısına uyum sağlamadan uygulanmasının başarısızlıkla sonuçlandığını ortaya koymuştur (Gregorian, 1969:282). Modernleşme çabaları uzun vadede önemli değişimler hedeflese de, hızlı ve radikal değişimlerin toplumsal dirençle karşılaşması kaçınılmaz olmuştur (Roy, 1990:134). Emanullah Han'ın en büyük hatası, reformları kademeli değil, ani ve kapsamlı bir şekilde hayata geçirmek istemesi olmuştur (Kerr, 2010:147). Bu durum, toplumda güvensizlik ve huzursuzluk yaratmış ve reform sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur (Olesen, 1995:204).

3.14. Emanullah Han Döneminde Modernleşme Politikaları ve Uygulama Sürecindeki Zorluklar

Reformların Başarısız Olma Nedenleri yüzyılın başlarında Afganistan'da tahtta olan Emanullah Han, ülkesinin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapısında köklü değişimler gerçekleştirme amacıyla kapsamlı reform programları başlatmıştır. Bu reformlar özellikle Batılı modernleşme modeli, eğitim reformu, kadın haklarının güçlendirilmesi ve toplumsal dönüşüm gibi alanlara odaklanmıştı. Ancak, tüm bu çabalar beklenen başarıyı gösterememiş ve 1929 yılında Emanullah Han'ın tahttan çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu başarısızlık, hem içsel hem de dışsal pek çok etmene bağlı olarak şekillenmiştir. Bu bölümde, reform sürecinde karşılaşılan zorluklar ve reformların neden başarısızlığa uğradığı detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Emanullah Han'ın ekonomik reformlar da dahil olmak üzere birçok alanda değişim yaratma isteği, toplumun yerleşik geleneksel yapılarıyla ciddi bir çatışmaya neden olmuştur. Afgan toplumu, yüzyıllar boyunca dini inançlar ve sosyal normlar çerçevesinde yaşamıştı; bu yüzden Batı'dan esinlenen reformlar özellikle muhafazakâr

çevreler ve dini liderler tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı (Poullada, 1973:124). Eğitimde laikleşmeye yönelik adımlar, kadınların sosyal yaşamdaki rollerinin artırılması ve hukuk sisteminin modernizasyonu gibi girişimler, halkın önemli bir kesiminde hoşnutsuzluk yarattı. Bu direnç, reformların toplumsal tabanda kabul görmesini ciddi şekilde engelledi (Kakar, 2006:88).

Bunun yanında, Afganistan'ın geleneksel aşiret yapıları da reformları bir tehdit olarak algılayarak güçlü bir karşı duruş sergiledi. Aşiretler, özellikle merkezi yönetimin güçlenmesi ve geleneksel ayrıcalıklarının ellerinden alınması ihtimaline karşı hassasiyet gösterdi (Kakar, 2006:90).

Ekonomik alandaki reform girişimleri de benzer şekilde başarısızlıkla sonuçlandı. Emanullah Han'ın sanayileşme ve ekonomik kalkınma planları, ülkenin mevcut koşullarıyla uyumsuzdu. Afganistan'ın sınırlı doğal kaynakları, yetersiz altyapısı ve Batı ile zayıf ekonomik ilişkileri, reformların uygulanmasını zorlaştırdı (Dupree, 1980:435). Ayrıca, dış yatırımların çekilememesi ve tarıma dayalı kırsal ekonominin sanayi projelerine direnmesi, ekonomik dönüşüm sürecinin önünde ciddi engeller oluşturdu (Noelle-Karimi, 2014:152).

Askeri reformlar da Emanullah Han'ın reform programının önemli bir parçasıydı. Ancak, orduyu Batı modeli doğrultusunda yeniden yapılandırma girişimleri, geleneksel aşiret orduları ve dini liderler arasında ciddi bir huzursuzluk yarattı. Modern ordu kurma çabaları, geleneksel güç dengelerini tehdit ettiği için halkın ve aşiretlerin direnişiyle karşılaştı (Shahrani, 2002:89).

Emanullah Han'ın reformlarının başarısız olmasında dış faktörlerin de önemli bir rolü vardı. Afganistan, İngiltere ve Sovyetler Birliği gibi büyük güçlerin etkisi altında bir coğrafyada bulunuyordu. Emanullah Han'ın bağımsızlık ve modernleşme hamleleri, bu güçler tarafından tehdit olarak algılandı. İngiltere ve Sovyetler, Afganistan üzerinde ekonomik ve siyasi baskılar uygulayarak reform sürecini olumsuz etkiledi (Gregorian, 1969:215).

Bir diğer önemli sorun, reformların halkın geniş kesimlerine yeterince anlatılamamış olmasıydı. Eğitim reformları ve kadın hakları gibi değişimler, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan halk tarafından yanlış anlaşıldı ya da reddedildi. Reformların faydaları yeterince açıklanamadığı için, toplumun büyük kısmı bu değişimlere karşı soğuk kaldı (Poullada, 1973:127).

Tüm bu içsel ve dışsal faktörler, 1929 yılında yaşanan isyana zemin hazırladı. Bu isyan, reformlara karşı halkın ve geleneksel güçlerin ortak tepkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktı ve Emanullah Han'ın tahttan çekilmesine yol açtı (Barfield, 2010:207).

SONUÇ

Modernite, tarihsel ve kültürel bir olgu olarak, toplumsal yapıları, değerleri ve bireylerin yaşam biçimlerini köklü bir şekilde değiştiren bir süreçtir. Bu süreç, sanayi devrimi, bilimsel ilerlemeler, teknolojik yenilikler ve sosyal hareketlerin birleşimiyle şekillenmiş, geleneksel toplum yapılarını aşarak modern toplumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Modernite, bireysel özgürlüklerin, rasyonalite ve sekülerizmin güçlendiği, devletin toplum üzerindeki denetiminin yeniden şekillendiği bir dönemi işaret etmektedir (Giddens, 1991:35).

Modernizm, modernitenin kültürel ve entelektüel bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Sanat, edebiyat, felsefe ve diğer kültürel alanlarda, geleneksel formlara karşı bir tepki olarak, yenilikçi, deneyselliğe dayalı ve bireyselliği ön planda tutan anlayışlar gelişmiştir. Modernizm, toplumsal değişimlere ve bireysel kimliklere olanak tanıyan, eski normları ve düşünce biçimlerini sorgulayan bir akım olmuştur (Harvey, 1989:22).

Modernleşme ise, modernite ve modernizm gibi olguların toplumsal düzeyde uygulamaya konmuş hâlidir. Modernleşme, ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda batılılaşma süreci olarak kendini göstermiş, geleneksel yapılar yerini daha karmaşık ve rasyonel yapılara bırakmıştır. Bu süreç, her toplumda farklı dinamikler ve hızlarla gerçekleşmiş, bazı toplumlarda ilerleme sağlanırken, diğerlerinde eşitsizlikler ve gerilimler de artmıştır (Lerner, 1958:45).

Modernite, modernizm ve modernleşme, birbirini etkileyen ve şekillendiren dinamik süreçlerdir. Modernite, yeni bir dünya düzenini şekillendirirken, modernizm bu dönüşümün kültürel ifadesi olmuş, modernleşme ise bu değişimlerin toplumsal yaşamda somut karşılık bulduğu süreçtir. Bu üç olgu, modern dünyayı anlamamıza ve toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünü kavramamıza olanak tanımaktadır.

Modernleşme, sanayi devrimiyle birlikte Batı'da hız kazanan ve sonrasında dünya genelinde farklı hızlarda etki gösteren bir dönüşüm sürecidir. Modernleşme, yalnızca teknolojik yenilikleri değil, aynı zamanda toplumsal yapıları, bireysel ilişkileri, kültürel değerleri ve ekonomik sistemleri de dönüştürmüştür. Bu süreç, toplumsal yapıları daha merkeziyetçi ve düzenli hale getirirken, bireylerin yaşam biçimlerini de köklü bir şekilde değiştirmiştir (Eisenstadt, 1973:12).

Modernite ise, modernleşme sürecinin felsefi ve kültürel bir boyutudur. Modernite, Aydınlanma döneminin etkisiyle gelişen ve insan aklının, bireysel özgürlüğün ve bilimin ön plana çıktığı bir düşünsel devrimdir. Bu dönemde, geleneksel inançlar, dini dogmalar ve mutlak otoriteler sorgulanmış, bireylerin özgür düşünme hakkı ve bilimsel bilgiye dayalı bir dünya görüşü benimsenmiştir (Bauman, 2000:18).

Modernite, Batı'dan dünyaya yayılan bir düşünsel hareket olarak, toplumları radikal bir şekilde dönüştürmüş ve bireysel haklar, özgürlükler, eşitlik ve rasyonalite gibi kavramları yüceltmiştir. Ancak bu düşünsel devrim, her toplumda aynı etkiyi yaratmamıştır. Batı'nın aydınlanmacı değerleri, farklı kültürel bağlamlarda farklı şekillerde algılanmış ve uygulanmıştır. Bu da, modernitenin küresel bir hareket olmasına rağmen, yerel farklılıkların etkisiyle şekillenen bir süreç olduğunu gösterir (Hall, 1992:35).

Modernizm ise, modernleşme ve modernitenin sanatsal ve kültürel alandaki yansımasıdır. Modernizm, geleneksel sanat anlayışlarının, estetik normlarının ve toplumsal değerlerin sorgulandığı ve yenilikçi, soyut bir sanat anlayışının ön plana çıktığı bir dönemi ifade eder. Bu hareket, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Batı'da hız kazandı ve 20. yüzyılda dünya çapında etkili oldu (Bradbury ve McFarlane, 1991:67).

Modernizm, yalnızca sanatla sınırlı kalmamış, toplumsal yapılar ve kültürel normlar üzerinde de derin bir etki bırakmıştır. Sanatçıların ve düşünürlerin yenilikçi yaklaşımları, toplumların estetik ve kültürel algılarını değiştirmiştir. Özellikle edebiyat, sinema, resim ve mimarlık gibi alanlarda modernist hareketler, toplumun genel algısını ve kültürel üretimini dönüştürmüştür.

Modernleşme, toplumsal yapıları, ekonomik ilişkileri ve politik düzeni dönüştüren somut bir süreçtir. Modernite, bu dönüşümün düşünsel bir yansıması olup, insanların dünyayı algılama biçimini değiştiren bir kültürel devrimdir. Modernizm ise bu düşünsel değişimi sanatsal ve kültürel alanda somutlaştıran bir harekettir. Bu üç kavram, modern dünyanın dinamiklerini anlamak için önemli birer anahtardır (Featherstone, 1995:48).

Afganistan örneği, bu üç kavramın nasıl farklı koşullarda farklı sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Özellikle Abdülrahman Han ve Emanullah Han dönemleri, modernleşme çabalarının bireysel liderlik, dış baskılar ve toplumsal direnç gibi faktörlerle nasıl şekillendiğini ortaya koyar. Emanullah Han'ın reformları, birçok

yönden başarısızlığa uğramış olsa da, Afganistan'ın modernleşme sürecinin temelini oluşturmuştur (Poullada, 1973; Gregorian, 1969; Barfield, 2010; Shahrani, 2002).

Bu çalışmada özellikle vurgulandığı gibi Emanullah Han'ın 1919'da tahta geçişi, Afganistan'ın modernleşme tarihinde radikal bir dönüşüm döneminin başlangıcı olmuştur. Ülkesinin dış bağımlılıktan kurtulmasını hedefleyen Emanullah, önce İngiltere'ye karşı kazandığı Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı'nın ardından Afganistan'ın tam bağımsızlığını ilan ederek yeni bir siyasal çerçeve oluşturmuştur. Ardından devlet yönetimini merkezileştirmek ve geleneksel kabile yapısını sınırlamak için anayasal düzeni güçlendirmeye çalışmış; adalet sistemini modernleştirerek yalnızca şer'i kurallara dayanan yapıyı hukuki rasyonaliteyle uyumlu hâle getirmeyi amaçlamıştır. Bu siyasal dönüşümün en önemli ayağını ise eğitim alanındaki reformlar oluşturmuştur. Emanullah Han, kız ve erkek çocukların modern okullarda eğitim almasını teşvik etmiş, Avrupa tarzı müfredat uygulayan yeni okullar açmış ve öğrencileri Türkiye, Almanya ve Fransa gibi ülkelere göndererek modern bir entelektüel sınıfın yetişmesini sağlamaya çalışmıştır. Kraliçe Süreyya'nın da desteklediği toplumsal reformlar çerçevesinde kadınların peçe kullanımının sınırlandırılması, kamusal hayata katılımının artırılması ve modern giyim tarzının yaygınlaştırılması hedeflenmiş; bu yenilikler geleneksel yapıda önemli bir kırılma yaratmıştır. Emanullah Han aynı zamanda ekonomik kalkınmayı önceleyerek sanayi yatırımlarına girişmiş, karayolları, iletişim ve posta hizmetlerini modernleştirmiş, dış ticaret ilişkilerini çeşitlendirerek Afganistan'ı uluslararası sistemde daha görünür bir aktör hâline getirmiştir. Türkiye ile kurduğu yakın ilişkiler, Atatürk reformlarından ilham alan modernleşme adımlarını güçlendirmiş, Sovyetler Birliği ve Almanya ile yaptığı diplomatik hamleler ise İngiliz etkisini dengelemeyi amaçlamıştır. Ancak bu kapsamlı ve hızlı değişim programı, geleneksel yapıyı korumayı savunan kabile reisleri, dinî otoriteler ve muhafazakâr kesimlerde ciddi bir dirençle karşılaşmış; özellikle kadın hakları ve giyim-kuşam alanındaki yenilikler toplumsal tepkiyi artırarak 1929'da Emanullah Han'ın iktidardan çekilmesine yol açmıştır. Bu reformlar, özellikle eğitim, kadın hakları, ekonomik yapı ve yönetim anlayışında köklü değişiklikler hedeflemiş; ancak toplumsal yapının geleneksel karakteri nedeniyle beklenen etkiyi yaratamamıştır. Yine de bu süreç, Afganistan'da modernleşme düşüncesinin kökleşmesini sağlamış ve günümüzde dahi tartışılmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, modernite, modernizm ve modernleşme, her biri farklı bir düzlemde gerçekleşen ve birbiriyle etkileşim içerisinde olan süreçlerdir. Bu üç kavramın anlaşılması, hem tarihsel hem de güncel toplumsal dönüşümleri analiz etmede hayati önem taşımaktadır. Afganistan örneği, bu dönüşümlerin nasıl karmaşık, çok katmanlı ve zaman zaman çelişkili olabileceğini açıkça göstermektedir. Gelecekte, bu kavramlar çerçevesinde daha uyumlu, kapsamlı ve toplumla bütünleşik reform stratejilerinin benimsenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Emanullah Han'ın hükümdarlık dönemi, Afganistan'ın geleneksel ve kabile temelli yapısını modernleştirme yönünde atılmış ilk ciddi adımlardan biri olarak değerlendirilebilir (Gregorian, 1969). Han, özellikle eğitim, hukuk sistemi ve kadınların toplumsal statüsünü iyileştirme alanlarında Batı'dan ilham alan köklü reformları hayata geçirmeye çalışmıştır (Emadi, 2005). Ancak bu reformların kısa sürede ve hazırlıksız bir şekilde uygulanması, toplumun dini liderleri, muhafazakâr kabileler ve diğer gelenekçi kesimleri tarafından güçlü tepkilerle karşılanmıştır (Barfield, 2010). Nihayetinde, bu politikalar uzun vadede Afganistan'ın sosyo-politik gelişiminde kalıcı etkiler bırakmış olsa da, sosyal altyapının yeterince hazırlanmamış olması ve reformların aceleci biçimde yürürlüğe konulması, halk arasında memnuniyetsizlik yaratmış ve siyasi istikrarsızlığa yol açmıştır (Kakar, 1979). Emanullah Han'ın deneyimi, toplumsal reformların başarısının sadece siyasi liderlerin iradesine değil, aynı zamanda halkın zihinsel hazırlığına ve kabullenmesine de bağlı olduğunu açıkça göstermektedir (Saikal, 2004).

KAYNAKÇA

Adamec, L. W. (2005). *Historical Dictionary of Afghanistan* (3rd ed.). Scarecrow Press.

Ahmad, Z. (2022). Afghanistan's Trade Relations in the 19th Century. *Central Asian Economic Journal*, 29(5), 77–96.

Ahmadi, F. (2022). *Agrarian Reforms in Afghanistan's Early Modernization Era*. https://www.economicdevelopment.af/agrarian-reform

Ahmadzai, A. (2022). *The Political Vision of Ahmad Shah Durrani*. Kabul: Afghan Press.

Ahmadzai, M. (2022). Afghanistan's Role as a Trade Hub in Central Asia During Ahmad Shah Durrani's Period. *Central Asia Economic Journal*.

Ahmed, F. (2022). *Modern Afganistan'ın inşası: Emanullah Han döneminde reform, kimlik ve devlet oluşumu* (Çev. belirtilmemiş). Oxford Üniversitesi Yayınları.

Alptekin, M. Y. (2023). *Modernite Sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Anderson, L. (2020). *Diplomatic Strategies of Timur Shah Durrani*.

Asian Development Bank. (2017). *Afghanistan: Education sector assessment*. https://www.adb.org/documents/education-sector-assessment-afghanistan (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025)

Aybudak, D. Ö. Ü. U. (2022). Afganistan Modernleşmesi ve Emanullah Han Dönemi. *Asya Studies*, 6(21), 275–286. https://doi.org/10.31455/asya.1136055

Aziz, M. (2022). Political and Social Reforms in Afghanistan during the Reign of Dost Mohammad Khan. *International Journal of Afghan History*, 8(3), 102–115.

Barfield, T. (2023). *Afghanistan: A cultural and political history* (2. baskı). Princeton University Press. 16

Barth, F. (1985). *The role of religion in Afghan society*. University Press.

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.

Bauman, Z. (2000). *Modernlik ve Müphemlik* (İ. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Bektaş, R. B., ve Bakacak, A. G. (2009). Modernitenin sosyal kontrol söyleminin değişen görünümleri. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 26(1), 38–40. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/603612

Berman, M. (1983). *All That Is Solid Melts Into Air: The Experience of Modernity*.

Çelik, E. (2019). Modernity Perception of Religious Officers Working in Presidency of Religious Affairs (İzmir/Aliağa Example). *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 297–316. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/841352

Çötok, N. (2017). Giddens sosyolojisinde toplumsal dönüşümün temel kavramları ve bağlantılar: Yapılanma, modernite ve küreselleşme. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 3(5), 189–207. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/317225

Demirtaş, R. (2022). *Eğitim ve Modernleşme Süreci*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dupree, L. (1973). *Afghanistan*. Princeton University Press.

Dupree, L. (1980). *Afghanistan*. Princeton University Press.

Edwards, D. B. (2002). *Before Taliban: Genealogies of the Afghan Jihad*. University of California Press.

Edwards, D. (2002). The reform movement in Afghanistan under Emanullah Khan. *Journal of Central Asian Studies*, 24(3), 40-55.

Eisenstadt, S. N. (2000). Modernity and Modernization. In S. N. Eisenstadt (Ed.), *Multiple Modernities* (s. 1-29). Transaction Publishers.

Emadi, H. (2002). Reform and modernization in Afghanistan. *Journal of South Asian Studies*, 25(1), 70-90. https://doi.org/10.1080/00856400120086811

Emadi, H. (2002). *Repression, resistance, and women in Afghanistan*. Greenwood Press.

Emadi, H. (2005). Politics of Development and Women in Afghanistan. *Women's Studies International Forum*, 28(5), 375–392. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2005.05.001

Emadi, H. (2005). *Women and social change in Afghanistan: A history of struggle and survival*. Taylor & Francis.

Ewans, M. (2002). *Afghanistan: A short history of its people and politics*. Harper Perennial.

Eysteinsson, A. (1990). *The Concept of Modernism*. Cornell University Press.

Fletcher, A. (1965). *Afghanistan: Highway of conquest*. Cornell University Press.

Fletcher, A. (1965). *The Afghan Kingdom of 1919–1929: The History of the Reign of Emanullah Khan*. Yale University Press.

Frampton, K. (2007). *Modern Architecture: A Critical History* (4th ed.). Thames & Hudson.

Fry, M. (1974). *The Afghan economy: Money, finance, and the critical constraints to economic development*. Brill.

Ghani, A. (1978). *Afghan reform policies and their implications*. Cambridge University Press.

GlobalSecurity.org. (n.d.). *Timur Shah and the Development of Bureaucratic Systems*.

Gregorian, V. (2003). *The history of Afghanistan*. Columbia University Press.

Gültekin, M. (2007). Charles Baudelaire ve Modernizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 82–94. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/69934

Habermas, J. (1987). *The Philosophical Discourse of Modernity* (F. Lawrence, Trans.). MIT Press.

Hall, S. (1992). The question of cultural identity. In S. Hall, D. Held, & T. McGrew (Eds.), *Modernity and its futures* (pp. 273–316). Polity Press.

Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.

Hatipler, M. (2019). Modernizm ve Post-Modernizm Arasında Sosyal Politika. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(2), 410–425. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/721355

Human Rights Watch. (2019). *Afghanistan: Women's rights under threat*. https://www.hrw.org/report/2019/05/15/afghanistan-womens-rights-under-threat (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025)

Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press.

Ince, M. (2016). Alain Touraine'in Demokrasi Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme. *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 6-12.

International Crisis Group. (2019). *Challenges of Afghanistan's modernization*. https://www.crisisgroup.org/asia/south-asia/afghanistan/afghanistan-modernization-challenges (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025)

International Monetary Fund. (2019). *Afghanistan economic outlook*. https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/04/02/world-economic-outlook-april-2019 (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025)

Johnson, C., and Leslie, B. (2004). *Afghanistan: The impact of social reform*. Stanford University Press.

Kakar, M. H. (1995). *Modernization and traditionalism in Afghanistan*. University of California Press.

Kakar, M. H. (2006). *A political and diplomatic history of Afghanistan, 1863–1901*. Brill.

Kakar, N. (2022). *Urban Development and Infrastructure under Abdul Rahman Khan*. https://www.infrastructurestudies.af/development-1880s

Karaman, M. (2021). *Afganistan'da eğitim politikaları ve modernleşme süreci (1900–1930)*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Kaya, D. (2021). *Modern Toplumda Sivil Alan ve Birey*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Kaya, Y. (1999). Modernleşme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 449–451. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/151850

Kerr, M. H. (2010). *Afghanistan: The welfare and development crisis*. Cambridge University Press.

Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. Verso.

Kırılmaz, H., ve Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 163–176. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/261417

Kumar, K. (2018). *Modernity and Social Theory*. Palgrave Macmillan.

Maley, W. (2010). *The Afghanistan wars*. Palgrave Macmillan.

Marsden, M. (2018). Reform movements and traditionalism in Afghanistan. *Middle Eastern Studies*, 48(1), 55-71.

Mehmet, Ö. (2022). *Modernite ve Modernizm*. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/modernite_ve_modernizm

Misdaq, N. (2006). *Afghanistan: Political and economic development*. Westview Press.

Nawid, S. (1999). Islamic education and the Afghan modernizing state. *Modern Asian Studies*, 33(2), 77-92.

Noelle, C. (1997). **State and Tribe in Nineteenth-Century Afghanistan: The Reign of Amir Dost Muhammad Khan (1826–1863)**. Routledge.

Noelle-Karimi, C. (2014). *The Pearl in its Midst: Herat and the Mapping of Khurasan (15th–19th Centuries)*. Austrian Academy of Sciences Press.

Noori, L. (2023). *Afgan reform tarihinde kadın hakları ve hukuk değişimi: Emanullah Han dönemi*. Kabil Üniversitesi Yayınları.

Olesen, A. (1995). *Islam and Politics in Afghanistan*. Curzon Press.

Öztürk, A. (2020). *Modern Siyasal Teoriler*. Ankara Üniversitesi Yayınları.

Rahimi, F. (1991). *Afghanistan dar asr-e jadid*. Kabul University Press.

Rahmani, W. (2016). Education reforms in Afghanistan. *International Journal of Educational Development*, 48, 22-29. https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2016.02.002

Rahmatoghli, K. (2023). *Afganistan'da Ulus-Devletleşme, Kimlik ve Aidiyet*. Necmettin Erbakan Üniversitesi. https://acikerisim.erbakan.edu.tr/server/api/core/bitstreams/75a264ef-c558-493d-816e-f5cf4aa9cf9e/content

Rasanayagam, A. (2011). *Afghanistan: A Modern History*. I.B. Tauris.

Rashid, H. (2022). *Afganistan'da kültürel modernleşme ve direniş: Emanullah Han dönemi*. Herat Üniversitesi Yayınları.

Roy, O. (1990). *The political culture of Afghanistan*. Columbia University Press.

Rubin, B. R. (2002). *Afghanistan: How the reforms failed*. Cambridge University Press.

Rubin, B. R. (2002). *The fragmentation of Afghanistan*. Yale University Press.

Ruttig, T. (2010). Tribalism and modern governance in Afghanistan. *International Review of Politics*, 25(2), 100-118.

Saikal, A. (2012). *Afghanistan: A modern history*. I.B. Tauris.

Şallı, A. (2017). Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 58–59. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/382703

Schetter, C. (2004). Modernization, traditionalism, and the Afghan state. *Middle Eastern Journal*, 47(3), 50-64.

Schetter, C., and Eikenberry, K. (2015). Afghanistan's political reform challenges. *International Affairs*, 91(1), 30-46. https://doi.org/10.1111/1468-2346.12226

Şehsuvaroğlu, H. Y. (1987). Afganistan'da Çağdaşlaşma Hareketleri. *Belleten*, 51(201), 189–204.

Shahrani, M. N. (2002). *The Kirghiz and Wakhi of Afghanistan: Adaptation to closed frontiers and war*. University of Washington Press.

Shahrani, M. N. (2018). *Modern Afghanistan: The Impact of 40 Years of War*. Indiana University Press.

Siddiqui, A. (2023). *Afganistan'da modernleşme ve toplumsal direnç: Emanullah Han dönemi*. Kabil Üniversitesi Yayınları.

Şimşek, F. (2017). Modernizm ve Gelenek Arasında Bir Ütopya: Maske ve Ruh. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 38, 161–178. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/402013

Sönmez, M. (2021). *Toplumsal Değişim ve Modernite*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Tapper, R. (1991). *Social structures and political change in Afghanistan*. Cambridge University Press.

Togan, A. Z. V. (2013). *Modernleşme sürecinde Türkiye ve Afganistan*. Timaş Yayınları.

Togan, S. (2013). Turkey's role in Afghanistan's development. *Turkish Policy Quarterly*, 12(2), 44-55. https://turkishpolicy.com/article/615/turkeys-role-in-afghanistans-development

Togan, Z. V. (2013). *Afganistan ve Türkler*. Dergâh Yayınları.

Turan, E., ve Aydilek, E. (2017). Modernite ve Postmodernite Ekseninde Kamusal Yaşamın Dönüşümü. 281–283. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/436688

UN Women. (2017). *Gender equality in Afghanistan*. https://asiapacific.unwomen.org/en/countries/afghanistan (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025)

World Bank. (2018). *Afghanistan development update*. https://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/publication/afghanistan-development-update (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025)

Yahşi, F. (2017). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. *6*(18), 700–701. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/444185

Yıldırım, M. (2007). *Mimarlikta Modernite ve Süreklilik*. 5–7. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/54591060/4654-libre.pdf?1506866928

Yılmaz, H. (2022). *Modern Ekonomi ve Toplum*. Marmara Üniversitesi Yayınları.